

**Zaniklá velká dřeva jedlová
v Českém lese**

**Historie těžby živců
na Poběžovicku**

**MLÝN NA MODRÉ
BARVY V ŽELEZNÉ**

**Kukačka obecná – pták roku
2010 v okrese Tachov**

**Tip na výlet:
Čertův kámen u Babylonu**

**V ČESKÉM LESE
VZNIKLA NOVÁ
NAUČNÁ STEZKA!**

Čísla na mapce orientačně lokalizují jednotlivé příspěvky (viz **tučné** číslice v obsahu na protější straně).

příroda a historie

Obsah

Motto (2)
Lukáš Bauer

Další nádherný pomníček obnoven (3) -1-
František Soukup

Stopy minulosti v krajině Českého lesa

Krajina jako memento dějin (4) -2-
Evžen Kátš

Židovské hřbitovy v Českém lese: Telice (8) -3-
Václav Chvátal

Pokusy o přechod státní hranice v oblasti Českého lesa III (13) -4-
Pavel Vaněk

Historie těžby živců na Poběžovicu (16) -5-
Jiří Hlávka

Mlýn na modré barvy v Železně (23) -6-
Jiří Hlávka

Dylenské báje VII (29) -7-
Zdeněk Buchtele

Recept z chodské kuchyně (30)
Josef Nejdál

Z přírody Českého lesa

Plavuníky – „pravěká“ novinka Českého lesa (31) -8-
Kristýna Dvořáková a Tomáš Urfus

Za vemeníky (34) -9-
Jiří Sladký

Jak houby osidlují dřevo buku lesního? (35) -10-
Anna Lepšová

Nový druh sekáče pro Českou republiku nalezen v CHKO Český les (40) -11-
Pavel Bezděčka

Mravenec podhorní (*Formica lugubris*) v Českém lese (43) -12-
Pavel Bezděčka a Klára Bezděčková

Kukačka obecná – pták roku 2010 v okrese Tachov (45)
Pavel Řepa

Výskyty ptáků z řádu veslonohých na Tachovsku (50)
Pavel Řepa

Podzemní ptactvo na Anenských rybnících (52) -13-
Martin Liška

Zaniklá velká dřeva jedlová v Českém lese (54) -14-
Jiří Kadera

Tipy na výlet

Čertův kámen u Babylonu (57) -15-
Jiří Hlávka

Procházka po naučné stezce v Broumově (59) -16-
Jiří Hlávka

Zprávy Správy (30, 33, 39, 49, 62)

Příloha

Chcete vidět bobry? Máte šanci na nové naučné stezce v Českém lese! (63–64) -17-

Český les: příroda a historie

Vychází nepravidelně.
Vydává ZO ČSOP Kladská,
Goethovo nám. 11,
353 01 Mariánské Lázně
ve spolupráci se Správou
CHKO Český les,
nám. Republiky 287
348 06 Přimda
Tel./Fax: 374 611 025 / 374 611 039
e-mail: ceskyles@nature.cz

Redakce: M. Prokopová, J. Horáček
J. Bartoš, J. Hlávka, V. Kopečková.
Grafická úprava:
Chodské knihkupectví – Radim Prokop.
Tisk: CHIC DESIGN s. r. o.
Vydavatel nenese odpovědnost za údaje
a názory autorů jednotlivých článků.
64 stran

Vydání tohoto čísla finančně podpořil
Krajský úřad Plzeňského kraje
a ŠKODA INVESTMENT, a.s.

PLZEŇSKÝ KRAJ

Informace pro autory:

Rukopisy zasílejte na adresu Správa CHKO Český les, nám. Republiky 287, 348 06 Přimda nebo elektronicky na ceskyles@nature.cz. Upřednostňujeme příspěvky s vlastní obrazovou dokumentací, nabízíme možnost digitalizace fotografií, kreseb, nákresů, negativů i diapozitivů (pouze kinofilm 36 mm), případně zhotovení obrazové dokumentace naší fotografickou technikou. Redakce si vyhrazuje právo provádět jednoduché formální úpravy textů.

Uzávěrka pro následující číslo je 31. 5. 2011

„Myslím, že je to výtečná myšlenka ukázat lidem, že příroda je důležitá.“

Lukáš Bauer

Les Zelené energie, Přimda, 5.5.2010

Další nádherný pomníček obnoven

František Soukup

Na podzim roku 2007 jsme na ukončení XIII. Mezinárodních sportovních závodů detektoristů postavili za Zadními Milíři nalezený, povalený, neznámý pomníček. Zjistili jsme, že byl vyroben na počest šedesátého výročí panování císaře Františka Josefa I., nepodařilo se nám ale zjistit, kde původně stál a proč ho někdo postavil v lese.

Bezvýsledně jsme pátrali i v Německu, odkud jsme pak dostali dopis, že za Zadními Milíři se nalézá ještě další povalený pomníček, který byl postaven v místech, kde pytláci zastřelili knížecího adjunkta. Také tento pomníček jsme v lese našli, již provizorně postavený. Byl nakřivo a vrchní díl se viklal. Podle staré fotografie měly být u něho čtyři sloupky, ale ty už někdo ukradl.

V klubu jsme se rozhodli, že pomníček opravíme. Domluvili jsme se o tom s lesáky, kteří les

spravují a s odborem kultury v Tachově. Šéf odboru kultury Josef Kožnar nám nechal udělat tabulku s nápisem o tom, co se tam stalo. Materiál na sloupek jsme vyžebrali u dobrých tachovských firem. V nádhernou květnovou neděli roku 2008 nás vyrazila parta z klubu hledačů na opravu tohoto pomníčku, který jsme rozebrali a zjistili, že základová deska není v rovině. Tuto jsme vyrovnali speciálním tmelem, na který jsme pěkně do roviny usadili spodní díl pomníčku. Obdélníkový otvor ve spodním dílu jsme důkladně vyčistili a do stran nanes-

li tmel. Do takto připraveného otvoru jsme zasadili vrchní díl. Vše se podařilo díky šikovnosti a fyzické síle všech zúčastněných hledačů. Po kontrole vodováhou bylo zjištěno, že pomníček se nám podařilo usadit přesně. Nakonec jsme zemním vrtákem vyvrtali díru, do které jsme usadili sloupek s tabulkou nesoucí nápis:

Vážení kolemjdoucí:

Na tomto místě byl 28. srpna 1855 nešťastně zastřelen WENZEL CZERNY, lesní praktikant knížete Windischgrätze ve věku 20 let.

Neničte památník, který už zde stojí desítky let.

Oba pěkné a zajímavé pomníčky jsou od sebe vzdálené asi 500 metrů. Možná by bylo dobré vyznačit k nim cestu. Za podívání totiž určitě stojí.

KRAJINA JAKO MEMENTO DĚJIN

Evžen Kůs

Zamyšlení Václava Cílka v 5. čísle „Českého lesa“ z roku 2009 o dvojí tváři sudetské krajiny je jedním z mnoha pohledů na stále živou problematiku historie českého pohraničí po 2. světové válce. Autor soudí, že první dvě generace poválečných přistěhovalců, kteří našli v bývalých Sudetech nový domov, krajině více braly než dávaly. A až ta třetí, obdařená právem předků, prý kraji dává a také od něj dostává.

Narodil jsem se v Železně Rudě v roce 1954, patřím tedy ke druhé generaci nových obyvatel. Babička z matčiny strany pocházela z německého sklářského rodu, jehož potomci ze Šumavy přesídlili na Tachovsko a posléze na Plzeňsko. I když se narodila v Třemošné u Plzně, domovskou příslušnost měla po rodičích v dnes již zaniklém Waldheimu – Zahájí. Provdala se za Čecha a odešla na sever, kde se v Teplicích narodila moje maminka. V roce 1938 celou rodinu z Rumburku, ze „svých“ Sudet vyhnali ordneři. Z tábora pro uprchlíky v Plzni se dostala jako porodní asistentka zpátky do kraje předků, na Železnou Rudu. Její švagr za první republiky zastupoval v parlamentu německou sociální demokracii. Patřil k oněm pěti procentům sudetských Němců, kteří nehlasovali pro Henleina. Ocitl se v koncentračním táboře, kde sice přišel o oko, ale s podlomeným zdravím přežil. Dědeček z otcovy strany pocházel z Malého Boru u Horažďovic. Po útěku z totálního nasazení v Německu odmítl dále žít s lidmi, kteří jej udali, a 1. listopadu 1945 se s celou rodinou usadil na Brance u Tachova. V pohraničí pak strávil zbytek života. Osudy obou rodin jsou jedním z tisíců podobných. Jsou svědectvím toho, jak složitě doby tato země na pomezí v minulém století prožívala.

Musím se přiznat, že některé úvahy ve zmíněném článku mne zaujaly a nedá mi na ně nereagovat. V roce 1961 jsme se ze Železné Rudy přestěhovali na Přimdu. Malebné městečko uprostřed šu-

Hřbitov ve Svaté Kateřině.

mavských hor vystřídal úplně jiný svět. Šestnáct let po válce tu byly stále patrné její stopy. Zdejší obyvatelé byli směsicí národností – Češi z vnitrozemí, hlavně ze středních a jižních Čech, Moraváci, volyňští Češi, rumunští Slováci, dokonce i Bulhaři. Ve vesnicích kolem Tachova se usadili Rusíni z bývalé Zakarpatské Ukrajiny a Besarábie. Pestrou mozaiku doplňovali místní Němci, kteří z nejrůznějších důvodů neodešli do odsunu. Většina nově přichozích našla práci v lese nebo v zemědělství, spousta rodin měla i záhumenky a drobná hospodářství. Jejich život se příliš nelišil od života těch, kteří tu byli před nimi.

Historie poválečného pohraničí je v posledních

letech námětem televizních besed, knih i novinových článků. Téma Sudet českou společnost stále vzrušuje a zároveň nesmiřitelně rozděluje. Filosofický pohled intelektuálů reflektující nepopiratelné zločiny, kterých se na poražených Němcích dopustili někteří Češi, je v příkrém rozporu s názory těch, kteří byli postiženi nacistickou zvůlí. Ale jen málokdy bývají účastníky takových debat lidé, kteří v poválečném pohraničí žili nebo žijí. Ne na nějaké imaginární bohy Sudet, ale na politickou reprezentaci státu vzhlížejí pováleční dosídlenci s obavami. Boha měli a mají stejného jako ti, co tu žili před nimi. Zatímco Bůh a víra je stálá, mění se vládnoucí garnitura a jejich činy. Stát dal dosídlencům domky, práci i naději, že najdou nový a možná lehčí život. Jen o pár let později přeměnil únorový převrat západní a jižní pohraničí v první linii studené války, krajinu prořaly zátarasy z ostnatého drátu. Mnoho samot a osad v blízkosti hranice bylo záměrně srovnáno se zemí, aby nemohly sloužit jako úkryt lidem prchajícím na Západ. Život šel však dál a všichni, kteří v pohraničí zůstali, se museli s realitou doby vyrovnat.

Když po roce 1989 padla železná opona a z Prahy zazněla omluva sudetským Němcům za vyhnání, vyvstala spousta otázek i obav. V roce 1994 prohlásil tehdejší předseda sudetoněmeckého sdružení dr. Franz Neubauer, rodák z Velké Hleďsebe, na setkání krajanů: „Společně jsme byli vyhnáni, společně se vrátíme“. Mnohým v pohraničí tehdy bezpochyby zatrnulo. I když politický vývoj na evropské scéně zatím tyto obavy nenaplnuje, nelze se divit, že současný prezident neváhal využít přetrvávající nejistoty i nervozity kolem Benešových dekretů v politických licitacích při ratifikaci lisabonské smlouvy.

Václav Cílek píše, že strach dosídlenců z návratu původních obyvatel „posiluje jejich jednostrannou chytrost“. Není mi úplně jasné, co je onou chytrostí míněno – snad skutečnost, že se lidé v pohraničí snaží udržet si domovy a majetek nabytý za složitě doby před desítkami let. Zatímco lidé ve vnitrozemí, jimž se podařilo výhodně získat majetek po emigrantech nebo později ve více či méně pochybných restitucích, se úspěšně odvolávají na to, že tak učinili v dobré víře, dosídlenci by se zřejmě měli stydět a kát za to, že dostali něco, co jim nepatřilo. Jak píše autor – bojí se, že přijde někdo jako oni sami.

Oni však do pohraničí přišli na pozvání (mnohdy i naléhání) státu, který jim dal sliby a záruky, nad nimiž nemůže jen tak mávnout rukou.

Příslowčný český „odezdikezdimus“ je neuvěřitelný. Za minulého režimu byl zeměpisný termín Sudety takřka protistátní slovo. Pod hanlivým označením „sudeťák“ si ještě dnes vybavíme revanšistu v kožených kalhotách a klobouku s jezevčí štětkou na hranicích hrozícího pěstí směrem k svému bývalému domovu. Teď je to naopak. Někdejší „budovatelé pohraničí a strážci hranic socialistického tábora“ mají dnes cejch „režimních kolaborantů a přísluhovačů Pohraniční stráže“, jak se v nedávné televizní diskusi vyjádřil jeden z mladých historiků. A mnozí jdou ještě dál. Bývalé Sudety vidí jako krajinu po desetiletí cíleně pustošenou a zdevastovanou pologramotnými neznanoby a kazisvěty, zemi vyvrácenou z kořenů, zemi zdivočelou. Důstojný nástupce protektorátního tisku internetový portál „Náš směr“ má v tom zcela jasno – všechno zlo přišlo s přivandrovalci z východu:

„... nově přicházející obyvatelé z východní Evropy byli téměř vždy negramotní a nezvyklí středoevropských hospodářských poměrů. Koneckonců bylo to právě vyhnání a s tím související totální degermanizace Čech a Moravy, které výrazně napomohly odstartovat a zajistit úspěšné převzetí moci komunisty v únoru 1948.“

Ne všichni lidé mohou být na stejné intelektuální výši, to však neznamená, že nejsou platnými občany společnosti. Despekt a pohrdání těmi, kteří přišli po válce do pohraničí z východní Evropy, není nic jiného než malost. Volyňští Češi na vlastní kůži poznali teror banderovských band i rudých komisařů, Rusíni ze Zakarpatské Ukrajiny chování maďarských fašistů a posléze stalinské NKVD. Někteří z nich si odchodem, někdy i útekem, do Československa zachránili život. Na rozdíl od mnohých Čechů zůstali v pohraničí natrvalo a i díky nim fungoval v kraji každodenní život – doprava, podniky, školy. Většina z nich byla věřících, a tak leckde dokázali zabránit ničení kostelů, pomníčků padlým v první světové válce, křížků v polích i hřbitovů. Z krajiny si brali jen to, co potřebovali, aniž by do ní razantně zasahovali.

Obraz mého dětství prožitého na Přimdě je spjat s mozaikou drobných políček s kamennými hrá-

Svatá Kateřina 1898. Archiv V. Baxy. Tatáž místa dnes. Foto M. Prokopová.

zemi a hustými porosty lískových keřů. Pravidelně sečené mokré louky na jaře zářily květy blatouchů, vstavačů, jako stříbrné talířky spojené stužkou potoka se v Mílovském údolí leskly hladiny malých rybníčků plné ryb. Velké zásahy do krajiny přišly až s normalizační dobou 70. a 80. let minulého století a jejich plány vznikaly úplně jinde. Tachovsko se proměnilo v obrovskou pokusnou plochu zemědělských ústavů – projektu tzv. socialistické zemědělské velkovýroby. Meliorace podmačených luk, přeměna potůčků a říček v drenážní stoky, kácení břehových porostů, mýcení polních remízků a náletových dřevin, to vše poznamenalo krajinu více než dramatickým způsobem. V roce 1972 došlo pod zámkou stoupajícího zamokření lesních porostů k melioraci Kateřinského potoka. Zmizely hluboké tůně i slepá boční ramena, kde se vytíraly štíky a jelci. Za své vzaly porosty dábříku skvící se bílými květními toulci, zmizely i zářivě žluté květy stulíků. Příroda po desetiletích jizvy znásilněného toku mílostrdně skryla vegetací, ale z někdejších přírodních krás zůstalo smutné torzo. Usnesení vlády ČSSR z roku 1981 o náhradních rekultivacích, kdy se za

každý hektar zemědělské půdy zabrané pro výstavbu musela získat stejná výměra náhradní půdy, bylo další pohromou. Protože ve vnitrozemí bylo takřka nemožné takovou půdu najít, obrátila se pozornost do pohraničí. Výsledkem byly zdevastované plochy, které se k zemědělskému využití stejně nehodily.

Se změnou po roce 1989 přišla naděje na postupnou renesanci vztahu k zdejší krajině, to co Václav Cílek výstižně nazývá hojivostí. Realita je ale podle mě trochu jiná než očekávání.

Stačí se rozhlédnout po obci, která se paradoxně vrátila k původnímu názvu – Svatá Kateřina. Ještě nedávno nenápadné omšelé domky s dřevěnými ploty dnes září křiklavými fasádami s neonovými poutači nevěstinců a hazardních heren. Tržiště s padělký a kýči se jako pestrobarevný vřed rozlézájí podél silnice z Rozvadova. Stejně, ne-li horší pocity mám, když se jednou za čas dostanu do svého rodného města – Železné Rudy. Z půvabného městečka s čilým turistickým ruchem se stalo kýčovitě šumavské Las Vegas se všemi problémy a negativy. Nezbývá jen doufat, že čas a všemocná ruka trhu vrátí běh věcí do

normálních kolejí. Pokud ale má vše napravit ona zmíněná třetí generace dosídlenců, nebude to lehké. Jsou sice obdařeni právem předků, ale mnoho z nich nemá práci. V lesích i na polích dnes pracuje zlomek z někdejšího počtu zaměstnanců a uživit se soukromě není ve zdejších poměrech lehké. Tachovsko se pomalu a jistě vyliďňuje. Ti starí odcházejí postupně na věčnost a mladým nezbyvá nic jiného, než odejít za prací do měst. Malé osady se mění v chalupářské skanzeny, opravené, udržované, ale smutné, bez života.

To, že se sever Českého lesa proměnil v potichlou krajinu zapomnění a sladkobolné melancholie, není pouze českou vinou. Zkáza Pořejova, symbolu všech zaniklých obcí Tachovska, začala už v dubnu 1945, když na něj dopadly dělostřelecké granáty americké armády, aby zlomily fanatický odpor jednotek SS. Palba protiletadlových kulometů z příměstského hradu na spojenecké letouny přinesla 20. dubna 1945 městečku odvetu v podobě zničujícího náletu. Vyhořel celý střed městečka i s historickým archívem. Wir kapituliren nie! Nikdy se nevzdáme! Na hřebenech Českého lesa útočili na postupující americké vojáky fanatičtí wehrwolfové, vesničané na poli u Písařovy Vesce ubili sestřeleného letce. V líčení idylického života Sudet v době, kdy byly součástí třetí říše, chybí zmínky o existenci tzv. Mutterheimů, domů, kde německé ženy plodily s hrdinnými vojáky ty rasově nejčistší potomky. Takový arijský „plemenný ústav“ byl i na Brance v dnes už neexistující Semmlerově vile. V žádném z vydávaných almanachů nenajdete fotografie pořízené Američany v roce 1945 v kostele ve Stříbře, kde nad oltářem visí obraz vůdce a podél bočních oken prapory s hákovým křížem.

Dramatické obrázky z odsunů sudetských Němců, bychom měli konfrontovat se záběry z roku 1938, kdy ze zabraného pohraničí odešly statisíce českých obyvatel, o snímcích z transportu jejich někdejších židovských spoluobyvatel do táborů smrti nemluvě. Každá věc má svou příčinu a každá příčina má svůj důsledek. Bez druhé světové války, k jejímuž rozpoutání sudetští Němci bezpochyby přispěli, by bylo všechno jinak. Mluvit o zapomenutých zločinech, kterých se někteří Češi na německém

obyvatelstvu po válce dopustili, je určitě správné, ale nemělo by být jednostranné. Dnešní mladá generace zvyklá přijímat z tisku jen povrchní informace musí někdy nabývat dojmu, že se nevinní sudetští Němci stali obětmi primitivní a surové msty. Ano, byli bezbranní protože byli poraženi. Vítěz bere vše a vítěz také určuje pravidla. Když byli vítězi oni, posílali jiné bezbranné na smrt po tisících. Jen pár kilometrů od českých hranic stál jeden z nejkřutějších koncentračních táborů – Flossenbürg. Kdo seje vítr, sklízí bouři. A to je případ sudetských Němců. Jejich snahy dostat se ze svazku českých zemí jsou mnohem staršího data než je obecně známo. Autonomie se v Rakousku-Uhersku dožadovali už v revolučním roce 1848. Vysláním vojska do pohraničních oblastí na podzim 1918 reagovala Československá republika na reálnou hrozbu, že se sudetští Němci pokusí realizovat plán na odtržení Sudet od společného rakousko-německého státu. Došlo ke střetům, na ulicích byli i mrtví a nenávist tiše doutnala. O dvacet let později se sudetským Němcům jejich dávný sen naplnil. Mnozí z nich se dali do služeb nacismu, jejich znalost češtiny byla pro říšské úřady neocenitelná. Z úst německého velitele internačního tábora poblíž Lodže uslyšely češtinu i lidické děti. Vlídne s nimi pohovořil, dostaly chléb s marmeládou a druhý den byly poslány na smrt. Poválečná odplata dopadla však i na ty, kteří se nijak neprovinili. V souvislosti se nabízí provokativní otázka, na kterou asi nelze najít odpověď – bývali by se sudetští Němci stali loajálními občany obnovené Československé republiky, kdyby nebyli vyhnáni?

Čas neúprosně běží. Odchází poslední svědci dávných dramát kraje i se svými osudy. Kříže a pomníčky vztyčené před dvaceti lety, kdy se na rozvalinách zaniklých obcí scházeli pamětníci odsunů znovu podléhají zubu času. Umělé květiny a nápisy blednou, dřevo trouchniví. Těm, kterým bylo tehdy kolem šedesátky, je dnes přes osmdesát a už nemají sil se vracet. Jejich děti a vnuci, kteří se narodili už jinde, budou mít k domovu svých předků úplně jiný vztah. Až zemřou poslední pamětníci z obou stran, zůstanou jen jejich svědectví, na která bychom neměli nejen zapomínat, ale především se z nich všichni poučit do budoucna.

ŽIDOVSKÉ HŘBITOVY V ČESKÉM LESE

TELICE

Václav Chvátal

V našem seriálu na chvíli opustíme jádro vlastního pohoří Českého lesa a zavítáme spíše do jeho podhůří, do krajiny nad Úhlavkou, romantickým tokem říčky pramenící pod Přimdou.

Pod Prostiboří opouští Úhlavka otevřenou kulturní krajinu a širokým obloukem se stáčí k severovýchodu do hlubokého, polodivokého údolí. Její koryto i břehy jsou tady plné balvanů, svahy porostlé borovými lesy s keřiky jalovců.

Tok Úhlavky začínají doprovázet nepříliš známé, avšak cenné stopy historie lidského osídlení.

Hned za starobyklou Prostiboří protéká říčka dvouobloukovým kamenným mostem, nad ním na skalnatém svahu stojí gotická tvrz Kopec, o něco dále po proudu pak zbytky několika mlýnů – Tuněchodského, Benišova, Kočovského. Někde nad pravým břehem je v lesích ukryta zaniklá a dosud neobjevená středověká ves Kočov a za Petrovým mlýnem shlížejí do údolí bizarní klen-

Nacisty poškozený náhrobek dr. Leopolda Woelflera na židovském hřbitově v Telicích.

Dílna kameníka Josefa Böhma v Okrouhlém Hradišti (zde na výřezu pohlednice z 20. let 20. století) již dávno neexistuje. S jeho pracemi (signovanými „J. Böhm, S(cheiben) Radisch“) se však dosud můžeme setkat i na židovském hřbitově v Telicích.

by kladrubského kláštera.

Ale pravým diadémem krajiny a současně knihovnou zapomenutých zpráv o zdejším životě biblického lidu je židovský hřbitov – na návrší nad tvrzí Kopec, s překrásným výhledem až za severní břeh Úhlavky a jižně k Telicím a Sedmilhoří.

Nejstarší zmínky o židovském osídlení Telic sahají do druhého desetiletí 18. století. Telice tvořily spolu s Prostiboří a Darmyšlem společnou židovskou obec, která založila a užívala telický židovský hřbitov.

V Telicích bývala synagoga v čp. VI, židovský obecní dům v čp. XII (židovské domy byly – stejně jako jinde – číslovány římskými čísly). Synagoga byla vystavěna ze dřeva a její interiér byl vyzdoben malbou. Spolu s několika okolními domy

vyhořela 16. května 1878 následkem úderu blesku a nebyla již obnovena. Jako modlitebna byl od té doby využíván obecní dům, a to až do roku 1895, kdy byl prodán.

V Prostiboří existovala zděná synagoga až do roku 1923, kdy byla z větší části zbořena a byl z ní ponechán pouze přístřešek pro pohřební vůz. Zbytek synagogy se zazděným klenutým okením otvorem je dosud dochován.

V Nedražicích byla modlitebna v domě čp. 55. Ještě ve 20. letech 20. století se mu říkalo „Tempel“. Rodina budapeštského velkoobchodníka a továrníka Julia Wolfnera, pocházející z Nedražic, podporovala dobročinnými dary nedražické chudé židovské i nežidovské rodiny, a to téměř po celé 19. století. U vchodu nedražické školy bývala umístěna tabulka s tímto textem:

„Den Wohltätern dieser Schule Ludwig und Siegmund Wolfner gewidmet von der dankbaren Gemeinde Nedraschitz 1882.“ („Dobrodincům této

Nejstarší čitelný náhrobek telického hřbitova patří Mošemu ben Šemuelovi, zesnulému v pondělí 4. června 1746.

Zbytky brány v západní zdi židovského hřbitova.

Tulipány na náhrobku Mošeho ben Meira (1795).

školy Ludwigu a Siegmundu Wolfnerovým od vděčné obce Nedražice 1882.“)

Hřbitov, používaný až do 30. let 20. století, byl poškozen nacisty i následným rozkrádáním náhrobků. V letech 2004–2005 byla v několika fázích provedena základní údržba, aby bylo možno začít s podrobným výzkumem hřbitova. Ten byl proveden Muzeem Českého lesa v letech 2005 až 2008. Na základě jeho výsledků prohlásilo Ministerstvo kultury v květnu 2010 židovský hřbitov v Telicích za kulturní památku.

Na hřbitově se nachází 241 náhrobků. Nejstarší čitelný náhrobek je datován rokem 1746, nejmladší 1935.

Na vzkříšení zde čekají především obyvatelé Telic, Prostiboře, Nedražic, Mírkova a Darmyšlu, ale i zesnulí pocházející ze vzdálenějších lokalit – Kladrub, Strážba, Zámělčice, Přívozce, Planě. Nejméně tři náhrobky patří válečným uprchlíkům z Bukoviny. Třebaže pocházejí z období 1. světové války, jsou (v duchu ortodoxních tradic) skromného vzhledu i výzdoby a psány pou-

ze hebrejsky. Typologicky jsou zcela shodné s náhrobky bukovinských uprchlíků na stříbrském židovském hřbitově a je pravděpodobné, že se jedná o práce téhož kameníka.

Je pozoruhodné, že pro oblast Telic, Prostiboře a Darmyšlu se nedochovaly soupisy židovských rodin z let 1793 a 1811 (dochovány jsou soupisy z let 1724 a 1783). Také jiné archiválie (matriční záznamy atd.) chybějí. Telické náhrobní nápisy jsou tudíž pro určité období jediným autentickým textovým materiálem, jedinou souvislou „sbírkou dobových písemností“ o místním židovském osídlení. I v tom spočívá mimořádný historický význam telického židovského hřbitova.

Na vnější straně severní ohradní zdi najdeme nápadnou svislou spáru. Zdivo je v tomto místě jakoby přerušeno a rozděleno do dvou úseků. Ve stejném místě probíhá napříč hřbitovem od severu k jihu nevýrazný terénní zlom. Oba tyto artefakty zřejmě vymezují hranici nejstaršího jádra hřbitova.

Původní hřbitůvek měl téměř čtvercový pů-

Severozápadní roh původního hřbitůvku, patrný jako svislá spára v nynější ohradní zdi.

Mapy 3. vojenského mapování (1877–1880) zachycující půdorys telického hřbitova před druhým rozšířením (ve stavu z r. 1805).

Židovský hřbitov Telice pod sněhem.

Celkový pohled na židovský hřbitov Telice směrem k jeho mladší části.

dorys (což dokládá i jeho zákres v dobových mapách). Terénní zlom je zřejmou stopou někdejší západní ohradní zdi, svislá spára je dochovaným severozápadním rohem původního hřbitova, na němž se pohřbívalo do přelomu 18. a 19. století. Tuto teorii podporuje i stručná zmínka v Goldově sborníku: „... wurde 1801 neu angelegt und i. J. 1905 erweitert.“ („... byl roku 1801 nově založen a v roce 1905 rozšířen.“). To, co Goldův sborník popisuje jako „nové založení“, bylo zřejmě rozšíření hřbitova západním (a možná i jižním) směrem.

Zbývá zodpovědět otázku, proč se o nápadné svislé spáře v ohradní zdi Goldův sborník nezmiňuje. Po druhém rozšíření v roce 1905 byla ohradní zeď v celé délce nově omítnuta, čímž byla zakryta nejen svislá spára, ale i případné další stopy hranic starších částí hřbitova (rozdíly v materiálu zdiva, příp. další napojení ve východní, dnes zbo-

řené ohradní zdi). Badatelům Goldovy doby nebyly tudíž tyto artefakty viditelné. Zbytky omítky jsou dosud na mnoha místech dochovány.

Při druhém rozšíření hřbitova byla kromě hlavní vstupní brány (snad původně zastřešené) zřízena i malá „kohenská“ branka v severní ohradní zdi, poblíž severozápadního rohu nově rozšířeného hřbitova. Její kamenné ostění je na místě dosud dochováno.

Německé jméno Telic „Dölitzen“ je v hebrejských epitafech přepisováno pozoruhodným množstvím transkripcí. Celkem jsme zaznamenali 17 různých variant přepisu tohoto jména (včetně zkratk): od „Dolitsen“ (převážně podle grafické podoby) až po „Delitsen“ a „Teltšn“ (odvozených od podoby fonetické, tedy výslovnosti), ale také pozoruhodné (snad nářeční) „Dlitsšn“ a prakticky nepochopitelné „Deltšin“.

Prostiboř bývá německy nazývána „Prostibor“ a na náhrobcích téměř vždy zkracována „PB“. Na starších mapách se objevuje i varianta „Prostiwor“. Ta je také zkomoleně zachycena na jednom z náhrobků.

Ornamentální výzdoba náhrobků se vyskytuje zřídka, je velmi prostá a skromná. Za zmínku však rozhodně stojí náhrobek pana Mošeho ben Meira (zesnul ve čtvrtek 15. října 1795), vypracovaný výrazným a dobře čitelným písmem a zdobený velmi neobvyklým vyobrazením dvou „tulipánů“.

Nesmírně zajímavá je lékařská rodina Woelfleových z Kopce u Prostiboře.

Dr. Leopold Woelfler (1806–1889), který provozoval lékařskou praxi v Kopci čp. 9, byl v širokém okolí znám svým laskavým a lidským přístupem k pacientům.

Jeho syn, dvorní rada Prof. Dr. Anton Woelfler (1850–1917) vedl chirurgickou kliniku ve Štýrském Hradci (Graz) a později působil také na lékařské fakultě v Praze. Také on byl v okolí Telic znám jako velký dobrodinec. Prázdniny trávil většinou v rodném kraji, a zde u něj nacházelo útěchu, pochopení i pomoc mnoho nemocných z Telicka a Prostibořska, které v době své dovolené léčil zcela zdarma. Anton Woelfler (zřejmě v době svého působení v Rakousích) přestoupil na křesťanství a oženil se s Helenou Pfeifer von Hochwalden (1867–1898). Zemřel 31. 1. 1917 a jeho ostatky byly 24. 2. 1926 přeneseny na obecní hřbitov v Prostiboři, kde odpočívá se svou manželkou Helenou pod společným prostým náhrobkem.

Vraťme se ale na telický židovský hřbitov. Zde najdeme náhrobek lékaře Woelflera staršího, Leopolda, židovským jménem Jehuda ben Elijahu. Žel, ani náhrobek tohoto dobrodince neunikl barbarskému vandalismu nacistů v období holocaustu. Je rozlomen na několik kusů. Text je i přesto dosud dobře čitelný, a tak jej zde můžeme přinést čtenářům a věnovat tichou vzpomínku doktoru Woelflerovi, někdejšímu dobrodinci krajiny nad Úhlavkou.

*Jehuda ben Elijahu – MUDr. Leopold Woelfler
zesnul v neděli 6. ledna 1889
Zde odpočívá
naš milo(vaný)
Leopold*

Použitá literatura:

GOLD H. (ED.) (1934): DIE JUDEN UND JUDENGEMEINDEN BÖHMENS IN VERGANGENHEIT UND GEGENWART. BRÜNN & PRAG, (OBLAST TELIC A OKOLÍ ZPRACOVAL STŘÍBRNSKÝ NADUČITEL WENZEL WACH, S. 113–114).

HOLÝ M. A KOL. (ED.) (2004): SOUPIS ŽIDOVSKÝCH RODIN V ČECHÁCH Z ROKU 1793, SVAZEK IV. STÁTNÍ ÚSTŘEDNÍ ARCHIV, PRAHA, ISBN 80–86712–12–5.

Gramatická poznámka

Deklinace místního jména Darmyšl je v mluvě místních obyvatel výhradně maskulinní podle tvrdého vzoru (ten Darmyšl, gen. sg. Darmyšlu, snad vlivem německého názvu Darmschlag, který je také mužského rodu). Těto zvyklosti se držíme i v naší práci. Maskulinní deklinace Darmyšl – Darmyšlu je v praktickém jazyce běžně užívána, živá a produktivní. Proto ji považujeme za jediné správnou, třebaže z hlediska morfologické teorie působí v kontextu stejně zakončených českých místních jmen poněkud nezvykle.

*Woelfler
praktický lékař
z Kopce,
narozen 29. března 1806,
zemřel 6. ledna 1889,
4. švatu 649 podle malého počtu,
v 82. roce svého Bohu a lidem
věnovaného života, v 52. roce
svého obětavého lékařského působení.
Útěchu a radu nešťastným a
chudým, pomoc a naději nemocným
přinášet bylo jeho životním úkolem.*

—
Dobročinnost v skrytu.

—
*Byl nejdražším manželem,
nejlepším otcem a dědečkem,
plný oddanosti a nesobecký.
Nejněžnější syn a bratr.*

*Ušlechtilost a bohaté požehnání byly Tvým
životem,
nezapomenutelná nám zůstává Tvá památka!
Tedy spi v pokoji, dobrý, drahý otče,
a vzpomeň na své děti a vnoučata, kteří Tě i ve
smrti
stále milují!*

—
*Zde odpočívá náš učitel, pan Jehuda, syn pana
Elijahu
Woelflera,...*

*..., byl odborným lékařem, v dáli
je známé jeho jméno, mnohé nemocné, jak malé
tak velké uzdravoval sladkými slovy
jako medem, v čistotě a jasu...
jeho duše buď přijata do svazku živých.*

Pokusy o přechod státní hranice v oblasti Českého lesa III

Pavel Vaněk

27. 9. 1967 se tehdy 27letému Karlu U. z Karlových Varů podařilo přejít státní hranici v úseku 1. roty Dyleň 12. pohraniční brigády Planá u Mariánských Lázní. Okolnosti, za nichž k tomuto přechodu došlo, byly v mnoha ohledech odlišné oproti situaci, za níž střezila svou hranici Pohraniční stráž v době počátku 60. let, kam byl datován předchozí příběh.

I s ohledem na oblast Českého lesa je třeba říci, že zdaleka není samozřejmé, že se na státní hranici setkáme s pohraničními rotami plánské brigády. 60. léta vnesla do systému služby několik změn. Vedle vzniku četového systému na rotách (od roku 1964 byly v rotě zřízeny tři čety – služba, výcvik, volno) se projevovala tendence zastřešit dosavadní školská zařízení Pohraniční stráž (poddůstojnické školy) pro vojáky základní služby jedním velitelstvím brigády. Tak byla zřízena brigáda poddůstojnických škol Planá. Ještě zásadnější význam pro výkon služby měla změna v pohraničním území. Byla zrušena dosavadní dvě pásma, existující od roku 1951, hraniční a zakázané pásmo. Od roku 1964 existovalo podél hranice se Západním Německem a Rakouskem pouze hraniční pásmo. S jistou mírou zjednodušení lze říci, že toto pásmo nahradilo svým rozsahem a některými svými atributy dosavadní zakázané pásmo. V praxi to znamenalo, že obyvatelstvo, včetně turistů, se nyní mohlo dostávat blíže státní hranici. Rostoucí turistický ruch v oblasti západního pohraničí spolu s dalšími změnami přinášel brigádám Pohraniční stráž další problémy, jak zvládnout nárůst počtu pokusů o přechod hranice. Jednou z proklamovaných snah bylo využívání obyvatelstva v pohraničí k podávání zpráv, zejména tedy pomocníků Pohraniční stráž.

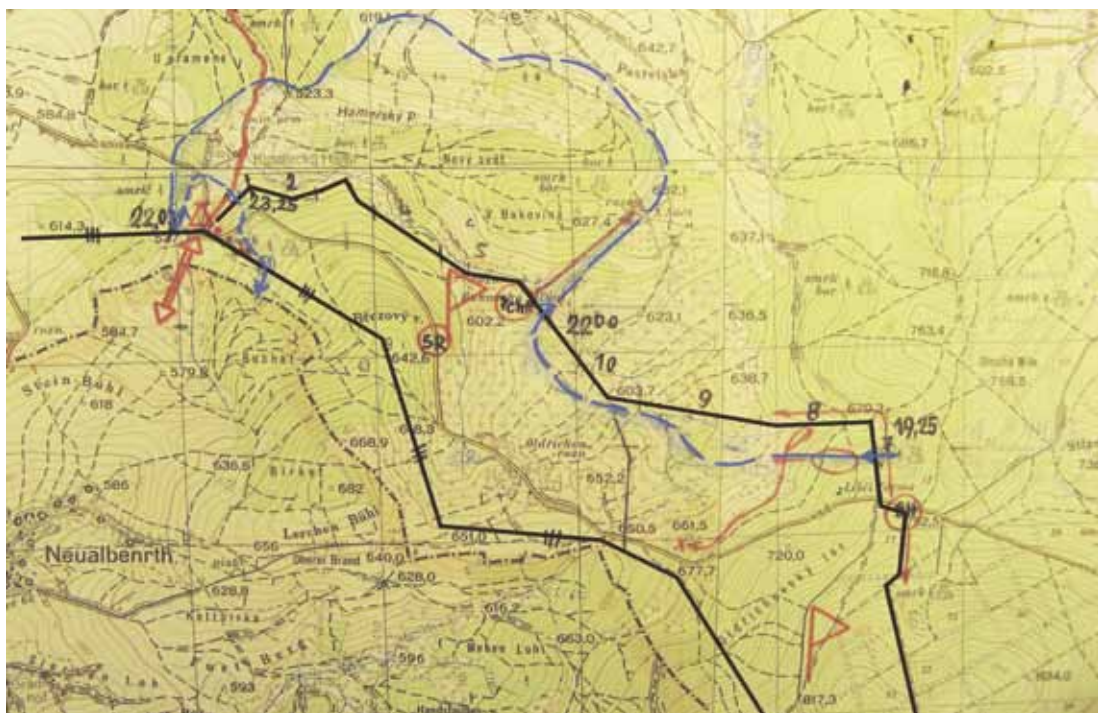
Od 1. 1. 1966 se Pohraniční stráž mění resort: je podřízena Ministerstvu národní obrany, ve struktuře Československé lidové armády podléhá Hlavní

správě pozemního vojska. Změna resortu byla předzvěstí dalších změn. Byla zrušena velitelství pohraničních praporů (cca 100 míst každé), která do té doby řídila 5–8 pohraničních rot. Tím se stalo veleání pohraničním rotám obtížnějším, i když na západní hranici to nebylo tak markantní, neboť úseky hranice střežené tamními brigádami byly kratší.

Plánská brigáda se vlivem resortní změny stala opět brigádou s pohraničními rotami a to tak, že převzala část úseku od 5. chebské brigády (44 760 m s 40 500 m drátěného zátarasu podél hranice) a část úseku státní hranice od 9. domažlické brigády dlouhou 34 853 m s téměř 27 000 m drátěného zátarasu. Od chebské brigády převzala také rotu Dyleň, Mohelno, Slatina, Broumov, Branka, Pavlův Studenec a Vašíček, od domažlické dále rotu Stoupa, Hraničky, Nový Dvůr, Diana, Železná. Kromě toho byly v sestavě dva výcvikové oddíly (dřívější velitelství pohraničních praporů) Halže a Rozvadov.

Druhou ze zásadních změn počátku roku 1966 bylo, že přestal být používán elektrický proud v drátěném zátarasu. Jak jsme konstatovali v předchozím článku, ukončení jeho používání výrazně snížilo počet usmrcených mezi osobami, které se pokusily přejít státní hranici. Proto byl při předání pohraničních rot tak důležitý údaj o předané nízkonapěťové signální stěně, její délce a jejím stavu. V úseku plánské brigády podle údajů z roku 1966 to bylo v úseku pohraničních rot předaných chebskou brigádou 43 km a v úseku původně „domažlických“ rot 31 km signální stěny. Tato stěna v úseku každé roty bývala rozdělena na pravou (P) a levou (L) stranu a každá z těchto stran ještě na deset dílčích úseků (označených např. P–6 nebo L–7), z nichž každý mohl být dlouhý až 500 m. Na signální ústřednu v budově pohraniční roty tedy mohl být doveden údaj z úseku širokého až 10 km. V souvislosti s využíváním signální stěny s nízkým napětím se mění i způsob služby podél hranice. Již není hlídkami obsazována trasa drátěného zátarasu, kde bylo do konce roku 1965 vysoké napětí, ale trasa signální stěny umístěná dále od státní hranice. Zde jsou rozmístěny jak ve dne hlídky na pozorovatelnách, tak skryté hlídky v době noční. Podél této trasy se také provádí průzkum se služebními psy.

Karel U. již určité zkušenosti se systémem střežení měl, neboť hranici se pokusil přejít v úseku chebské

Postup Karla U. úsekem 1. roty Dyleň (modře čárkovaná čára se šipkou). Na obrázku jsou vidět signální stěna v týlu roty (lomená čára s čísly úseků) a drátěný zátaras (lomená černá čára s ///).

brigády v závěru roku 1964. Byl však zadržen a odsouzen k dvouletému trestu odnětí svobody. Lokalita, v níž se pokusil 27. 9. 1967 o přechod hranice, ležela v místech, kde plánská brigáda předpokládala (kromě Rozvadova) největší frekvenci pokusů o přechod hranice (směr Mariánské Lázně – Tirschenreuth). Předpokládalo se, že východiskem jeho pokusu byla oblast poblíže obce Vysoká. Do prostoru střžení se začal přesouvat se soumrakem. Krátce před půl osmou byl podán signál z jednoho z levých úseků signální stěny. K prověření byla vyslána hlídka se psem. Zjistila i podle stop pokus ve směru do zahraničí. Po stopách byla vyslána pátrací skupina s radiostanicí a dvěma psy. Současně s tím byl na rotě vyhlášen poplach a v odhadovaném směru postupu osoby přehrazena hranice. Za půl hodiny rota zjistila překonání signální stěny na pravé straně svého úseku. Poplachová hlídka vyhodnotila správně jako směr do vnitrozemí, pohotovostní síly brigády se pak začaly rozmisťovat v týlu úseku, aby provedly blokování potřebné oblasti. Do souvislosti s touž osobou, která

provedla narušení signální stěny o půl osmé dal tento signál až náčelník operačního oddělení brigády krátce před desátou večer. Muž se tak během dvou hodin, které uplynuly od signálu v pravé části úseku přesouval týlem úseku roty Dyleň až do oblasti, kde se stýkaly úseky 1. roty 12. brigády a 13. roty chebské brigády. Zde ve 22 hodin způsobil signál na prvním úseku signální stěny 13. roty a také stopy na kontrolním orném pásu. Poté se stáhl. Mezitím na místo prověření signálu dorazila hlídka 13. roty střežící místo styku obou rot. Tím byl sousední úsek signální stěny volný. O tom, že 13. rota 5. brigády řeší pokus ve svém úseku, sousední rota 12. brigády neměla ani tušení a velitel 12. brigády mezitím organizoval pátrací operaci v týlu na zadržení domnělého narušitele. V této situaci zjistilo velitelství 1. roty signál ve svém prvním pravém úseku (P-1). Vzhledem k tomu, že tam 1. rota nemohla rychle přesunout své pohraničníky, požádala sousední rotu. 13. rota mezitím šetřila svůj případ. Její hlídka se psem tak byla nasazena na stopu až po 15ti minutách. Mezitím uprchlík rychle postupoval

Místo v úseku poslední roty chebské brigády, kde „narušitel“ ve 22 hodin způsobil signál a stáhl se. První stěna je signální. Na druhé stěně jsou ještě vidět izolátory po osnově vodičů vysokého napětí. Orný pás před signální stěnou i mezi oběma stěnami. Tento drátěný zátaras je ve velmi dobrém stavu.

Detail místa přechodu hranice. Červeně vyznačeno rozhraní mezi chebskou a plánskou brigádou.

k hranici a na trase třístěnného drátěného zátarasu narazil na jednočlennou hlídku. Ta po něm vystřelila, ale muž ve tmě unikl a překonal státní hranici.

Druhý pokus Karla U. o překonání hranice byl tedy úspěšný. Tomuto muži se podařilo uspět především proto, že se choval jinak než dyleňská pohraniční rota ve svých schématech předpokládala. Po překonání signální stěny v jednom z levých úseků nepokračoval v patách s pátrací skupinou ke státní hranici, kde by na něj čekala clona pohraničnicků roty. Zamířil naopak do pravé části úseku a přes signální stěnu se vrátil do vnitrozemí. Na své straně měl dva šťastné momenty: žádný ze psů pátrací skupiny nevypracoval uprchlíkovu stopu a druhé překonání signální stěny směrem do vnitrozemí zprvu nebylo dáno do souvislosti s prv-

ním případem. Také se mu podařilo zaměstnat síly brigády: vedle toho, že záloha 1. roty vytvářela clonu v části svého úseku, vyčleněné zálohy brigády se snažily blokovat předpokládaný postup osoby do vnitrozemí, když se Karel U. po dvou hodinách opět přiblížil k signální stěně, avšak nepokusil se ji přejít. Pokus jen naznačil a stáhl se. Tím připoutal pozornost k tomuto úseku a když po téměř hodině a půl překonal potřeť a naposledy signální stěnu, neměla na jedinou 1. pohraniční rota 12. brigády možnost, jak zasáhnout. Proto požádala sousední rotu, ale i vlivem zhoršené komunikace nebyla reakce tak rychlá, jak by bylo možné předpokládat u rot stejné brigády. Když byla bezvýsledná i střelba hlídky u drátěného zátarasu těsně před státní hranicí, nebylo už síly, která by Karlu U. 27. září 1967, krátce před půlnocí, zabránila přejít hranici. Pohraničníci plánské brigády neměli svůj den. Navíc velitel roty špatně rozuměl střelejícímu pohraničnickovi; měl za to, že muž byl zasažen a stáhl se před drátěný zátaras do lesa. Následně tedy síly brigády, které dosud blokovaly tyl úseku roty, byly přesunuty do uvedeného prostoru, aby jej pročešaly. Bezvýsledně. Dopoledne následujícího dne byla akce ukončena.

Tento příspěvek měl demonstrovat především změny, k nimž došlo v systému střežení Pohraniční stráže kolem poloviny 60. let. Je třeba říci, že z hlediska úspěšnosti nebyl typický; i nadále byla většina osob zadržena. Otázkou zůstává, zda Karel U. měl svůj pokus, jímž do té míry zaměstnal pohraniční jednotky, až nakonec nemohly včas reagovat, promyšlený nebo zda to bylo dílem jeho improvizace a momentálního štěstí. V každém případě pokus svědčí o jeho dobré fyzické připravenosti a nezdravé pohraničnicků nepostrádají náznak situační komiky.

Použité archivní fondy:

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK BRNO
– KANICE, FOND 2347, 12. BRIGÁDA POHRANIČNÍ STRÁŽE PLANÁ U MARIÁNSKÝCH LÁZNÍ.

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK BRNO
– KANICE, FOND 2357, HLAVNÍ SPRÁVA POHRANIČNÍ STRÁŽE A OCHRANY STÁTNÍCH HRANIC

ARCHIV BEZPEČNOSTNÍCH SLOŽEK PRAHA, FOND VÝŠETŘOVACÍ SPISY, SVAZEK V–3782 PLZEŇ.

HISTORIE TĚŽBY ŽIVCŮ NA POBĚŽOVICKU

Jiří Hlávka

Termínem živce označujeme skupinu horninotvorných minerálů, které mají snad největší rozšíření na Zemi. V řadě hornin jsou ovšem živce v jemnozrnné „směsi“ s jinými minerály. V dobyvatelné formě, množství a kvalitě se vyskytují pouze v pegmatitech nebo na sekundárních ložiskách. Jako pegmatit jsou označovány žilné, víceméně světlé hrubozrnné nebo velmi hrubozrnné horniny, vystupující jako nejmladší součást hlubinných magmatických těles v podobě hnízd a žil, často při okraji masívů. Někdy proniká zbytkové magma díky své vysoké mobilitě na větší vzdálenost od mateřského plutonu do okolních hornin, takže pegmatity, za jejichž zdroj je všeobecně považován granitový („kyselý“) magmatismus, s ním zdánlivě nesouvisí. Na konci magmatismu postupně vykrystalizovaly draselné a sodnovápenaté živce (ortoklas, albit-andezín), tmavé a světlé slídy (biotit, muskovit) a křemen, který tvoří často tzv. „jádro“ pegmatitových těles. Vedle těchto hlavních složek se zde vyskytuje celá škála dalších minerálů. Z nich je třeba připomenout např. granát, apatit, nejrůznější fosforečnany, beryly, vzácně v drahokamových odrůdách (akvamarín) nebo též uranové slídy. Hlavními užitkovými nerosty pegmatitů, které byly hojně těženy na Poběžovicku a Domažlicku, jsou živce, křemen a slídy. Většina vytěžených živců se spotřebovává ve sklářském a keramickém průmyslu, menší část při výrobě abraziv, plnidel apod. Používá se jako příměs k porcelánové hmotě a k výrobě glazur. Spotřebiteli jsou porcelánky, smaltovny, továrny na výrobu brusných kotoučů, výrobu zdravotnického zařízení, využívá se k výrobě izolátorů, také ve sklárnách, nejčastěji k výrobě mléčného skla. Kvalita těžené suroviny se řídí předepsanými normami, které zdůrazňují hlavně nízký

Osazenstvo živcového dolu a úpravny na Větrném vrchu u Otova. 30. léta 20. století. Foto in Zischka 1968.

ký podíl křemene a železa (Svoboda a kol. 1983).

Obecné definice prakticky platí pro naši zájmovou oblast. Pegmatitové žíly zde pronikaly do poběžovického masivu, který vznikl v oslabené struktuře severovýchodního směru, spojující zónu českého křemenného valu s linií mariánskolázeňského zlomu a je budován vyvřelými bazickými až ultrabazickými horninami – převážně gabry a gabrodiority (Vejnar 1984). V generelu lze uvést, že žíly probíhají ve směru V–Z a uklánějí se k severu. Tělesa bývají až 30 metrů mocná, několik set metrů dlouhá a pokračují do hloubek 20 až 130 metrů. Při stanovení absolutního stáří pegmatitů se dospělo k hodnotě 320–370 mil. let, což odpovídá rozhraní devonu a karbonu.

Velmi kvalitní žíly byly těženy především na Větrném a Červeném vrchu u Otova, Ohnišovic, na Pláních u Otova, dále u Záměličce a na lokalitě Kickersberg u Meclova (Vejnar 1965).

V odborné literatuře zpracovalo výskyty pegmatitů a historii jejich těžby několik autorů, z nichž nutno alespoň uvést Hochstettera v polovině 19. století, Srnu a Sokola v roce 1917. Zá-

Vývoj pegmatitových žil na Poběžovicku. Upraveno podle Z. Vejnara 1950.

kladní dílo o živcích vytvořil v roce 1936 Dr. Václav Vojtěch, autor, který pracoval v tomto kraji léta. Na jeho práci navazují všichni pozdější autoři (Urban 1959). Zpracování historie těžby však zůstává pro badatele stále oříškem. Živec nebyl až do počátku 2. světové války vyhrazeným nerostem ve smyslu horního zákona. Surovina zůstávala součástí majetkové držby pozemku a byla tedy po desítky let dobývána řadou drobných těžařů bez jakékoli evidence. O nějaké mapové dokumentaci nemůže být vůbec řeč. Navíc byly archivní spisy vztahující se ke zdejšímu živcovému průmyslu a časově sahající od roku 1905 do roku 1937 vytrženy a při okupaci se ztratily.

Počátky dobývání živce nelze patrně oddělovat jednak od počátků dobývání křemene pro staré šumavské a západočeské sklárny, jednak od staré lidové industrie hrnčířské, která je doložena a která měla širší ohlas v jihozápadních Čechách již v 16. a 17. století. Počátek 19. století znamenal prudký rozvoj hrnčířství ve Ždánově, v Klenčích i ve vzdálených Všerubech. Manufaktury používaly mletých živců a klenečtí hrnčíři zásobovali Chodsko a přilehlé německé vesnice užitkovou bílou hrnčířskou keramikou. Počátek dobývání živců je všeobecně kladen do poloviny 19. století (Katzner 1896). V roce 1855 zmiňuje se již Hochstetter na zasedání geologického ústavu ve Vídni dne 13. února, že na pegmatitových žilách u Otova a Meclova se dobývá čistý živec pro porcelán-

ky a jemnou kameninu, a že se dodává do Budějovic, ba až do Vídně. V okolí obcí Otov, Pařezov a Meclov se kopal živec přibližně od roku 1870. Podle vyprávění starých dělníků bylo právě okolí Otova prvním místem z celého regionu, kde se započalo s dobýváním živce. Vzhledem k nedostatku jiných dopravních možností byla surovina svážena koňskými potahy k tehdejší železniční stanici v Domažlicích. Živec byl vyvážen do porcelánek v Bavorsku a byl označován jako „domažlický“ („Tauserer“) živec. Tehdy byl prodáván v surovém stavu. V Čechách nebylo žádné drtící, resp. mlecí zařízení.

V souladu s horním zákonem surovina náležela prakticky majitelům pozemků, kteří od těžebních společností dostávali tzv. „lomné“ (Burchzins). Těžaři, dobývající živec, se jen s velkými obtížemi a výjimečně stávali majiteli pozemků se živcovými ložisky, neboť dosaďadní majitelé se na základě dlouholeté tradice neradi vzdávali pozemků, které jim a jejich předchůdcům po desetiletí poskytovaly značný vedlejší příjem (několik desítek tisíc do roka). Rolníci navíc měli vyhrazené právo dovážet živec do mlýnů nebo k železnici vlastními povozy za odměnu v kraji obvyklou, což jim dávalo možnost využít výhodně potahy i v zimě, kdy by nečinně stály ve stáji. Značná roztržitost pozemkového vlastnictví a absence základních hornických znalostí vedly od počátku k velmi nešťastné otvírce řady ložisek cenné suroviny. Tehdejší poměry autenticky líčí Dr. Vojtěch: „Vzhledem k tomu, že ložisko je často rozděleno parcelami na části široké 12–14 metrů, z každé parcely je surovina dobývána zvlášť, přičemž na hranici sousedově je třeba dobývání zastavit a ponechat ještě ochranný pilíř. Obsahuje-li parcela více rovnoběžných ložisek, nejsou otevřena a dobývána současně z jedné šachtice pomocí krátkých překopů, nýbrž místní „horníci“ otvírají každou polohu zvláštní šachticí a obvykle hned jí dobývají. Tak se stává, že území, které by bylo možno vydobýt z jedné šachtice, je provrtáno několika desítkami šachtíček, které se časem pro nedostatek výdřevy zřítí. Dobývání živce v této krajině tedy nestojí – až na

malé výjimky – ani na výši středověkých pokusů hornických. Odstrašujícím příkladem je severní svah hory Fučny (Futschaberg – Větrný vrch), kde velké území lesa je zničeno propadlisky, jejichž vznik je třeba přičíst na vrub zcela neodbornému dobývání, či spíše rabování, trvajícím po desetiletí.“ Na severním svahu Větrného vrchu náležejícím k obci Ohnišovice tehdy bylo 80 drobných šachet.

Dobývací metody byly v popisovaném území dosti jednoduché, pokud ovšem lze ve výjimečných případech vůbec mluvit o metodě. Strmá ložiska se otevírala kolmými šachticemi, raženými v nadloží žíly. Tyto byly vyztuženy jednoduchou výdrvou věncovou. Po dosažení ložiska se pokračovalo ještě trochu do hloubky, pokud to dovoloval přítok vody. Dovednější dělníci dobývali ze směrné chodbice, hnané až k sousedově hranici, výstupkovitě, stojíce eventuelně na zavážce. V okrajových partiích žil bylo často rozložené zbrídlíčnaté pásmo bohaté tmavou slídou – biotitem. Toto okrajové pásmo nebylo nikdy dobytelné, avšak z důvodů technických bylo vítáno tam, kde sousední hornina byla značně nesoudržná. Okrajové pásmo tvořilo pak výhodnou oporu proti provalení stropu, nahrazující drahou výdrvu. Místní horníci ji nazývali „Schale“ nebo „Decke“.

Z šachtíček se narubaný materiál buď vyhazoval ručně nebo se vytahoval v kbelících. Na šachtici pracovalo 4–6 dělníků, kteří produkovali 7–15 tun živce týdně. U šachtice se vybraly nejčistší kusy, skoro výhradně jen polevový živec, zbavily se jílovitých povlaků a odvážely se do Domažlic, odkud se po dráze dopravoval živec kusový do severních Čech a do okolí Karlových Varů nebo do Plzně, kde se živec rozemílal a v podobě živcové moučky zasílal spotřebitelům. Později vznikaly na Poběžovicu velice primitivní mlýny s vodním pohonem (Vojtěch 1936). V období let 1880–1890 začal vzrůstat zájem o západočeský živec. Meclovský mlynář Martin Pavlík chtěl vyhovět požadavkům tehdejších odběratelů a inicioval v letech 1890 a 1896 zřízení prvních živcových mlýnů v Meclově.

Se živcem začal obchodovat i sedlák Georg Löberl ze Zámělič, který našel na svém poli velmi

kvalitní glazurový živec. Po přijetí zákona o místních drahách českým zemským sněmem byla na základě koncesní listiny z 29. prosince 1898 zahájena stavba lokální železnice Staňkov – Poběžovice. Trať byla otevřena 5. srpna 1900. Tím byl položen základ k rozvoji živcové výroby v horšovskotýnském regionu.

V roce 1901 postavil již jmenovaný Georg Löberl v Zámělič dvoupatrový vodou poháněný minerální mlýn. V roce 1903 zřídil na svém pozemku vedle nádraží živcový mlýn sedlák Johann Eberl z Meclova č.p. 34. Ve vlastní režii těžil živcová lože na svých pozemcích na Kickersbergu, surovinu dále zpracovával a prodával (vrch Kickersberg – kóta 417 východně od Meclova). Téhož roku zahájil provoz v dalším podniku zpracovávajícím živec bankovní úředník Sigmund Mandler z Poběžovic. Založil svůj závod na zpracování živce a křemene roku 1897 při silnici na Zámělič. V roce 1900 získal Sigmund Mandler od sourozenců Beckových mlýn zvaný „Tanzmühle“, v lidovém nářečí též „Wanzmühle“ a zřídil zde jednoduchý živcový mlýn (ve východní části Poběžovic, dnes průmyslový areál LB Minerals s r. o.). Nejdříve pracoval na jedno kolo. Nakonec Mandler mlýn rozšířil a používal bubnové drtiče. Liebscher v roce 1913 řadí tento podnik mezi nejvýznamnější toho druhu v Rakousku. Dědic František Mandler provoz dále rozšířil a zaměstnával zde 30 lidí (Zischka 1968). Nejdříve se k pohonu mlýnů využívalo vodní síly potoka Pivoňka, později lokomobil a v roce 1906 byl pořízen parní stroj. V letech 1905–1906 vyrostl u závodu velký průmyslový komín a roku 1927 přibyl transformátor. Týdenní kapacita 13 vagonů po 15 tunách živce byla přepravována po vedlejší koleji na železniční nádraží, odkud byl dále vyvážen především do Karlových Varů, Jablonce, Nové Role, Lokte a do Horních Franků. Firma Sigmund Mandler zaměstnávala v roce 1928 celkem 180 dělníků a vyvážela mletý křemen a živec do Německa, Rakouska, Maďarska a Itálie. V roce 1828 činil vývoz této firmy téměř 65 % celkové kapacity živců u nás vydobytých.

Firma bratří Drechslerů byla založena již v roce 1877 a byla v regionu finančně nejsilnější.

V roce 1906 uzavřeli Drechslerové smlouvu s poběžovickým panstvím, podle které platila firma majiteli pozemku odškodné ve výši 45 korun za 10 tun vylámaného živce. Smlouva se týkala parcel na Větrném vrchu, Červeném vrchu, v Dublovicích a Vlkanově a byla podepsána 1. července 1906 s tehdejším majitelem panství Richardem Coudenhove (SOA Plzeň). V roce 1908 založil Leopold Sachs, pražský velkoobchodník s kameným uhlím, spolu s dalšími společníky a finanční zárukou pražské Anglobanky, společnost „Západočeské živcové a minerální mlýny G.m.b.H.“ se sídlem v Horšovském Týně („Westböhmisches Feldspat- und Mineralmahlwerke G.m.b.H.“ in Bischofteinitz). Společnost měla pronajaté především provozy Johanna Eberla a v souvislosti s tím přesídlila později do Meclova. V roce 1911 zřídily tehdejší „Západočeské živcové závody“ („Westböhmisches Feldspatwerke“) na úpatí Kickersbergu u Meclova vlastní mlecí zařízení. V následujícím roce koupila firma bratří Drechslerů z Plzně uvolněný minerální mlýn Johanna Eberla. Drechslerové, kteří do té doby zpracovávali živec dovezený z Otova v Plzni, Eberlův provoz rozšířili. S vybudováním železniční trati Domažlice – Tachov v roce 1911–1912 bylo navázáno lepší spojení s porcelánkami v prostoru Karlových Varů a odběrateli v Horních Francích.

Drechslerům a Löberlovi dodávala surovinu řada drobných těžařů hlavně z oblasti Kickersbergu u Meclova. Zde byla otvírka hlavní žíly poněkud příznivější, než na Fučné. Do jisté míry to podmínil mírnější úklon ložiska. V tomto případě se hnala úpadní chodbice přímo ve sklonu lože. Dobývalo se sestupkovitě, zatímco úpadní chodbice vzhledem k odvodňování předbíhala dobývky asi o 15–20 m do hloubky. U stropu se ponechávala vrstva biotitického pevného pegmatitu, která zabraňovala průlomu nesoudržné sousední horniny. Místo výdřevy se v tomto ložisku značné mocnosti (několikametrové) nechávaly v určitých vzdálenostech od sebe ochranné pilíře o průměru 3–4 metry. Okolo nich se materiál kopulovitě vybíral. Byl to tedy vlastně druh „šíření“ (Weitungsbau). V tomto případě nebylo třeba vůbec základky, neboť stropy, klenbami nava-

Živcový důl Otov I. – Fučná z roku 1964. Foto Z. Vejnar 1964.

Otov – důl Červený vrch. Foto Závěrečná zpráva M-P 1964, Archiv LB Minerals s.r.o.

zující na ochranné pilíře, výborně držely. Po druhé světové válce se zdejší těžba prakticky odehrávala ve znamení zeslabování ponechaných pilířů.

V roce 1921 založilo plzeňské konsorcium kryté jakousi bankou „Meclovské živcové závody“. Vzhledem k tehdejší stagnaci v obchodu se živcem a všeobecně nepříznivé hospodářské situaci se společnost záhy ocitla ve značných obtížích.

„Západočeské živcové závody“ přešly v roce 1924 do držení bratří Drechslerů z Plzně. Minerální mlýny byly rozebrány a přestavěny na bydlení. Živcové doly byly v majetku Drechslerů a Georga Löberla přibližně do roku 1934. Poslední jmenovaný do-

minoval zvláště v obchodu se surovým živcem. Větší díl vytěženého živce byl do té doby prodáván v surovém stavu maloodběratelům, kteří si surovinu sami dále zpracovávali a prodávali.

V letech 1924–1925 se o zpracování živce zajímal Erasmus Gebl. Ten provozoval již od roku 1907 výrobu cementového zboží a kameniny v Poběžovicích. V roce 1922 postavil ve své zámečnické dílně stroje pro zpracování cementářských výrobků, lisy, mísicí stroj, šlefy a formy k výrobě trub. V roce 1925 nechal vybudovat minerální mlecí zařízení se dvěma trubkovými mlýny. Podnik Erasma Gebla stával při silnici na Mnichov. Pro zlepšení kvality vzduchu bylo v pracovních prostorách instalováno moderní odsávací zařízení. Jemný prášek, který vznikal při zpracování nerostů, byl žádanou surovinou pro výrobu zubní pasty (Bretlová 2006).

Ve zmíněných mlýnech a drtírnách byl živce nejdříve propírán, tříděn, v drtičích pak nahrubo a na válcích jemně podrcen. Drť postupovala do bubnových nebo trubkových mlýnů k velmi jemnému mletí na zrnitost síta 4 900 ok/cm².

V letech 1926–1927 získali bratři Drechslerové mlecí zařízení zřízené v roce 1921 Plzeňským konsorciem a dále jej provozovali jako závod II. V roce 1928 se sjednotily firmy bratří Drechslerů, Georga Löberla, Sigmunda Mandlera a M. Pavlíka. Byl tak vytvořen kartel „Společnost pro prodej živce a křemene m.b.H.“ se sídlem v Drážďanech („Feldspat- und Quarz-Verkaufsgesellschaft m.b.H.“), který se soustředil na prodej suroviny do Německa. Erasmus Gebl zůstal osamocený a hledal vlastní cestu.

V roce 1925 došlo k ustavení Družstva pro dobývání živců, pozdější firmy Ortoklas (od roku 1926), která se stala jedním z hlavních průzkumných a těžebních podniků v oblasti.

Vzniku společnosti nahrávala situace pozemkových reforem následujících po skončení 1. světové války. Firmu vlastnili čeští zaměstnanci a úředníci. Podíly „bratrstva“ byly vystaveny „na majitele“ a byly neprodejně. Společnost převzala pozemky, které do té doby patřily panství rodu Coudenhove v Poběžovicích, lesní pozemky u Větrného vrchu v obci Ohnišovice, na Červeném vrchu u Otova a provoz

zdejších živcových dolů.

Na Červeném vrchu byla situace obdobná jako na většině ostatních ložisek Poběžovicka. Po starých pracích hlubokých 20–30 metrů zde zůstávaly stařiny naplněné spodní vodou, které byly nebezpečím pro novou otvírku. Nejvyšší živce se dobýval v prostoru tzv. „Liščí díry“, kde měl žilný peň poměrně mírný úklon 20–37° k severu. Stará těžba se zde prováděla jednak štolami ze západního úpatí svahu, tak i úpadnicemi, povrchovými lomy a poměrně málo jednotlivými šachticemi.

Tehdy se o koupi meclovských ložisek zajímal také staňkovský důlní podnikatel F. Kreysa, kte-

Podzemí opuštěných důlních děl na Červeném vrchu. Foto Milan Korba.

rý po referencích karlovarské firmy Epiag nakonec od záměru upustil.

V roce 1919 se z Československa vyvezlo celkem 9 100 tun živce, nejvíce do Německa (7 450 t). Bohatému exportu firem Drechsler a Mandler do Maďarska v letech 1929–1930 začaly silně konkurovat dodávky z Rumunska. Vedle žádostí o podporu vývozu na tehdejší ministerstvo obchodu obě firmy uvažovaly o koupi Rumunských ložisek. Před příchodem hospodářské krize činila v roce 1929 celková zdejší produkce 32 000 tun živce a 10 000 tun křemene.

V období okupace museli někteří představitelé těžebních firem území opustit a produkce výrazně poklesla. Od října 1938 převzala vedení podniků bratří Drechslerů v Meclově a Sigmunda Mandlera v Pobě-

Částečně zatopená komora 2. patra dolu Zámělíč.
Foto Milan Korba.

Jámový lom Ždánov v roce 2010.

žovicích úřední správa. Podnik S. Mandle-
ra byl pod dohledem Okresního finančního
ředitelství v Karlových Varech, firma bratří
Drechslerů byla pohlcena novou společnos-
tí „Meclovsko-poběžovické živcové závody
G.m.b.H.“ se sídlem v Meclově. Jejimi podíl-
níky byly živcové firmy horšovskotýnské
okresu a Německá říše. Těžba živce byla roz-
ptýlena na řadě izolovaných dolů, lomů a jam
v prostoru již uvedených obcí Meclov, Ohniš-
tovice, Otov, Starý a Nový Pařezov, Ždánov,
Vlkanov, Zámělíč, Poběžovice a Mračnice.

V období 2. světové války se těžební aktivity
značným způsobem přenesly na Domažlicko, kde
se z pegmatitových žil získávala hlavně světlá slí-

da – muskovit. Ten zde tvořil tabulkovité krysta-
ly velikosti až několika dm². Muskovit byl tehdy
pro Německou říši žádanou strategickou surovi-
nou a využíval se k výrobě žáruvzdorných prů-
hledů do pecí a v elektrotechnice.

Z období let 1939–1941 pochází korespon-
dence o možnostech dobývání berylia a thoria
ve zdejší oblasti (Geofond K–33). Uvádí se, že
nedávno před rokem 1941 bylo na Poběžovic-
ku vykoupeno 750 kg berylu. Beryl je jedním
z charakteristických minerálů našich pegmati-
tů. Krásné, až několik decimetrů veliké sloup-
covité krystaly byly nalézány především na Ki-
krsbergu u Meclova a na Větrném vrchu. Nej-
krásnější nálezy posledních let pak pocházely
z povrchového dolu na Pláních u Otova. V po-
válečných letech byly v Poběžovicích kusy be-
rylu z rubaniny ručně vybírány. Surovina se
využívala ke zlepšení vlastností smaltu, jako
přísada do speciálních nejkřivých slitin pro
konstrukci součástí letadel, pro výrobu zvláště
odolných pružin a hodinových per.

Živcový průmysl na Poběžovicu v předváleč-
ném období dával obživu přibližně 500 zaměst-
nanců. Byl nezanedbatelným zdrojem příjmů
zdejšího obyvatelstva, dělníků a mnohých země-
dělců. S tím spojení živnostníci a obchodníci byli
přínosem pro rozvoj měst Poběžovice a Horšov-
ský Týn.

V roce 1945 byly zavedeny do všech podni-
ků národní správy a jejich majetková podsta-
ta znárodněna a převzata Českými živcovými
závody n. p. Dne 4. dubna 1957 byly živcové
doly a úpravny převzaty Chlumčanskými ke-
ramickými závody. V roce 1964 byla ukon-
čena hlubinná těžba na dole Otov I. Fučná,
na Červeném vrchu v roce 1970. Do polovi-
ny 70. let pokračovalo dolování u Zámělí-
če a poslední vůz z Meclova byl vytěžen 27.
března 1985. Výše produkce se pohybovala
okolo 10–15 tis. tun ročně. Těžba živců v ob-
lasti trvá dodnes. Společnost LB Minerals
s.r.o., provoz Poběžovice v regionu, kterému
byl věnován tento text, těží jámovým lomem
pouze ložisko kvalitního živce u Ždánova.
V roce 1989 byl ukončen geologický prů-

zkum na pegmatitu u Baldovské kaple a ložisko v domažlické oblasti, dnes označované jako Luženičky, je od roku 1992 lomově dobýváno. Produkce se pohybuje okolo 100 tis. tun ročně. Poněkud vybočující z tématu je těžené ložisko Mračnice, kde je dobývána sodnoživcová hornina – trondhjemit. Společnost dnes zaměstnává 37 lidí a na vlastní těž-

bě živců pracují 2–4 dělníci. Podzemní hornické práce na zdejších pegmatitových žilách ustaly a v krajině dnes po zašlé slávě živcového průmyslu nacházíme jen malebné, někdy tajemné zbytky opuštěných dolů. V roce 1990 byly montánní pozůstatky na Červeném vrchu vyhlášeny jako zvláště chráněné území.

Použitá literatura:

BRETLOVÁ M. (2006): HISTORIE A SOUČASNOST PODNIKÁNÍ NA DOMAŽLICKU, NAKL. MK S. R. O., ŽEHUŠICE, STR. 65.

GEOFOND PRAHA, POSUDEK SIG. K 33 Z LET 1939–1941.

KATZER F. (1896): BÖHMENS FELDSPATINDUSTRIE. ÖSTER. ZEITSCHRIFT FÜR BERG- UND HÜTTENWESEN, (XLIV), STR. 647–650.

SOA PLZEŇ, FOND VS POBĚŽOVICE, KART. 275 – POZŮSTALOST FIRMY ORTOKLAS.

SVOBODA A KOL. (1983): ENCYKLOPEDICKÝ SLOVNÍK GEOL. VĚD, 2. DÍL, ACADEMIA PRAHA, 147, 804.

URBAN J. (1959): ŽIVCE V JIHOZÁPADNÍCH ČECHÁCH (BÁŇSKO-HISTORICKÝ PRŮZKUM), GEOFOND KUTNÁ HORA.

VEJNAR Z., KODYM O. (1950): ZPRÁVA O GEOLOGICKÉM VÝZKUMU PEGMATITOVÉ OBLASTI V OKOLÍ POBĚŽOVIC, GEOFOND PRAHA, POSUDEK P-3301

VEJNAR Z. (1965): PEGMATITY POBĚŽOVICKO-DOMAŽLICKÉ OBLASTI, SBORNÍK GEOLOGICKÝCH VĚD, ŘADA LG, SV. 4, NAKL. ČSAV, STR. 65 A 188.

VEJNAR Z. (1984): GEOLOGIE DOMAŽLICKÉ OBLASTI, NAKL. ČSAV PRAHA, STR. 58 A 110.

VOJTĚCH V. (1936): ŽULOVÉ PEGMATITY U DOMAŽLIC A POBĚŽOVIC A JEJICH HOSPODÁŘSKÝ VÝZNAM, SBORNÍK SGŮ, SV. XI., STR. 198.

ZÁVĚREČNÁ ZPRÁVA – MECLOVSKO – POBĚŽOVICKO (1964), ARCHIV LB MINERALS S.R.O.

ZISCHKA J. A MAHAL J. (1968): UNSER HEIMATKREIS BISCHOFTEINITZ, BRÖNNER & DAENTLER KG, EICHSTÄTT, STR. 229 A 650.

ZPRÁVY

SPRÁVY

Velikonoce na Správě CHKO Český les

Před Velikonocemi uspořádala Správa CHKO Český les pro žáky z přimdské základní školy již tradiční tvůrčí dílny. Děti si během dílen upletly pomlázku, košík nebo obarvily vajíčko. Foto J. Šedivý.

MLÝN NA MODRÉ BARVY V ŽELEZNÉ

Jiří Hlávka

Vcelku nové informace o mlýnech na barvy (šmolku) v západočeské oblasti nám poskytlo studium archivních pramenů fondu Staré montanum. Ve vztahu k obci Železná, ležící na státní hranici s Německem na severu domažlického okresu, zde nacházíme zajímavý materiál obnášející 445 folií z období let 1712–1730. Archiválie se týkají sporu těžaře a prospektora Johanna Hermana Wernika ze Saské Kamenice s Václavem Josefem Cukrem, hrabětem z Tamfeldu, držitelem panství Újezd Svatého Kříže, Železná a Bělé nad Radbuzou (Národní archiv, 1).

Před rokem 1718 prováděl poručík Wernik se svým bratrem kutací a průzkumné práce na vyhledávání měděných a stříbrných rud v okolí Újezdu Sv. Kříže. Dne 29. září 1719 došlo nedaleko obce k nálezu rudné žíly. Její výchoz byl obnažen deštěm nad kostelem ve Svatém Kříži na tzv. „Kirchwege“. Objevil jí na den sv. Michala štajgr Johann Ludwig Haymbt a nález ihned oznámil Wernikovi. Společně se zámeckým hejtmánem Schusterem se druhého dne vypravili na místo. Na výchozu bylo vidět modravou hlínu. Skryté pokračování žíly k severovýchodu ukázal proutek. Ihned bylo zahájeno dobývání a žíla byla záhy vyrubána do hloubky 6 sáhů (asi 11 metrů). Zde se objevovaly hezké kyzy s černými rudami kobaltu, v hloubení často společně s rudami stříbra. Hejtmán Schuster rychle poslal vzorek k ověření do Saska. Připravený rudný koncentrát při dalším zkoušení v ohni poskytl 12 lotů stříbra (192 g). Také byla zkoušena žilovina s křemenem, kterou Wernik odvezl do jednoho barvířského mlýna u Jáchymova. Zkoumané vzorky zbarvovaly sklovinu do modra. Stejně tak nechal zkoušet vzorky obezřetný hejtmán Schuster ve sklárně na panství, pravděpodobně v Eisendorfské Huti, která pracovala 2 km jižně od obce Železná. Zdejší sklářský mistr zjistil shodný výsledek. Tak byla otevřena žíla s obsahem stříbra a masivních rud kobaltu. V místě nálezů byl obložen důl sv. Michael se třemi dolovými mírami, ná-

Pravděpodobné pozůstatky dolu sv. Michael nedaleko Újezdu Sv. Kříže.

leznou jámou a hlubokou dědičnou štolou Štěstí s radostí. Po žíle se vyrazila chodba, ale protože se přibíralo mnoho bezcenné horniny, zkoušky vykazovaly jen asi 1–1,5 lotu stříbra v centnýři rubaniny. Zároveň se potvrdilo, že úklonná jáma sleduje jen odžilek a při dalším hloubení se měla k hlavní žíle teprve přiblížit. Když se s hloubením postoupilo, skutečně se začaly objevovat rudy kobaltu a stříbra, takže se ze šlichu získávalo 5 lotů stříbra v jednom centnýři (tj. 1,43 kg/t).

Ještě na sklonku roku 1719 poručík Wernik doslova „pobláznil“ celý vrchnostenský úřad a přesvědčil hejtmána Schustera spolu s hrabětem Václavem Josefem Cukrem k založení podniku pro výrobu modrých barev (Eisendorfer Blau Farbe Werk). Protože společnost zároveň provozovala i doly, byla založena v souladu s horně-soudní jurisdikcí a společníci se dělili o obvyklých 128 kuxů (viz vysvětlivky na konci textu).

Podíly v těžářstvu byly následující:

Maria Anna hraběnka Cukrová z Tamfeldu, rozená z Trauttmansdorfu	3
Hraběcí rodina Cukrů včetně mladého pána a komtesy	5
Doktor Friedrich Wilhelm von Rhoda ze Saska	4
M. A. Schuster, hejtman v Bělé včetně obou synů a dcery	26
Johann Ludwig Haymbt, štajgr ze Saska	8
Bratři Wernikové	76
k placení cupusů:	122
k tomu dědičné a lesní kuxy	4
kuxy na školu a kostel	4
Celkem	128

Na počátku roku 1720 byly k tavbám modrého skla pronajaty dvě sklářské pánve v Eisendorfské Huti, která je v archivních pramenech označována jako „Zelená huť“. Od mlynáře Siegela byl propachtován obilní mlýn, který se zřejmě nacházel asi 0,5 km severně od Železné v místech označovaných ve starých katastrálních mapách jako „Buchenmühle“ (resp. Pochermühle). Ten byl během 17 týdnů přebudován na mletí a zpracování modrých barev a v polovině roku byla v prkenné přístavbě postavena i huť se sklářskou pecí na čtyři tygle („sklářské pánve“). První tavební kampaň byla zřejmě velmi úspěšná. Mistrem barvírny byl Christian Graupner ze Schnebergu – Wernikův švagr. Mlynář Siegel provozoval v sousedství stoupu (Pocher) a dodával provozu křemennou moučku. Barvířský mlýn zaměstnával pět dělníků, vyrobil celkem 270 centnýřů (přibližně 15 tun) šmolky a vykázal zisk 2 424 zl. S vyúčtováním odejel poručík Wernik do Saska a snažil se pro svůj projekt získat nové těžaře a věřitele. Podařilo se mu přesvědčit obchodníka Christiana Viehwegeera ze Saské Kamenice, kterému prodal své čtyři kuxy za 525 zl. a ještě si od něj 1 500 zl. vypůjčil. To však bez vědomí ostatních společníků. Wernik nepřestával věřit v „bohatství“ pohraničních hor a do otvřiky dolů investoval stále větší finanční částky. Z pozice nejsilnějšího těžaře k tomu však využíval i provozní kapitál barvířského mlýna a to přestávalo být po chuti ostatním společníkům.

Vedle dolu sv. Michael, který lze snad ztotožnit se zatopenou úpadní chodbou na východním svahu Černého vrchu, kde je dnes činný Císařský lom Svržno, Wernikové pracovali ještě na dolech sv. Jan a Čtrnáct svatých pomocníků. Kromě toho, že posledně jmenovaná díla dodávala barvířskému mlýnu nevýrazné množství kobaltové rudy, nenacházíme o nich žádné bližší informace. Důl sv. Michael byl nepřetržitě hlouben od počátku října 1719 do konce dubna 1720. V prvním čtvrtletí roku 1720 byl důl prohlouben o 5 sáhů a k dobývání byla připravena žíla se stříbrnosnými kyzy a rudou kobaltu. Také byla vytvořena slušná zásoba rudy pro další využití. Protože štajgr Haymbt onemocněl a záhy v důsledku choroby zemřel, byly práce přerušeny téměř na pět měsíců a dobývalo se od konce září 1720. Za tu dobu se samozřejmě celé dílo zatopilo, takže se poslední zářijový týden jen čerpala voda a důl se musel znovu zprovoznit.

Důlní dozor nadále vykonával Johann Gottfried Mittelbach. Protože hejtman Schuster tvrdošíjně prosazoval, že vodotězná jáma již patří k dolu Čtrnáct svatých pomocníků, jehož míra ještě ani nebyla zaregistrována, horníci byli velmi kvapně zneužití k jiné práci. Na dole sv. Michael bylo zahroubeno dalších 4–5 sáhů odkud se získalo značné množství kobaltové rudy, což se ostatně promítlo i do zúčtovaných příjmů. Zároveň byla šachta vydrvena a vystrojena. Na dole Michael průběžně pracovali dva lamači, hašplíř a pomocník. Za šest směn v týdnu dostávali lamači 1 zl. 30 kr. Mzda pomocníků činila 10 kr. denně.

Ve třetím čtvrtletí 1720 byl učiněn nález nadějných rudných žil u mlýna na barvy pod obcí Železná. Jeden dělník odtud odebral vzorek namodralé horniny s křemenem, který propláchl vodou a přinesl ukázat. Vzorek byl dále zkoumán a zkoušky prokázaly, že ve sklovině poskytuje modrou barvu. Okolí bylo pečlivě prozkoumáno hornickou virgulí. Zjistilo se, že celý barvířský mlýn je postaven na žíle s kobaltem a jinými rudami. Nějaké výchozy byly zpozorovány u „Staré huti“, kde se situace zdála být rovněž příznivá. Když se však vzorky zkoušely v ohni, nebylo shledáno nic. Wernik se rozhodl, že lože bude otevřeno štolou, což

ovšem ve zdejší vcelku ploché terénu nebylo právě šťastné. Štola měla být provozována společností pro výrobu modrých barev a na „těžarstvo“ byla i zaknihována. Byla zaregistrována jako „Nenadále štěstí sv. Antonína“ na všechny kovy a minerály na horním revíru hraběte Cukra z Tamfeldu, v Železné u Dolního rybníka (am Unter Weher des Alten Gießbettes), náležejícího ke Staré hutí. Štajgr Mittelbach s hašplířem Petrem Kreetelem štolu zabezpečili výdřevou a vyrazili několik sáhů chodby. Od srpna do konce roku 1720 nebyla štola obsazena. Od počátku roku 1721 bylo dílo obloženo dvěma lamači a jedním odbíhačem. Po odchodu štajgra Mittelbacha zde krátce dozoroval Hans Herwig a od II. čtvrtletí Hans Christoph Klinger. Hloubena byla tzv. 1. nálezná jáma do dvou sáhů. Odtud byla vytěžena pěkná rubanina, která poskytovala 3–4 loty stříbra v centnýři. V počátku roku 1721 bylo se štolou postoupeno 5 sáhů do nadloží, kde byla vylomena kapsa pro vrátek a místo připraveno pro hloubení. Protože se do dolu dralo velké množství vody, muselo se v podzemí osadit čerpadlo. Přítok vody se však zmáhal velmi těžce. Těžař Wernik se tehdy vážně zabýval myšlenkou, osadit zde vodotěžný stroj, který by snížil náklady na čerpání. Připravil i návrh, se kterým odcestoval štajgr o svátcích do Saska. Když se však štajgr Hans Herwig ze Saska již nevrátil, musela Antonína štola v dubnu 1721 čtyři týdny ležet ladem. Nakonec Wernik dozorcem jmenoval zkušeného havíře Kryštofa Klingera, který byl pověřen řízením prací na štole a 1. nálezná jámě. Jáma se plnila mohutnými přítoky vody, které ještě zesílily, když se hloubením podařilo narazit na rudnou žílu. Hejtman Schuster, podobně jako vrchnost, již nechťeli důl déle podporovat. Všechny náklady tak zůsta-

ly na krku pouze Wernikovi. Shora uvedené příčiny změnilly rozdělení podílů i směr dalších prací. Štola byla dále ražena do dolového pole. Přítom horníci nacházeli hezké vzorky horniny, které nikdy nepostrádaly trochu stříbra a kobaltové rudy. Žíla, kterou doposud štola sledovala však směřovala k rybníku, takže bylo rozhodnuto razit napříč překop, kde se předpokládalo, že budou rozfárány trochu hlouběji jiné nadějně rudné žíly.

V prvním čtvrtletí roku 1721 postoupilo hloubení na dole sv. Michael o 4 sáhy a žíla byla dobývána až k povrchu. Na nejspodnější úrovni (tj. v hloubce asi 14 sáhů) byla rozražena chodba v délce tří sáhů. Vylomeno bylo místo pro vrátek a vše bylo vydřeveno. V době Wernikovy nepřítomnosti došlo k vážné roztržce mezi štajgrem Mittelbachem a hejtmanem Schusterem, který se mezitím ustanovil perkmistrem, aniž by měl sebemenší znalosti v oboru hornictví, či patřičná přezkoušení. Těžař Wernik odmítl předvést obviněné havíře k výsledku před komisí horního úřadu. Tehdy začalo otevřené nepřátelství obou hlavních aktérů celého sporu. Na konci čtvrtletí byl důl zastaven a všichni havíři odvoláni. Že tím hejtman a perkmistr již

Odvodňovací štola dolu sv. Michael na dolové míře 14 sv. pomocníků.

Krajina poblíž „Buchenmühle“, dnes obývaná bobrem evropským.

dávno sleduje hlavně vlastní prospěch bylo již delší dobu zřejmé. Zájmem vrchnosti bylo Wernikův vliv pokud možno eliminovat, doly nechat na čas padnout a později je otevřít ve vlastní režii. V krajním případě Schuster doporučoval hraběti přebudovat neproduktivní objekty u Bělé na vlastní mlýn na barvy. Těžař Wernik, ačkoli byl bezesporu všestranně erudovaný člověk a podnikatel, bohužel svému okolí značně nahrával do karet. Jako nejsilnější společník činil sám řadu zásadních rozhodnutí, kvůli nesmyslným těžebním pokusům odčerpával veškeré prostředky barvířského mlýna a svou nezodpovědností uvrhnul celou společnost do značných dluhů.

Ve třetím čtvrtletí roku 1721 havíři pokračovali v ražbě překopu na štole sv. Antonína u Železné. Ten přefáral několik předpokládaných žil. Čelba

často narazila na mocná lože krásných kyzů, které chtěl Wernik využít k výrobě vitriolu. Pokračovat se mělo ještě kus do pole, aby se štole dostala do větší hloubky. Hloubení nálezné jámy bylo zastaveno. Další ražbou překopu bylo dosaženo velmi mocného pyritového lože. Přes žílu se razilo několik dní, když se konečně ukázala její celková mocnost – přibližně 4 sáhy. Při pokusném loužení se však zjistilo, že kyzы poskytují hlavně kamenec. Za kyzovou polohou byly před Vánocemi přeraženy ještě dvě žíly s rudami stříbra a kobaltu. Dále bylo znovu dosaženo žíly s pyritem a kamencem, která měla mocnost 1/2 sáhu. Poté, co bylo ověřeno, že kyzová poloha poskytuje pěkný kamenec, bylo několik stovek centů této rubaniny uloženo v zásobě. V místech, kde ve stropu štoly procházela kyzová žíla, byl vyrubán krátký komínek, ale

rudná poloha se brzy vytratila. Ve druhé polovině ledna 1722 bylo v těchto místech zaraženo hloubení. Záhy byla v kyzovém loži naražena stříbronosná žíla s rudou kobaltu mající S–J směr. Při dalším zkoumání bylo ověřeno, že ruda skýtá modré zbarvení skloviny. Čtyři týdny se s použitím prachu střílela komora v kyzovém loži a rubanina se vyvážela na den. Také bylo zahlabeno 1/2 sáhu po stříbrnosné žíle. Kromě jiného se v hloubení objevil i odžilek s měděnými rudami. Za kvartál tak bylo vytěženo přibližně 1 000 ctr. „kamenečných břidlic“. Vzorek se odvážel ke zkouškám do svrženické vitriolové huti v hostouňském horním revíru hraběte Trauttmansdorffa.

Téhož dne 13. března 1722 bylo na popud hraběte násilným způsobem vniknuto do skladu mlýna na modré barvy a protiprávně bylo zabaveno 119 5/8 ctr. barev kvůli pohledávce 364 zl. 31 kr. Odebrané zboží však mělo hodnotu 1 198 zl. 22 kr. Wernik se ocitl zcela bez prostředků a velká zkouška se již neuskutečnila (Národní archiv, 2).

Násilná exekuce proběhla bez jakéhokoli soudního rozhodnutí. Teprve dodatečně rozhodl vrchnosti poplatný soud v Železné o uvalení „nucené správy“ na barvířském mlýně. Tím byl Johann Hermann Wernik z podniku fakticky vypuzen a posléze se uchýlil do bavorského Vohenstrausu. Ihned po provedení podivné exekuce se Wernik několikrát odvolal ke kanceláři nejvyššího mincmistra. Vrchnostenským úřadem mu byla stanovena lhůta k urovnání veškerých dluhů do 19. února 1723. Mezitím kancelář nejvyššího mincmistra pozastavila jakékoli podnikání na barvířském mlýně až do vyřešení celého sporu. Již 30. června 1722 však hejtman Schuster oznamuje Wernikovi, že hodlá v barvířně provádět „tavební zkoušky“ a v listopadu ustanovuje faktorem barvířského mlýna svého syna Franze Schustera. Místrem barvířny byl jmenován Anton Geyer. Nařízení nejvyšší instance, jak je zřejmé, nebylo ani v nejmenším respektováno, tím méně Wernikův většinový podíl ve společnosti. Konečně vydala dne 27. července 1724 kancelář nejvyššího mincmistra rozkaz, na základě kterého dospěla do Železné dne 18. září vyšetřovací komise Horního soudu z Horního Slavkova vedená administráto-

rem Johannem Adamem Fröhlichem. Ačkoli v celém sporu Wernik spoléhal na spravedlnost, kterou mu zaručí užití „horního práva“, výrok komise vyzněl ve všech bodech v jeho neprospěch (Národní archiv, 3).

Není účelem tohoto příspěvku líčit „pikantérie“ materiálu, obsaženého ve spisu. Přesto si neodpustíme pro dokreslení situace krátkou citaci z Wernikova dopisu hraběti: „Na moji apelaci nebylo dosud nikterak reagováno. Tu jsem nechal poslíčkem osobně doručit, abych dostal předepsanému právnímu postupu. Dnes jsem obdržel skrze úředního písaře od pana hraběte špatnou odpověď, přičemž bylo po poslu ještě vzkázáno, že jsem přece jen „luterán“. A protože nejsem příslušníkem urozeného stavu, pokud příště takový list napíši, může si s ním vytříť zadnici. To mne přivedlo k úžasu a ze srdce lituji toho, že nejsem luterán (není to moje vyznání), protože by mi ohled na císařské zákony a horní řády nebránil říci, kolik ústrků musí snášet v této zemi zahraniční těžaři. Neschvaluji, jak se na panství regulují císařské zákony a pokud zde nenachází lepší slova, ani já zde nehodlám investovat svůj kapitál. Mohu však Vaší hraběcí milost (jak tohoto bohublého pána oslovuji) ujistit, že do záhlaví své třetí apelace s veškerou úctou připiši: „Slouží k vytržení zadnice!“. Stejně jako hledám pomoc od milostivého Boha tak se obracím se žádostí o pomoc na vyšší císařský majestát a úřady, odkud v současné době očekávám rozhodnutí. Zůstávám v tom „stavu“, kam jste mne ráčil odkázat prostřednictvím Vašeho účetního.“ (dáno ve Vohenstrausu, 5. ledna 1723).

Těžko je také soudit, na čí straně byla větší vina. Faktem zůstává, že výroba šmolky ve mlýně u Železné běžela minimálně do roku 1727. Útržkovité účetní uzávěrky se dochovaly díky dosazenému hutnímu písaři, kterým byl Georg Andreas Joseph Bär (Národní archiv, 4). Bohužel chybí jakékoli doklady, týkající se výroby v letech 1722–1724. Jestliže Wernikovi byly vyčítány závady v účetnictví, pak Bárovy účty, vyhotovené na objednávku hejtmana Schustera, jsou vysloveně zlodějské a závady odkryje i naprostý laik. Wernik nepřestal řadu let „zatěžovat“ kancelář nejvyššího mincmistra svými obsáhlými apelacemi, ve kterých konec

konců používá oprávněnou argumentaci. Do roku 1730 nebyl spor uspokojivě vyřešen, přičemž konečné rozhodnutí měl přinést horní soud v Horním Slavkově.

Wernikův mlýn na barvy byl v soustavném provozu bezmála pět let. Dosud však neznáme přesné datum jeho zániku. Poněkud „na vodě“ zatím zůstává i určení polohy barvířského mlýna, v jehož blízkosti se měly nacházet pozůstatky důlních prací po štole sv. Antonína. Zvážení dostupných informací a existence „pochru“ mlynáře Siegela nás nabádá barvířský mlýn ztotožnit s lokalitou „Buchenmühle“, jak již bylo shora uvedeno. V této souvislosti nacházíme zatím jedinou nejasnou informaci mutěninického učitele Johanna Micka z roku 1935: „Nedaleko Železné, přibližně 500 m severně směrem k osadě Berghäusel stávala na potoce „Ketschbach“ (Farský potok) stoupa (Puchenmühle), která nese na mapě označení „Buchenmühle“. Na svaahu je patrný velký otvor, snad ústí štoly, o které se vypráví, že vedla pod kostel v Železné a dobývala se tu železná ruda. Jisté je, že zde nechal štolu razit starý Kilián, sedlák ze Železné, který chtěl zemité oranžový limonit využít k výro-

bě barev. Když se obchod s barvami ukázal jako nerentabilní, byla stoupa přestavěna na mlýn.“ (Micko 1935). Dalším vodítkem nám může být kupní smlouva Barbary, vdovy po mlynáři Siegelovi z 15. března 1769, kde se urovnává vlastnictví luk u „Puchmühle“ s Mikulášem Kiliánem (SOA Plzeň).

Průměrná roční spotřeba kobaltových rud činila 52 centnýřů (tj. 2,9 tuny). Rudy se dovážely z Jáchymovska v cenách závislých na kvalitě, od 10 do 33 zl. za centnýř. Více než třetina spotřeby byla pokryta produkcí z dolů u Újezdu Sv. Kříže. Spotřeba potaše činila průměrně 69,2 centnýře za rok. I když jsou údaje o produkci barev často zmatečné a zaměšené, lze z dochovaných materiálů odvodit seriózní roční průměr ve výši 276,4 vídeňských centnýřů (tj. 15,5 tuny) různých obchodních sort šmolky. Barvy se ve větší míře vyvážely do Lipska a Erfurtu.

Studium Starého montana ze Železné přineslo dosud neznámé informace o existenci mlýna na modré barvy ve zdejší regionu. Pozoruhodné jsou autentické zprávy z dolů na panství Újezd Sv. Kříže, které produkovaly – i když jen omezeně – kobaltové rudy s podílem stříbra.

Vysvětlivky:

štajgr – (něm. der Steiger) – důlní dozorce

sáh – 1 vídeňský sáh = 1,89 m

dolová míra – pevně stanovený prostor, ve kterém směl důl dobývat rudy; v 18. století přibližně plocha 1400–1800 m²

lot – přibližně 16,5 g

kux – podíl v důlní obchodní společnosti, 1/128 veškerého majetku dolu, resp. podniku

cupus – povinná investice do rozvoje podniku (v případě, že podnik prosperoval se cupus na nové období odedčítal z vypláceného zisku)

centnýř – 1 vídeňský centnýř = přibližně 56 kg

perkmistr – vedoucí všech dolů v oblasti

kyzy – sirníky kovů

Použitá literatura:

MICKO J. (1935): DAS EISENVORKOMMEN IM POLITISCHEN BEZIRKE BISCHOFTEINITZ, UNSERE WESTBÖHMISCHE HEIMAT, 7. ROČNÍK, STR. 16–17, PLANÁ.

NÁRODNÍ ARCHIV (1): FOND STARÉ MONTANUM MM 5–60/1 EISENDORF, NYNÍ ŽELEZNÁ, N–423.

NÁRODNÍ ARCHIV (2): ÚČTY A ZPRÁVY Z DOLŮ, FOL. 316–352.

NÁRODNÍ ARCHIV (3): ZÁPIS KOMISE Z HORNÍHO SLAVKOVA Z 18. ZÁŘÍ 1724, FOL. 252.

NÁRODNÍ ARCHIV (4): DOPIS J. H. WERNIKA Z 1. LEDNA 1728, FOL. 411.

SOA PLZEŇ, FOND Vs ÚJEZD Sv. KŘÍŽE, N–5, INV. Č. 71, KUPNÍ SMLOUVY – MLÝNY 1736–1786.

DYLEŇSKÉ BÁJE VII

Zdeňek Buchtele

Bezvýsledné pátrání

Jednou skřítkci zahlédli dva muže, kteří prohledávali vrcholky hory a hledali ukryté vchody k pokladům. Přitom jakoby sbírali houby. Byli to tesaři a kovář z nedalekého Paliče a opravdu důkladně jednotlivá místa prohledávali. Skřítkové vše sledovali a když tesař spatřil jakýsi kámen, na němž byl krásně vytesaný Velikonoční beránek s praporkem, museli zasáhnout. Tesaři ztuhla krev v žilách když obraz spatřil, neboť mu bylo jasné, že narazil na Dyleňský poklad. Rychle přistoupil k balvanu, aby ho odvalil, ale nemohl s ním hnout. Začal volat na nedalekého kamaráda kováře, ale nikdo mu neodpovídal. Křičel jak mohl, ale marně. Nezbyvalo mu, než se po kamarádovi poohlédnout. Sotva však učinil čtyři kroky, spatřil kovářského vedle sebe. Chtěl mu vyprávět o vytesaném znamení a o pokladu, ale on vůbec nic neslyšel, ať na něj křičel, jak křičel. Naznačoval mu tedy rukama, ale on neporozuměl. Chtěl tedy kovářskému místo ukázat, ale nenašel ho, ani obraz Velikonočního beránka s praporkem. Ať hledali, jak hledali, nenašli ani stopu a nakonec byli oba rádi, že našli po dlouhém bloudění alespoň cestu domů.

Podivní dřevorubci

Krátce nato, na Velký pátek, zahlédli skřítkci dva muže, jistého Schwarzgirga a Wagnera z Paliče, kteří se vydali na Dyleň s úmysly najít poklad. Když se vyškrabali na vrchol Dyleně, potkali se tu se dvěma známými z Paliče, z nichž jeden měl sekeru a druhý pilu. Nechtěli se s nimi setkat, protože měli jistotu, že poklad najdou a nechtěli se s nimi v žádném případě o něj dělit. Tak hledali cestičku, jak se dřevorubcům nenápadně vyhnout, ale to se jim neda-

řilo. Ať zahrnuli vlevo nebo vpravo, ať prudce měnili směr, znovu a znovu narazili na přicházející dřevorubce. Vrátili se nazlobeně domů s nepořízenou. Když později přišli do hospody a oba dřevorubci tam seděli, uhodili na ně ohledně setkání s nimi na Dyleni. Ti se vymlouvali a vytáčeli, že se nemohli na Dyleni potkávat, protože ani Girgl-Kašpar ani Schwartling-Veit, jak se oba chlapíci jmenovali, na Velký pátek vůbec na Dyleni nebyli. Teď bylo jasné, kdo byli oni dřevorubci a že si s nimi Duch hory a skřítkové zažertovali.

Truhla s pokladem

Jakýsi Palzer Hans z Poustky od Horního Žandova se také vydal vyzkoušet si na Velký pátek štěstí. Dlouho se toulal po Dyleni a hledal ukrytý poklad a měl štěstí. Nalezl těžkou okovanou truhlu, která tu stála otevřená a naplněná vrchovatě zlatem a drahými kameny. Hans chtěl zprvu truhlu vzít na rameno a táhnout ji domů, ale byla tak těžká, že s ní nemohl hnout, ani ji obrátit. Potom se rozhodl dát zlato do své modré plátěné zástěry a chystal se alespoň trochu toho pokladu přendat a donést domů. Jakmile však začal zlato do zástěry překládat, strhla se nečekaně silná bouře, až se stromy ohýbaly k zemi, a spolu s řevem víchru a sténáním stromů se Hans málem pomátl na rozumu.

Leknutím ustoupil do nedaleké houštiny, aby tu přečkal bouři, ale sotva udělal pár kroků od pokladu, bouře náhle ustala a zavládlo děsivé ticho. Vzduch se ani nepohnul. Hans vyrazil znovu k truhle či místu, kde truhlu zanechal, ale truhla s pokladem zmizela. Rozhněván ještě několikrát místo důkladně prohledal, ale nenašel po pokladu nejmenší stopy. Obrátil se tedy na cestu domů a vůbec si nevšiml několika skřítků, kteří se za houštinou, kde byl před chvílí schován, ohýbali smíchy.

RECEPTY CHODSKÉ KUCHYNĚ

Josef Nejdrl

Kyselá houbová omáčka

40 dkg hřibů, sůl, ocet, kmín, ¼ l kyselá smetana, 1 žloutek, 5 dkg bílé mouky.

Nakrájené čerstvé houby vaří se ½ hodiny ve slané vodě s kmínem. Před podáváním zalijí se smetanou, zahuštěnou moukou a žloutkem a nechá se cca 20 minut provařit. Omáčka se podle chuti okyselí.

Houbová omáčka II.

40 dkg hub, 6 dkg mouky, 5 dkg omastku, 1/8 l kyselá smetana, sůl, ocet, bobkový list.

Houby se vaří ve slané vodě asi ½ hodiny s bobkovým listem. Udělá se tmavá jíška, přidá k houbám, nechá povařit a naposledy se zahustí smetanou, ještě osolí a okyselí.

Jako přílohu doporučuji:

Knedlíky ze syrových brambor (Modráky, skleněné knedlíky)

Brambory opereme, oškrabeme a rozstrouháme. Pak je necháme hodně okapat. Přidáme sůl, podle potřeby mouku a vypracujeme tuhé těsto. Aby nebyly taky tmavé, můžeme též přidat trochu kyselého mléka a vařených, rozstrouhaných brambor. Lžící namočenou ve vodě vykrajujeme kousky těsta, hezky je zakulatíme a dáme vařit do vařící vody. Vaříme dle velikosti 15–25 minut.

ZPRÁVY

SPRÁVY

Všichni milovníci ptactva a přírody se v sobotu 15. května sešli u dědičné štoly Prokop ve Stříbře, aby pod vedením ornitologů uvítali a oslavili

první ptačí hlasy. Akce byla zahájena vycházkou za ptačími hlasy pod vedením Mileny Prokopové. Po vycházce pokračovala ukázkou odchytu a demonstrací odchycených druhů, návštěvníci si mohli zblízka prohlédnout sýkoru modřinku nebo kosa černého. Do ptačího zpěvu se přišlo zaposlouchat téměř 40 zájemců. Akci uspořádala Správa CHKO Český les ve spolupráci s Českým svazem ochránců přírody Kladská a SOŠ Stříbro za podpory Plzeňského kraje. Foto V. Kopečková.

Vítání ptačího zpěvu ve Stříbře

PLAVUNÍKY – „PRAVĚKÁ“ NOVINKA ČESKÉHO LESA

Kristýna Dvořáková a Tomáš Urfus

Zlatý věk výtrusných a obzvláště plavuňovitých rostlin již opravdu minul. Každému se asi vybaví známé obrazy karbonského pralesa od Zdeňka Buriana nebo putování mladých dobrodruhů ve filmu Karla Zemana Cesta do pravěku, kde plavuně spolu s přesličkami převažovaly. Lze si jen obtížně představit, že budou zas jednou široce rozšířenými vegetačními dominantami. Máme možnost se s nimi dosud setkávat poměrně často na místech určených spíše rostlinným specialistům na stres. Nejinak tomu je i v případě plavuníků, *Diphasiastrum*, na území Českého lesa.

Při červencové exkurzi pořádané Českou botanickou společností do okolí Malinové hory u Čerchova byla zdokumentována rozsáhlá populace těchto tajemných rostlin na území opuštěného tábora bývalé roty. O této lokalitě se již vědělo, avšak nikdo netušil, že se na ní nacházejí také dva mimořádně ohrožené druhy české květeny, tj. plavuník cypřiškovitý a plavuník Øellgaardův.

Plavuníky patří spolu s plavuněmi, přesličkami a kapradinami mezi rostliny výtrusné. Jak již jejich jméno napovídá, jsou plavuníky nejpříbuznější právě plavuním, se kterými jsou si také podobné. Stejně jako plavuně mají i plavuníky vidličnatě větvené, většinou plazivé prýty, které zpravidla nesou výtrusnicové klasy. Jejich vzhled se dá s jistotou nadsázkou přirovnat k „plazivému zeravu – Thuja“.

Na území střední Evropy se lze setkat se 6 druhy rodu plavuník: p. alpský, *D. alpinum*, p. zploštělý, *D. complanatum*, p. cypřiškovitý (trojklasý), *D. tristachyum*, p. Isslerův, *D. issleri*, p. Zeillerův, *D. zeilleri*, a p. Øellgaardův, *D. oellgaardii*.

V současné době patří plavuníky k velmi vzácným a často přehlíženým rostlinám. V rámci Černého a Červeného seznamu cévnatých rostlin České republiky jsou řazeny mezi silně a kriticky

ohrožené. Jednotlivé druhy se velmi obtížně určují, neboť se mezi sebou často kříží. A tato promiskuita posléze vede k tvorbě rostlin přechodného vzhledu. Pověstný milostný trojúhelník (viz obrázek) komplikuje vztahy i plavuníkům.

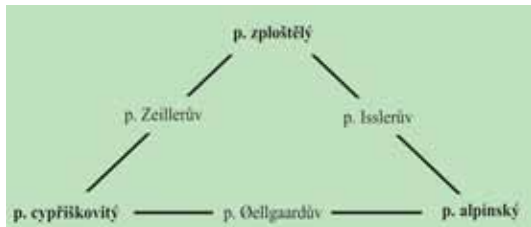

Schéma vzájemných vztahů u středoevropských zástupců plavuníků (tučně jsou vyznačeny předpokládané rodičovské druhy dávající vznik svým křížením dalším druhům).

Z šesticte druhů se na lokalitě pod Malinovou horou vyskytují tři (p. alpský, p. cypřiškovitý a p. Øellgaardův). Unikátní je nález především p. Øellgaardova, který dosud nebyl z území Českého lesa znám.

P. alpský, *D. alpinum*, je charakteristický svým plazivým, velmi kompaktním „3D“ vzhledem s přísedlými výtrusnicovými klasy a sivozelenou barvou. Tento druh můžeme nalézt v nejvyšších nadmořských výškách. Preferuje horská bezlesí alpského a subalpského (výjimečně) horského stupně v nadmořských výškách 800–1 500 m n. m. Pod Malinovou horou se tedy vyskytuje docela nízko.

Plavuník alpský, *Diphasiastrum alpinum*.

P. cypřiškovitý (trojklasý), *D. tristachyum*, je rostlina velmi jemného vzhledu, která nápadně připomíná trychtýř. Větve mají na průřezu tvar trojúhelníku a živě zelenou barvu. Výtrusnicové klasy na stopkách přečnivávají rostlinu. Hlavními stanovišti jeho výskytu jsou vřesoviště a kyselé borové lesy v nadmořských výškách 400–900 m n. m.

Plavuník cypřiškovitý (trojklasý), Diphasiastrum tristachyum.

P. Øellgaardův, *D. oellgaardii*, se v současné době vyskytuje jen na několika málo místech, téměř vždy jsou to sjezdovky. Jelikož vzniká křížením p. alpského s p. cypřiškovitým podobá se svým vzhledem oběma rodičům. Hustě nahloučené větve jsou jemně zploštělé až čtyřhranné. Výtrusnicové klasy jsou přisedlé nebo na krátkých stopkách.

Plavuník Øellgaardův, Diphasiastrum oellgaardii.

Plavuníky dávají přednost místům, která byla jednorázově narušena. Mezi jejich stanovišti se vyskytují některá vyloženě kuriózní místa, jako např. pohraniční průseky z dob totality. Plavuníky totiž narozdíl od občanů bývalé ČSSR z „železné opony“ vyloženě profitovaly. Po ukončení pravidelných „terénních“ úprav příslušníky pohraniční stráže a zpřístupnění (především v oblasti Šumavy) uzavřených oblastí mohla botanická veřejnost v němém úžasu hledět na nekonečné koberce plavuníků. Avšak s postupem doby tyto biotopy podlehly spontánní obnově lesa a plavuníky byly vytlačeny konkurenčně zdatnějšími rostlinami. Vymizení těchto příhodných biotopů však neznamenal konec plavuníků v Čechách. V dnešní době s narůstajícím turismem jsou typickými lokalitami některé sjezdovky (a sice černého, příp. červeného stupně obtížnosti), na kterých, díky jejich vertikální orientaci a minimální konkurenci jiných rostlin, dochází ke kontaktu více druhů plavuníků (plavuníků z horského bezlesí s druhy ze středních poloh). Mají tak možnost se zde křížit („systémem každý s každým“).

Vzájemný kontakt všech tří druhů plavuníků na území tábora bývalé roty pod Malinovou horou v Českém lese, vlevo dole p. alpský, nad ním p. Øellgaardův, vpravo p. cypřiškovitý.

Zmiňovaná lokalita tábora bývalé roty pod Malinovou horou se ve světle výše uvedených nároků plavuníků zdá být ideálním stanovištěm. V minulosti na ní došlo k drastickému narušení části lesa

odstraněním porostu a shrnutím půdy. Po odchodu bývalé pohraniční stráže se okolní příroda znovu ujímá vlády nad tímto místem a plavuníky jsou spolu s některými mechy a lišejníky prvními pionýry tohoto procesu. Z povahy preferencí plavuníků jsou

lokality podobného typu odsouzeny k pozvolnému zániku, neboť dříve či později opět zarostou lesem. Než se tak stane, neváhejte vyhledat tuto půvabnou a často přehlíženou přírodní kuriozitu, nově nalezenou na území Českého lesa.

Použitá literatura:

DOSTÁL J. (1989): NOVÁ KVĚTENA ČSSR, I. DÍL, ACADEMIA PRAHA.

PROCHÁZKA F. [ED.] (2001): ČERNÝ A ČERVENÝ SEZNAM CÉVNATÝCH ROSTLIN ČESKÉ REPUBLIKY (STAV V ROCE 2000). – PŘÍRODA 18: 1–166.

PROCHÁZKA F. (1997): *DIPHASIASTRUM OELLGAARDII* – A NEW SPECIES IN THE FLORA OF THE CZECH REPUBLIC. – PRESLIA 69: 169–173.

URFUS T. A VÍT P. (2010): PLAVUNÍKY – TAJEMNÍ NÁVŠTĚVNÍCI Z PRAVĚKU – ŽIVA 4: 251–253.

DVOŘÁKOVÁ K. (2009): HYBRIDIZACE A MIKROEVOLUČNÍ VZTAHY U STŘEDOEVROPSKÝCH ZÁSTUPCŮ RODU *DIPHASIASTRUM*. – MS. (BAKALÁŘSKÁ PRÁCE, DEPON. IN: KNIHOVNA KATEDRY BOTANIKY PŘF UK, PRAHA).

ZPRÁVY

SPRÁVY

Cyklus exkurzí „Za poznáním Českého lesa“, který pro zájemce o přírodu a historii připravila Správa CHKO Český les ve spolupráci s občanským sdružením MEZI LESY, pokračoval

v roce 2010 šesti exkurzemi. Na jaře mohli zájemci pátrat společně se zooložkou Mgr. Petrou Cehlárikovou po stopách bobra evropského nebo s geologem RNDr. Jiřím Hlávkou po geologické minulosti Českého lesa. Na podzim cyklus pokračoval vycházkou po stopách sklárství s historikem Zdeňkem Procházkou a exkurzí za

Za poznáním Českého lesa

geologickými zajímavostmi Českého lesa s RNDr. Jiřím Hlávkou. Foto V. Kopečková.

Netopýří noc v Teplé

Poslední víkend v srpnu se v areálu kláštera Teplá uskutečnila tradiční Evropská noc pro netopýry. Na netopýry se přišlo podívat téměř 300 návštěvníků, kteří mohli na vlastní oči vidět netopýra vodního nebo hvízdavého. Na organizaci obou netopýřích nocí se podílela Správa CHKO Český les společně se Základní organizací Českého svazu ochránců přírody Kladská, Správou CHKO Slavkovský les, Městským muzeem Mariánské Lázně a Krajským muzeem Karlovarského kraje. Foto J. Rolková.

ZA VEMENÍKY

Jiří Sladký

V roce 2008 jsem prováděl aktualizaci vrstvy mapování biotopů ČR v okolí Čerchovského hřebenu, především v nelesních enklávách Černé Řeky. Tuto enklávu osobně znám již řadu let, i když nutno podotknout, že jen od roku 1989 (do té doby byla v hraničním pásmu, kam byl vstup jen na povolení). Samotný terén jsem prozkoumával v měsíci červnu. Již na první pohled mě zaujala pestrost místních luk. V mém příspěvku ponechám stranou hodnocení poněkud nešetrné pastvy skotu v severozápadní části enklávy při státní silnici, ale budu se věnovat jednosečným loukám v centrální a jižní části území. Dosud zde probíhá z hlediska ochrany přírody optimální způsob obhospodařování, tj. kosení luk na sena na přelomu června a července, po té následuje přepásání otav ovcemi a kozami (v menší míře skotem). Pokud probíhá kosení na loukách postupně, pak je to šetrné i pro existenci různých druhů hmyzu, který se zde v hojně míře též vyskytuje.

V době časného léta v loukách upoutají stovky bílých „hroznů“ vemeníků zelenavých, *Platanthera chlorantha*, které se zde hojně vyskytují a tvoří jakési „pod patro“ bylinného patra. Květenství vemeníků může dosahovat i přes 20 cm. Vemeník zelenavý z čeledi orchidejovitých (Orchidaceae) je velmi blízkým příbuzným k druhému z vemeníků, a to vemeníku dvoulistému, *Platanthera bifolia*, který též (ale již poněkud vzácněji) v Českém lese roste. Od předešlého se liší především postavením květních útvarů – brylek. Vemeník zelenavý je má v horní třetině sbíhavé, též má i větší květenství, mohutnější přízemní listy a květní ostruhy, na rozdíl od vemeníku dvoulistého, který má brylky přibližně rovnoběžně odstálé. Tyto louky z botanického hlediska řadíme do svazu *Arrhenatherion elatioris*, tj. do mezofilních ovsíkových luk.

Díky vhodnému obhospodařování se zde můžeme setkat i s řadou doprovodných druhů rost-

lin, jako například škaradou měkkou, *Crepis mollis*, zvonkem okrouhlostým, *Campanula rotundifolia*, třeslicí prostřední, *Briza media*, kostřavou červenou, *Festuca rubra*, či krvavcem totemem, *Sanguisorba officinalis*. Dostí cenná společenstva z okruhu svazu *Caricion fuscae* (rašelinné ostřicové porosty) se nachází při pravém břehu pravostranného přítoku Černého potoka v okolí elektrovodu. Zde jsem našel menší populaci další orchideje – prstnatce májového, *Dactylorhiza majalis*, který je v této části Českého lesa poměrně vzácným druhem. V tomto společenstvu tvoří mechové patro především rašeliník. Dále zde rostou některé vzácnější rostliny, například kozlík dvoudomý, *Valeriana dioica*, hadí mord nízký, *Scorzonera humilis*, pryskyřník hajní, *Ranunculus nemorosus*, ostřice prosová, *Carex panicea*, čertkus luční, *Succisa pratensis*, suchopýr úzkolistý, *Eriophorum angustifolium*.

Závěrem lze přát Černé Řece, ale i nám všem, abychom tyto luční porosty, které jsme zdědili po našich předcích, citlivým obhospodařováním zachovali i pro budoucí generace.

JAK HOUBY OSÍDLUJÍ DŘEVO BUKU LESNÍHO?

Anna Lepšová

Před více než rokem jsme se prošli bukovými rezervacemi v Českém lese a odkryli některá tajemství růstu hub a jejich vztahu k dřevinám. Pojmenovali jsme jen několik velmi běžných druhů, které urychlují stárnutí a smrt živých buků a které se posléze nejvíce podílejí na jejich rozkladu (Český les 5/2009, strany 16 až 20).

Buk lesní je přirozenou součástí lesů v Českém lese. Spolu s javorem klenem, jedlí bělokorou a smrkem ztepilým vytvářel rozsáhlé lesní porosty ještě před kolonizací území v pozdním středověku. Plochy lesů se postupně snižovaly, jak je člověk klučil, aby získal prostor pro pastviny, dobytek se také v lesích pásal a opadané listí bylo shrabáváno a podestýláno v chlévech. Současně se podíl buku v porostech postupně snižoval výběrovou těžbou. Dřevo buku je velmi vhodné pro úpravu v milířích, v nichž se vyrábělo kvalitní dřevěné uhlí, palivo potřebné v rostoucích hutích a sklárnách. Se vzrůstající potřebou stavebního dřeva se v lesích postupně zvyšoval i podíl rychle rostoucího smrku ztepilého. Z přirozené skladby lesa téměř zmizela jedle. Ta se vyskytuje již jen vzácně v chráněných porostech, častěji lze nalézt již jen její tlející kmeny (např. v PR Pleš).

Druhové bohatství hub v lesích, především těch, které osídlují dřevo, se přirozeně mění v závislosti na druhovém zastoupení dřevin v lesích, na jejich stáří a na množství tlejícího dřeva v porostech. Průzkum dlouhodobě chráněných území přináší dosud neznámé informace o výskytu hub. K nejstarším lesním rezervacím v České republice patří Žofínský prales v Novohradských horách, kde ochranný režim trvá přes 150 let. Současné výsledky ukazují, že se zde vyskytuje asi 700 druhů makromycetů, z nich je asi 70 % vázáno na tlející dřevo buku lesního,

jedle bělokoré, smrku ztepilého a javoru klenu. Pro vývoj makromycetů je vhodné ponechat porosty samovolnému vývoji, protože probíhající přírodní procesy vedou ke vzniku přirozené rozmanitosti substrátů, vhodných pro maximální druhové spektrum hub.

Pro tzv. lignikolní druhy hub, to je pro houby, které rostou na dřevě a využívají ho ke svému růstu, je důležitá dostatečná zásoba odumřelých dřevin a jejich částí. Nejde však jen o množství tlejícího dřeva, jeho velikost, ale i o to, jakým způsobem strom odumřel, jak a kdy dopadla jeho souš na zem. Rychlost rozkladu silných bukových klád, které spadly na zem, a jejich pahýlů a kmenových větví je závislá na mikroklimatu v lesním porostu, především na vlhkosti a teplotě, na míře zapojení korun stromů a na kontaktu tlejícího dřeva se zemí. Stálý přirozený přísun nově odumřelých dřevin je nutný pro zachování kontinuity druhového bohatství hub.

V současné době jsou porosty s vysokým podílem buku chráněny v přírodních rezervacích. V minulém článku jsme se zmiňovali o rezervacích Bučina u Žďáru, Tišina a Broumovská bučina, nyní se náš pohled rozšíří i o další území rezervací v jižní části Českého lesa: o rezervace Pleš, Malý Zvon, Nad Hutí, Dlouhý vrch a Starý Herštejn. V jejich lesních porostech je kromě buku lesního i vysoký podíl javoru klenu a smrku ztepilého. Jen velmi vzácně je přítomen jilm horský (živý jedinec např. na Dlouhém vrchu, tlející kmen v PR Pleš). Vyskytují se na svahových sutích, nejsou v nich vzácné skalní výchozy a strmé svahy.

Velmi častou příčinou zlomu kmene buku nebo odlomení silné kmenové větve jsou vichřice a pokročilá infekce troudnatce kopytovitého (Český les 5/2009, obr. 4, strana 17) ve zraněném kmene. Velmi brzy po pádu kmene, již v prvním roce po odumření stromu, se na kme-

nech a větvích objevují vřeckovýtrusné houby, terčoplodé („Discomycetes“): klikatka černá, *Bulgaria inguinans*, jejíž rosolovité plodnice trhají kůru buku a vyrážejí na povrch kmene. Po zaschnutí zůstávají v kůře trhliny s černým zbarvením suchých plodnic. Klikatka je zajímavá tím, že se vyskytuje již v podkorních pletivech živých stromů v latentním (spícím, téměř neaktivním) stavu. Jakmile se kmen anebo větev odlomí a ustane proudění vody a živin ve vodivých pletivech, začne houba aktivovat a posléze za příhodných podmínek fruktifikuje (vytvorí plodnice) jako jedna z prvních. Podobnou ekologii jako klikatka má i rosoloklihatka čirá, *Neobulgaria pura*. Roste v horských bučinách a je považována za téměř ohrožený druh.

Z velmi běžných druhů vřeckovýtrusných hub, tzv. pyrenomycetů, na čerstvě odlomených i pokácených kmenech a větvích jsou dřevomor červený, *Hypoxylon fragiforme*, a korovitka terčovitá, *Diatrype disciformis*.

Rosoloklihatka čirá, *Neobulgaria pura*.

Korovitka terčovitá, *Diatrype disciformis*.

Představitelem dalších časných druhů na buku lesním je zástupce rosolovkotvarých hub, rosolovka listová, *Tremella foliacea*. Objevuje se poměrně vzácně ve vlhkém počasí na kmenových větvích jako hnědý salát.

Hojné nelupenaté houby na málo rozložených kmenech a větvích buku jsou pevník chlupatý, *Stereum hirsutum*, a měkouš kadeřavý, *Plicaturopsis crispa*. Pevník má kožovité plodnice a naspodu hladké a oranžové, plodnice měkouše jsou jemnější, naspodu s jemnými zelenkavými lištami.

Rosolovka listová, *Tremella foliacea*.

Překvapivě nápadně bílé a za vlhka velmi slizké plodnice má slizečka porcelánová, *Oudemansiella mucida*. Její plodnice někdy vyrostou i na odumřelých tenkých větvích, které jsou dosud na živém stojícím stromě, většinou jsou však již na ležícím dřevě. Z plodnic slizečky porcelánové byl v Mikrobiologickém ústavu Akademie věd před lety izolován mucidin, látka s výrazným účinkem proti houbovým onemocněním u člověka (mykózám), zejména proti mykózám na nehtech. Lát-

Pevník chlupatý, *Stereum hirsutum* (dole) a měkouš kadeřavý, *Plicaturopsis crisp* (nahore).

Slizečka porcelánová, *Oudemansiella mucida*.

Rezavec uzlinatý, *Inonotus nodulosus*.

uzlinatého, *Inonotus nodulosus*. Jeho resupinatní plodnice („rozlité“, netvořící kloboučky) pokrývají spodní plochu větví a na podzim odumírají. Na výskyt rezavce uzlinatého je vázána žlutá outkovka Hoehnelova, *Antrodiella hoehnelii*. V literatuře se uvádí, že outkovka parazituje na podhoubí rezavce. Obě houby se vyskytují obvykle pospolu a v časové následnosti.

Šupinovka slizká, *Pholiota adiposa*.

V puklinách na živých stromech a čerstvě padlých kmenech buku vyrůstají trsy šupinovky slizké, *Pholiota adiposa*. Za vlhkého počasí má tato šupinovka nápadně slizký povrch klobouku. To, že se plodnice těchto hub objevují na těle živého stromu, je umožněno tím, že se strom snaží do určité míry „oddělit“ napadenou část kmene nebo větve ochrannou vrstvou fenolických látek, které zpomalují prorůstání podhoubí do dalších živých částí stromu. Někdy strom tato ložiska zcela eliminuje a uzavře. Kdy a zda bude strom později poškozen a kmen nebo větev v napadeném místě rozlomeny, záleží na statických poměrech v kmeni nebo v koruně, na větru a na rozsahu napadení.

V přírodní rezervaci Pleš roste velmi vzácná šupinovka ježatá, *Pholiota squarrosoides* (viz obr. na straně 38), v Červeném seznamu makromycetů v České republice je považována za ohrožený druh. Od časté šupinovky kostrbaté (viz Český les 2009/5) se liší světlejším okrajem klobouku, na něm má suché šupinky, ale pokožku klobouku má mírně slizkou. Šupinovka ježatá nerost-

ku produkovala i čistá kultura houby. Po nějakou dobu byl Mucidin dostupný v lékárnách (Semerdžieva a Veselský 1986).

Již druhým rokem se na kmenových větvích buku objevují jednoleté plodnice choroše rezavce

te na bázích živých kmenů, ale na silněji zetlelých kládách buku. Dalším vzácným druhem v přírodní rezervaci Pleš je křehutka skvrnitá, *Psathyrella maculata*, její rozšíření v ČR je málo známé, zatím byla nalezena pouze v Českém středohoří.

Šupinovka ježatá, *Pholiota squarrosoides*.

Typickým časně letním druhem helmovky na tlejících bukových kmenech je helmovka žlutonohá, *Mycena renati*. Vyskytuje se pravidelně v přirozených horských bučinách. V létě se na objemných tlejících kmenech a pahýlech buku objevují plodnice korálovce bukového, *Hericium clathroides*, které trvávají až do podzimu. Ojediněle se při bázích pahýlů buku anebo při pařezech vyskytne silně anýzově vonící trsnatá houba, houževnatec hlemýžďovitý, *Lentinellus cochleatus* (viz obr. na obálce). Má postranní treň, dlouze sbíhavé a zubaté lupeny.

Helmovka žlutonohá, *Mycena renati*.

Smolokorka buková, *Ischnoderma resinorum*.

Z chorošů roste na ležících kmenech buků smolokorka buková, *Ischnoderma resinorum*. Z čerstvě rostoucích plodnic za vlhkého počasí odkapávají žlutě až hnědě obarvené výpotky. Barevně nepřehlédnutelné jsou na dřevě buku terčoplodé houby (tzv. Discomycetes): jasně žluté, drobné, 1 až 3 mm široké plodnice voskovičky citrónové, *Bisporella citrinum*, červeně zbarvené a na okrajích dlouze černě chlupaté plodnice kosmatky štítovité, *Scutellinia scutellata* (viz obr. na obálce), jemné a vodnatě šedé terčenko popelavé, *Molisia cinerea*, růžově fialové čihovitky masové, *Ascocoryne sarcoides*.

Voskovička citrónová, *Bisporella citrinum*.

Silně zetlelé dřevo buku je vhodným substrátem pro výskyt štítovek. Některé mají drobnější plodnice a jsou často přehlíženy, např. štítovka

hlížečkatá, *Pluteus semibulbosus*, a štitovka nízká, *Pluteus nanus*. V bučinách v Českém lese roste i nápadná štitovka stinná, *Pluteus umbrosus*, která je považována za citlivý druh (Holec a Beran 2006).

Štitovka hlížečkatá, *Pluteus semibulbosus*.

Vyjmenované druhy hub rozkládají dřevo buku několik let. Doba, po kterou rozklad probíhá, je velmi závislá na teplotě a vlhkosti v lese. Záleží také na tom, zda je tlející dřevo v kontaktu s půdou nebo zda je zavěšeno na jiných kmenech anebo kamenech. Rozklad kmenů může trvat 20 až 50 let. Houby, které rozkládají buk lesní, jsou většinou druhy tzv. bílé hniloby. To znamená, že dovedou ze dřeva využít nejen celulózu (asi 35 až 40 % obsahu dřeva), ale také lignin (asi 35 % obsahu dřeva). Při takovém rozkladu dřevo postupně mizí, jen nezpracované zbytky se postupně proměňují v lesní humus. S jeho dobrým obsahem souvisí mimo jiné i dobrá nasáklivost vody při deštích, váže uvolněné minerální živiny a vytváří příznivé prostředí pro vývoj a činnost mykorrhizních a saprotrofních hub.

Použitá literatura:

HOLEC J. A BERAN M. (EDS.) (2006): ČERVENÝ SEZNAM HUB (MAKROMYCETŮ) ČESKÉ REPUBLIKY. PŘÍRODA, PRAHA, 24: 1–282.

SEMERDŽIEVA M. A VESELSKÝ J. (1986): LÉČIVÉ HOUBY DŘÍVE A NYNÍ. ACADEMIA, PRAHA, 175 STR.

ZPRÁVY

SPRÁVY

Koho ve dne nepotkáte...

Můry, sovy a netopýři byli k vidění v pátek 10. září v klášteře v Kladrubech. Akci, zaměřenou na noční živočichy, zde uspořádala Správa CHKO Český les ve spolupráci se ZO ČSOP Kladská a SOŠ Stříbro. Kromě ukázky odchytnutí nočních živočichů a jejich demonstrace si návštěvníci mohli prohlédnout výstavu a prověřit své vědomosti s ostatními ve znalostním kvizu o ceny. Malí návštěvníci měli možnost si zasoutěžit v netradičních disciplínách, např. při vyotávání netopýřů ze sítě nebo při jejich krmení. Foto V. Halada.

NOVÝ DRUH SEKÁČE PRO ČESKOU REPUBLIKU NALEZEN V CHKO ČESKÝ LES

Pavel Bezděčka

Všechny naše členovce, jejichž první pár končetin tvoří chelicery (klepítka), řadíme do třídy pavoukoců (Arachnida). Chelicery se mohou skládat ze dvou nebo tří článků. U štírů, štírků a sekáčů mají tříčlánkové chelicery tvar kleští (klepítek), kdy poslední článek je pohyblivý a jako palec se může přivírat k nepohyblivému výrůstku předposledního článku. U pavouků a některých druhů roztočů jsou chelicery dvoučlánkové. Druhý článek chelicer má tvar bodce nebo zahnutého drápku, který se přivírá k nepohyblivému článku základnímu. V případě pavouků ústí do chelicer jedová žláza. Sekáče odlišuje od pavouků mimo chelicer i řada dalších znaků. Zřetelně článkovaný zadeček není pohyblivý, protože nasedá na hrud' v celé šíři. Zadeček není opatřen snovacími bradavkami ani žlázami. Sekáči mají pouze dvě oči, které jsou situovány na horní stranu hlavohruď, u většiny druhů na zvláštní oční hrbolky. Nohy sekáčů jsou u většiny druhů velmi dlouhé a jsou děleny na spoustu nepravých článků, což umožňuje sekáčům nebývalou ohebnost končetin a tak i rychlou chůzi v husté vegetaci. Charakteristickým znakem sekáčů je odlamování (autotomie) nohou, zejména nohou posledních dvou párů. Odlomená končetina upoutá pozornost případného útočníka, neboť se ještě dlouhou chvíli trhavě pohybuje čili seká. Odtud jméno sekáč.

Sekáči se živí především živočišnou potravou. Aktivně loví drobný hmyz i jiné bezobratlé, často i drobné měkkýše a hlístice, a také jejich vajíčka. V nouzi se spokojí i s odumřelou rostlinnou potravou.

Lokalita pod Čerchovem.

Na celém světě bylo dosud popsáno něco přes 6 300 druhů sekáčů, nejvíce z tropů a subtropů. Na území České republiky bylo do roku 1994 známo 30 druhů, v současnosti naše fauna čítá 36 druhů sekáčů. Není bez zajímavosti, že všechny druhy nalezené u nás po roce 1994, byly objeveny v pohraničních oblastech. *Egaenus convexus* a *Dicranolasma scabrum* v Bílých Karpatech, *Opilio canestrini* v Třeboni, *Nelima gothica* a *Nemastoma bidentatum sparsum* v Krušných horách a *Platybunus pinetorum* v Českém lese. Příčin tohoto stavu může být více, zejména však dřívější menší prozkoumanost našich pohraničních pohoří. Pět z uvedených druhů nebylo dosud nalezeno mimo oblasti prvního nálezu. Jedinou výjimkou je původně jihoevropský sekáč *Opilio canestrini*, který do střední Evropy pronikl asi před pětadvaceti lety. První nálezy z Třeboně a jižních Čech pocházejí z roku 1994, dnes je tento sekáč rozšířen po celém našem území.

Sekáče odlišuje od pavouků řada znaků. Například článkovaný zadeček nasedá na hruď v celé šíři, mají pouze dvě oči situované na horní stranu hlavohrudi, u většiny druhů na zvláštní oční hrbolky, velmi dlouhé nohy dělené na spoustu nepravých článků.
Foto K. Bezděčková.

Nejnovějším přírůstkem pro naši faunu je poměrně velký a atraktivní sekáč *Platybunus pinetorum*. Ačkoli jsem své kolegy v oboru informoval o tomto nálezu formou krátkého sdělení až v druhé polovině tohoto roku (2010), nález pochází již z roku 2008. Tehdy se v září na Přimdě konal seminář zoologů muzeí a ochrany přírody, který organizovala Správa CHKO Český les. Během exkurze na vrchol a do lesních porostů Čerchova (Obr. 1), která se i přes značnou nepřízeň počasí vydařila, jsem 4. září 2008 nedaleko vrcholu, v nadmořské výšce cca 940 m, na kmeni smrku objevil jednu dospělou samičku *Platybunus pinetorum* (Obr. 2). Ke zpracování sběrů z této akce jsem se dostal teprve letos v květnu a proto je objev tohoto nového druhu pro ČR skutečně aktuální.

Na tomto místě je třeba upřesnit, že správněji bych měl tento nález charakterizovat jako potvrzení *Platybunus pinetorum* na našem území. To proto, že již před 141 lety uvedl tento druh pro Čechy Emanuel Bárta. Tedy uvedl i neuvedl, to je otázka interpretace dat a absence dokladového materiálu. Což samozřejmě vyžaduje vysvětlení. A protože se jedná o situaci poměrně častou v en-

tomologii i dalších přírodovědných oborech, podám informace poněkud z gruntu.

Na území střední Evropy je v současnosti známo šest druhů rodu *Platybunus*. Severně a severozápadně od Karpat a Alp se vyskytují pouze tři druhy, a sice *Platybunus bucephalus*, *Platybunus pallidus* a *Platybunus pinetorum*. Zatímco první dva jsou již dlouhá desetiletí dokumentovány z území naší republiky, o druhu *Platybunus pinetorum* byla dosud podána pouze jediná informace z roku 1869 (E. Bárta – Verzeichniss der Spinnen des nördlichen Böhmens). Jedná se o klasickou faunistickou práci o pavoucích severních Čech. V závěru této práce uvedl Bárta sedm druhů sekáčů, mimo jiné i druh *Platylophus alpestris*, u něhož uvádí: „na cestě z Max-dorfu do Králmlyna v lese velmi hojný“. Onen Maxdorf je dnes obec Maxičky, ležící na severovýchod od masivu Děčínského Sněžníku, asi 5 km severozápadně od středu Děčína. Druh *Platylophus alpestris* uvedený

Platybunus pinetorum.

v Bártově práci je dnes chápán jako synonymum od *Platybunus pinetorum*, tedy oba tyto druhy by měly být totožné. Problém spočívá v tom, že znaky, kterými se při určování nasbíraného materiálu v roce 1869 řídil E. Bárta, jsou jiné, než které dnes definují druh *Platybunus pinetorum*. Rozlišovací znaky jednotlivých druhů celého rodu *Platybunus* byly v průběhu let upřesňovány a ustálily se teprve zásluhou Martensovy publikace o sekáčích Evropy v roce 1978. Proto můžeme oprávněně předpokládat, že se mohlo jednat o jiný druh tohoto rodu, kokrétně *Platybunus bucephalus*, který se v oblasti Děčínského Sněžníku vyskytuje a je zde velmi hojný.

Celý problém by mohl být vyřešen revizí Bártových starých sběrů, leč ty se s nejvyšší pravděpodobností nikde nezachovaly, ani v Národním muzeu v Praze. Proto v novějších publikacích

o českých sekáčích (po roce 1957) již *Platybunus pinetorum* nebyl ani diskutován a nebyl zahrnut do moderních seznamů české fauny.

Nález sekáče *Platybunus pinetorum* v Českém lese jsem již delší dobu předpokládal, stejně jako v Novohradských horách, na Šumavě, ve Slavkovském lese, Smrčinách nebo v jižní části Krušných hor. Nelze jednoznačně vyloučit dokonce ani možnost výskytu tohoto druhu v severních Čechách. Skutečnost, že se vyskytuje na velké části území Německa tuto možnost evokuje, jak dokládá i úvaha polského opilionologa W. Staregy o možnosti výskytu *Platybunus pinetorum* ve vyšších pohořích Sudet. Naprostá většina dosavadních německých nálezů je ale soustředěna do jižní poloviny země, v několika případech i do blízkosti naší jižní hranice.

Použitá literatura:

- BÁRTA E. (1869): VERZEICHNISS DER SPINNEN DES NÖRDLICHEN BÖHMENS. – PP. 133–140, 209–212. – IN: KOŘISTKA C. & KREJČÍ J. (EDS). ARCHIV FÜR DIE NATURWISSENSCHAFTLICHE LANDESDURCHFORSCHUNG VON BÖHMEN. – ERSTER BAND. SECTION IV, ZOOLOGISCHE ABTHEILUNG. COMMISSIONS-VERLAG VON F. ŘIVNÁČ, PRAHA, 254 PP.
- BEZDĚČKA P. (2008A): *DICRANOLASMA SCABRUM* – NOVÝ SEKÁČ PRO ČESKOU REPUBLIKU. (*DICRANOLASMA SCABRUM* – A NEW HARVESTMAN FOR THE CZECH REPUBLIC). ACTA RERUM NATURALIUM 4: 51–52.
- BEZDĚČKA P. (2008B): SEZNAM SEKÁČŮ (OPILIONES) ČESKÉ REPUBLIKY. CHECKLIST OF HARVESTMEN (OPILIONES) OF THE CZECH REPUBLIC. – KĽAPALEKIANA, 44: 109–120.
- BEZDĚČKA P. (2010): PRVNÍ PROKÁZANÝ NÁLEZ SEKÁČE *PLATYBUNUS PINETORUM* V ČESKÉ REPUBLICE (THE FIRST EXACT RECORD OF HARVESTMAN *PLATYBUNUS PINETORUM* FROM THE CZECH REPUBLIC). – ZÁPADOČESKÉ ENTOMOLOGICKÉ LISTY, 1: 32–33. ONLINE: [HTTP://WWW.ZPCSE.CZ/ENTOLISTY/ENTOLISTY.HTML](http://www.zpcse.cz/entolisty/entolisty.html), 9-6-2010.
- KLIMEŠ L. (1995): NOVÝ PŘÍRŮSTEK DO FAUNY SEKAČŮ ČECH. – ŽIVA 43/2: 76–77.
- KLIMEŠ L. (2000): CHECKLIST OF HARVESTMEN (OPILIONES) OF CZECHIA AND SLOVAKIA. – EKOLÓGIA (BRATISLAVA) 19, SUPPL. 3: 125–128.
- KLIMEŠ L. A BEZDĚČKA P. (1995): *EGAENUS CONVEXUS*: A NEW HARVESTMAN FROM THE CZECH REPUBLIC. – ARACHNOL. MITT. 10: 32–33.
- MARTENS J. (1978): SPINNENTIERE, ARACHNIDA: WEBERKNECHTE, OPILIONES. – DIE TIERWELT DEUTSCHLANDS. VOL. 64, VEB GUSTAV FISCHER VERLAG JENA, 464 PP.
- ROUŠAR A. (1999): SEKÁČ Z BEZRUČOVA ÚDOLÍ *NELIMA GOTHICA* NOVÝ DRUH PRO ČESKOU REPUBLIKU. – PAMÁTKY PŘÍRODA ŽIVOT, VLASTIVĚDNÝ ČTVRTLETNÍK CHOMUTOVSKA 31, 1: 20.
- SCHÖNHOFER A. L. A HOLLE T. (2007): *NEMASTOMA BIDENTATUM* (ARACHNIDA: OPILIONES: NEMASTOMATIDAE); NEU FÜR DEUTSCHLAND UND DIE TSCHHECHISCHE REPUBLIK. ARACHNOL. MITT. 33: 25–30.
- STARĘGA W. (2000): CHECK-LIST OF HARVESTMEN (OPILIONES) OF POLAND. – [HTTP://WWW.ARACHNOLOGIA.EDU.PL/KOSARZE.HTML](http://www.arachnologia.edu.pl/kosarze.html) (ZOBRAZENO 20. 5. 2010).
- ŠILHAVÝ V. (1956): SEKÁČI – OPILIONIDEA. – FAUNA ČSR 7, NAKLADATELSTVÍ ČS. AKAD. VĚD., PRAHA, 273 PP.

MRAVENEC PODHORNÍ (*Formica lugubris*) V ČESKÉM LESE

Pavel Bezděčka a Klára Bezděčková

Formica lugubris je charakteristickým mravencem horských lesů Evropy. Žije především ve smrčínách, horských borech a smíšených porostech s vyšším podílem smrku. Stejně jako jiné druhy tzv. lesních mravenců podrodu *Formica*, buduje z jehličí, větviček, suchých pupenů a kousků pryskyřice objemná homolovitá hnízda, často vyšší než jeden metr. V největších hnízdech může žít až několik milionů dělnic a jedna či více plodných královen. Tito mravenci totiž žijí ve dvou společenských formách, v monogynních koloniích, obsahujících po jedné královně nebo v polygynních koloniích s více královnami. Vyšší počet plodných samic umožňuje štěpení hnízd a následný vznik hnízdních komplexů čítajících desítky i stovky hnízd.

I sebevětší hnízdní komplex má počátky v prvním hnízdě. Právě zakládání nového hnízda je obdobím v životě mladé, právě oplodněné královnou tím nejrizikovějším. Proto někdy spoléhá, podobně jako mladé královny jiných druhů lesních mravenců, na již existující hnízda jiných druhů mravenců podrodu *Serviformica*, nejčastěji *Formica lemni* (mravenec Lémanův). *Formica lugubris* je tedy tzv. dočasným sociálním parazitem. Mladá královna pronikne do slabšího hnízda mravenců *F. lemni* a usmrtí jejich královnu. Následně je díky svému královskému feromonu domácími dělnicemi adoptována a tak může v bezpečí klást vajíčka, o její potomstvo je již postaráno. Původní dělnice *F. lemni* v hnízdě dožívají a jejich pracovní povinnosti postupně přebírají dělnice *F. lugubris*.

Mravenci *F. lugubris* jsou velmi efektivní nesespecializovaní predátoři (lovci), pohybující se ve všech lesních patrech, od povrchu půdy až po špičky korun stromů. Potrava živočišného původu (protei-

Hnízda pod Čerchovem. Foto P. Bezděčka.

Hnízda pod Jezvincem. Foto P. Bezděčka.

ny) je nezbytná pro vývoj nesčetných larev v hnízdě a pro reprodukční úkoly královn. Dělnice využívají energetickou (uhlovodíkovou) potravu, kterou tvoří téměř výhradně medovice od mšic. Lesní ekosystémy (soubor živých i neživých složek lesního prostředí) jsou velmi složité a všechny jejich složky se navzájem ovlivňují. Živočiškové s vysokým počtem jedinců a velkou biomasou (celkovou hmotou všech jedinců) mají samozřejmě významný vliv na své prostředí. Pokud se navíc jedná o predátory, je jejich vliv ještě významnější. Lesní mravenci, jejichž hustota může dosahovat až 15 milionů jedinců na hektar lesa (rovná se až 100 kg biomasy na hektar) tyto podmínky rozhodně splňují. Takové množství mravenců potřebuje ke své existenci až kilogram čistých proteinů denně a to představuje ohromné množství kořisti. Tu tvoří především masově se vyskytující druhy drobných

živočichů – v lese je to především fytofágní (tedy rostlinožravý) hmyz. Mravenci *F. lugubris* jsou zcela přirozenou součástí horských lesních ekosystémů a proto sami představují významný zdroj potravy pro jiné živočichy. Živí se jimi nejen různí brouci a pavouci, ale především mnohé druhy ptáků (šplhavci, kurové, pěvci) a savců. Díky intenzitě a dlouhodobosti svého působení jsou mravenci *F. lugubris* schopni významně přispět ke stabilitě prostředí, což je významnou podmínkou zdraví a dobrého fungování obývaných lesních porostů.

Mravenec *F. lugubris* je boreomontánní druh. Takto označujeme druhy živočichů, u nichž jádro světové populace (většina jedinců) žije na území tajgy, zatímco nepočtené zcela izolované populace obývají, většinou již od dob ledových, horské polohy v nižších zeměpisných šířkách. Celkový areál výskytu tohoto druhu je ohromný, neboť se táhne od západní Evropy až po Kamčatku. V Evropě *F. lugubris* obývá Pyreneje, Centrální francouzský masiv, Alpy, Vogézy, Švarcvald, Bavorský les, rumunské Karpaty, Ril, Pirin a několik izolovaných lokalit v Polsku. Na území Slovenska nebyl dosud zjištěn. V Alpách vystupuje až do výšky 2 400 m n. m. V severní a severovýchodní Evropě obývá oblast mezi 56 a 71 stupněm severní šířky.

U nás mravenec podhorní obývá původní horské smrčiny, pralesní smíšené porosty (buk – jedle – smrk) a lesní rašeliniště. Na některých místech však dobře prosperuje i v běžných smrkových či smíšených hospodářských porostech. Svá hnízda často buduje v okrajích mokřadů a na březích potoků. Hlavním jádrem jeho výskytu v České republice je Šumava. Tato silná populace pronikla ze Šumavy do Českého lesa na severozápadě a do Blanského lesa a Novohradských hor na jihovýchodě. Mimo tento souvislý areál se menší populace vyskytují ještě ve Slavkovském lese a v Brdech. V Krušných horách nebyl dosud nalezen. Jak ukazují naše výzkumy z posledních let, druhým jádrem výskytu mravence podhorního u nás je Českomoravská vrchovina (Jihlavské a Žďárské vrchy), odkud přes Svitavskou pahorkatinu a Zábřežskou vrchovinu tento mravenec pravděpodobně pronikl až do Jeseníků, kde se nalézá největší dosud známý komplex mravence podhorního

Mravenci *Formica lugubris*. Foto P. Bezděčka.

ho v České republice s více než 1 500 hnízdy.

Jak jsme zatím mohli poznat, Český les na rozdíl od sousední Šumavy nikterak neoplývá hnízdy a hnízdními komplexy lesních mravenců. Navštívili jsme řadu lesních porostů, které na první pohled splňovaly všechny nároky lesních mravenců, a které by na Šumavě nebo na Českomoravské vrchovině byly lesními mravenci bohatě osídleny. Proč je tomu tak, nelze jednoznačně stanovit. Zásadní význam bude jistě spočívat v historii pěstování lesů v Českém lese a dalších zatím nám neznámých důvodech, pro které na západ od Šumavy (tedy i ve Slavkovském lese, ve Smrčinách i v Krušných horách) populací lesních mravenců a zejména druhu *F. lugubris* výrazně ubývá.

V Českém lese jsme dosud našli pouze dvě místa s hnízdy *F. lugubris*. První se nachází v jižní části CHKO Český les, na severním úbočí Čerchova, přibližně od křižovatky turistických chodníků v místě zvaném „Pod Čerchovem“ podél červené turistické značky směrem na Capartice. Druhé místo leží v severní části CHKO, západně od obce Obora, v lesních porostech vrchu Jezvinec. Je velmi pravděpodobné, že na území Českého lesa se nacházejí ještě další místa s hnízdy mravenců *F. lugubris*. Lze však předpokládat, že jich nebude mnoho, a že tento mravenec bude v rámci myrmekofauny Českého lesa patřit k nejzácnějším.

Dosavadní průzkum mravenců Českého lesa byl podpořen grantem VaV DE07PO4OMG009 MK ČR.

KUKAČKA OBECNÁ

PTÁK ROKU 2010 V OKRESE TACHOV

Kukačka obecná, *Cuculus canorus*. Kresba H. Beránková.

Pavel Řepa

V letošním roce byla ptákem roku vybrána kukačka obecná, *Cuculus canorus*. Jde o druh, který podle celostátních sledování v atlasech hnízdícího ptactva (Šťastný, Bejček, Hudec 2006) zůstává rozšířen po celém území, ale v Jednotném programu sčítání ptactva (Reif, Voříšek, Šťastný, Bejček 2006) se ukázalo, že tento druh v naší republice snižuje v posledních letech svou početnost. Zatím sice zůstává dosti početným, ale jisté ohrožení jejího výskytu musíme vnímat a reagovat na něj včas. Kukačka obecná je obecně známa a oblíbena, takže lze doufat, že o její osud naše veřejnost projeví zájem.

Měl jsem možnost přes třicet let (1967–2002) podrobně sledovat avifaunu tachovského okresu, proto chci v tomto článku shrnout získané poznatky o kukačce obecné v tomto území. Vycházím nejen ze svých pozorování, ale z mnoha údajů, které v letech 1967–1981 získal můj spolupracovník v tachovském muzeu pan František Šebor a dále z údajů, které získali mí přátelé, ornitologové z aktivu při mu-

zeu a ze stráže ochrany přírody okresu Tachov (Karel Machač, Jaroslav Vild, Mgr. Petr Křížek, Mgr. Jiří Veselý, Zdeněk Veselý, Jaroslav Král, Mgr. Pavel Kopta a Mgr. Martin Pudil).

Kukačka obecná byla rozšířena jako hnízdič po celém území okresu Tachov. V jednotlivých čtvercích mapové sítě používané Zoologickou společností ČR byly námi zjištěné lokality jejího hnízdního výskytu rozloženy takto:

6240: Český les: Zlatý potok, Ostrůvek, Jedlina, Stoupa

6141: Český les: Chodský Újezd, Zadní Chodov, Prostřední Žďár, Obora, Horní Výšina, Branka

6241: Český les: Pavlova Huť, Milíře, Lesná, Bažantov, Pořejov, Žebráky, Hoštka

6341: Český les: Hraničky, Nové Domky, Rozvadov, Svatá Kateřina, Diana

6142: Tachovská brázda: Skláře, Chodová Planá, Planá, Týnec, Brod nad Tichou

Tepelská plošina: Otín

6242: Tachovská brázda: Tisová u Tachova, Hlinné, Ostrov u Tachova. Lhota u Tachova, Nová Hospoda, Staré Sedliště, Čečkovice, Bor

6342: Český les: Přimda, Velké Dvorce, Nová Ves, Bezděkov

Tachovská brázda: Stráž, Bernartice, Strachovice

6143: Tepelská plošina: Černošín, Konstantinovy Lázně, Kokašice, Okrouhlé Hradiště

6243: Plzeňská pahorkatina: Holostřevy, Stříbro, Lom u Stříbra

6343: Plzeňská pahorkatina: Kladruby, Lhota u Stříbra

Během výše uvedeného období jsme realizovali celou řadu kvantitativních sledování na pokusných plochách rozmístěných v nejrůznějších bioto-

Biotop	Denzita (počet párů na 10 ha plochy)	Lokalita a oblast	Zdroj
Příměstský park	0,5	Tachov - Český les	Řepa 1981
Příměstský park	0,4	Bor - Tachovská brázda	Řepa 1986
Vetší hájky	1,25	Okolí Plané, St.sedliště a Boru - Tachovská brázda	Řepa nepubl.
Remízky se starými stromy	3,9 a 2,9	Anenské rybníky - Tachovská brázda	Řepa 1979
Remízky se starými stromy	0,8	Okolí Plané, St.sedliště a Boru	Řepa 1985
Remízky se starými stromy	0,5	Okolí Plané, St.sedliště a Boru	Řepa nepubl.
Jehličnaté remízky	0,1	Okolí Plané, St.sedliště a Boru	Řepa 1989
Mokřady s keři	0,1-2,9	Okolí Hoštky, Žebráků a Písařovy Vesce - Český les	Řepa 1998
Vysoký BO les	0,2	Okolí Plané a Starého Sedliště - Tachovská brázda	Řepa nepubl.
BO tyčkovina	0,4	Okolí Plané a Starého Sedliště - Tachovská brázda	Řepa nepubl.
BO mlaziny	0,6	Okolí Plané a Starého Sedliště - Tachovská brázda	Řepa nepubl.
Vysoký SM les	0,4	Diana - Český les	Řepa 1980
Vysoký SM les s pruhy pasek	0,8	Diana - Český les	Řepa 1980
Okraj SM lesa v nivě	0,4	Údolí Kosího potoka - Tepelská plošina	Řepa 1991
Okraj SM lesa v nivě-chaty	0,1	Údolí Mže Tepelská plošina	Řepa 1991
Stará květnatá bučina	0,5	Diana Český les	Řepa 1980

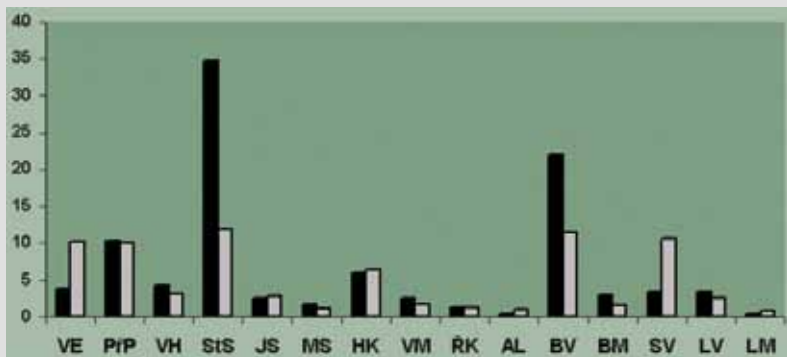
Tabulka 1: Density kukačky obecné zjištěné v různých biotopech v hnízdním období

pech oblasti. V tabulce č. 1 shrnujeme údaje o denzitě výskytu, tj. počtu párů na 10 ha plochy, zjištěné během těchto sledování prováděných zpočátku převážně metodou mapování hnízdních okrsků, později i sčítáním na bodech metodou IPA¹. Přehledy zachycují výsledky pouze z některých biotopů, v ostatních, např. v různých dalších typech fragmentů dřevinné nelesní zeleně, nebyla kukačka obecná při těchto sledováních vůbec zjištěna.

Kromě údajů z kvantitativních sledování máme navíc řadu dalších dokladů o pravděpodobném či možném hnízdní² z náhodných pozorování. Sečteme-li je dohromady máme k dispozici celkem 312 dokladů o hnízdní, z toho v 83 případech se jedná o pravděpodobné a v 229 případech o možné hnízdní². Tyto doklady se dotý-

kají i mnoha dalších biotopů, v nichž nebyla kukačka zastižena při systematickém sčítání.

Jednou z otázek, která nás zajímala, byla preference biotopu kukačky obecné při hnízdní. O této preferenci vypovídá kromě denzity také podíl počtu hnízdních dokladů v jednotlivých biotopech z celkového počtu všech zaznamenaných dokladů o hnízdní. Ovšem biotopy byly sledovány nesoustavně, takže bylo potřeba do výpočtů zahrnout míru sledovanosti jednotlivých biotopů. K tomuto účelu jsme použili podle Kocha (1976) celkový počet všech zjištěných hnízdních dokladů všech sledovaných druhů ptáků. Jejich podíl z celkového počtu je vlastně určitou mírou sledovanosti jednotlivých biotopů. V grafu na obrázku 1 jsou uvedeny podí-

Obr.1: Preference jednotlivých biotopů kukačkou obecnou podle všech zjištěných dokladů o pravděpodobném a možném hnízdění.

Vysvětlivky:

Černé sloupce - podíl dokladů o hnízdění kukačky obecné v daném biotopu z celkového počtu dokladů o hnízdění u kukačky obecné.

Šedé sloupce - podíl dokladů o hnízdění všech sledovaných ptáčích druhů v daném biotopu z celkového počtu dokladů o hnízdění u všech druhů ptáků.

Označení biotopů: VE - zeleň ve vsích, PpP - příměstské parky, VH - větší listnaté hájky, StS - remízky se starými listnatými stromy, JS - jehličnaté remízky, MS - remízky s maldými listnatými stromy, HK - remízky s hustými křovinami, VM - mokřady s vrbovými keři, RK - remízky s řídkými keři, AL - aleje, BV - vysoké borové porosty, BM - borové mlaziny, SV - vysoké smrkové lesy, LV - vysoké listnaté lesy, LM - listnaté mlaziny

ly dokladů o hnízdění kukačky obecné z celkového počtu všech zjištěných (černé sloupce) a vedle je uveden podíl dokladů o hnízdění všech druhů ptáků v daném biotopu z celkového počtu všech zjištěných (šedé sloupce). Pokud je podíl u kukačky vyšší, znamená to, že daný biotop preferuje, pokud je nižší, pak se v tomto biotopu příliš neuplatňuje.

Denzity uvedené v tabulce 1 ukazují nepřilíší veliké rozdíly mezi jednotlivými biotopy. Přesto se jasně rysují dva biotopy, kde kukačka obecná dosahuje skutečně mnohem vyšších hodnot než v ostatních, jednak jsou to v otevřené krajině menší remízky se starými stromy a jednak jehličnatý lesní porost, v němž se v pruzích střídají staré porosty s mlazinami na pasekách. Dá se říci, že oba tyto biotopy mají jako společný rys velkou strukturální diverzitu porostu.

Podle podílu hnízdních dokladů z obrázku 1 vidíme, že kukačka obecná opět nejsilněji preferuje remízky se staršími stromy a na druhém

místě staré borové porosty. Určitou, i když nepříliš silnou, preferenci projevila také pro větší listnaté hájky v otevřené krajině, mokřady s vrbovými keři, borové mlaziny a starší listnaté lesní porosty.

Kromě preference bitopu jsme se pokusili, alespoň pro část sledované řady let, zajistit také údaje o vývoji početnosti hnízdní populace. Shromáždění takových údajů vyžaduje pravidelné sledování stabilních úseků v několika následujících letech. V Tachovské brázdě byly pravidelně sledovány tři větší úseky zemědělské krajiny a čtyři větší lesní celky. Na obrázku 2 uvádíme počty zjištěných hnízdních kukaček obecných v tomto území mezi roky 1974–1991.

Je zřejmé, že v první polovině osmdesátých let došlo k prudkému poklesu kukačky obecné, v druhé polovině této dekády pak opět počet vzrostl, ovšem zdaleka nedosáhl původní úrovně ze sedmdesátých let. To v celku souhlasí s údaji z celé ČR, jak je udávají výsledky akce Jednotného programu sčítání ptáků v ČR (Anonymos 2010), kde byl rovněž konstatován pokles početnosti kukaček.

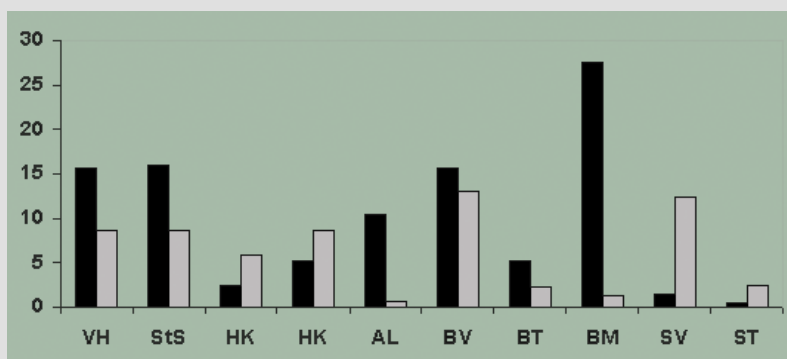
Mladé kukačky v hnízdech ptáků jsme zjišťovali jen nahodile a ojediněle. Několikrát jsme zaznamenali kukačky v hnízdech konipasa bílého, jednou jsme ji našli v hnízdě kosa černého.

Údaje o denzitě výskytu kukačky obecné jsme zjišťovali také mimo hnízdní období. Především se jednalo o výsledky ze sčítání na liniových transektech prováděných podle metodiky IPA¹. Dosud nepublikované údaje o denzitách zjištěných v červenci a srpnu, kdy se ještě u nás kukačka obecná vyskytuje, založené na pozorování celkem 76 jedinců v letech 1973–1984 jsou v tabulce 2 na následující straně. Všechny zjištěné doklady

Biotop	Denzita v ex. na 10 ha	
	červenec	srpen
Velké listnaté hájky	0,21	–
Remízky se starými stromy	1,93	–
Remízky s mladými stromy	0,33	0,27
Vysoký borový les	0,35	0,09
Borové tyčkoviny	0,92	0,48
Borové mlaziny	1,25	0,21
Vysoký smrkový les	0,2	–
Smrková tyčkovina	0,33	–

Tabulka 2: Density kukačky obecné zjištěné při sčítání na plynulých transektech v pohnízdním období (Řepa, Šebor, nepublik. údaje)

o výskytu v pohnízdním období, včetně údajů získaných nahodile mimo systematické sčítání, jsou v pohnízdním období vyhodnoceny v grafu na obrázku 2. Graf je založen na pozorování celkem 96 jedinců. V obou případech, v tabulce i grafu, vidíme vysokou preferenci dvou biotopů. V otevřené krajině jsou to remízky se starými stromy a v lesních porostech borové mlaziny. Obrázek 2, zahrnující systematické i nahodilé doklady o výskytu, navíc ukazuje ještě jeden vysoce preferovaný biotop, a to polní aleje, v nichž se kukačka v hnízdním období prakticky vůbec nevyskytovala.

Obr. 2: Preference jednotlivých biotopů kukačkou obecnou podle výskytů v pohnízdním období (červenec a červen).

Vysvětlivky: viz obr. 1.

Kukačka je v jarním období velmi nápadná a je rozeznatelná i pro laiky. Proto se nám povedlo v letech 1967–2001 spolehlivě zjistit datum příletu skoro ve všech letech (31 případů). Data příletu byla rozložena mezi 17. dubnem a 17. květnem, nejčastěji připadla buď na poslední dekádu dubna nebo na první květnovou dekádu. Později či dříve byl přílet jen ojediněle, průměrné datum příletu připadlo na 2. květen.

Na podzim, kdy se kukačka již neozývá, je mnohem těžší zjistitelná. Proto mezi léty 1972–1988 bylo pouze 11 roků, kdy jsme mohli předpokládat, že jsme její poslední pozorování zjistili spolehlivě. Data byla v rozmezí 5 dekad, mezi 7. srpnem a 19. zářím. Jednotlivá data v tomto období byla rovnoměrně rozložena mezi všechny dekády a průměrné datum posledního pozorování připadlo na 26. srpen.

Vysvětlivky:

¹IPA – kvantitativní metoda sčítání ptáků založená na zaznamenávání počtu pozorovaných nebo slyšených ptáků za stanovený časový limit (zpravidla 5ti minut) na daném bodu v terénu; počet a rozmístění sčítacích bodů je většinou závislé na rozložení jednotlivých typů biotopů v rámci zkoumané oblasti (Janda a Řepa 1986)

²pro hodnocení pozorovaných hnízdních důkazů je používána stupnice zpravidla o 17 kategoriích, jednotlivé kategorie vyjadřujících různou míru průkaznosti hnízdění, např. kategorie 0 – pták byl zastížen na lokalitě v době hnízdění, kategorie 9 – starší ptáci byli pozorováni při stavbě hnízda nebo dlabání hnízdní dutiny, kategorie 16 – bylo nalezeno hnízdo s mláděty apod., stupnice se využívá zpravidla při vytváření atlasů hnízdicího ptactva (Šťastný, Bejček, Hudec 2006); pozorování popsaná kategoriemi 1–2 dokládají možné hnízdění, kategoriemi 3–9 pravděpodobné hnízdění.

Použitá literatura:

- ANONYMOS (GRIM T.) (2010): KUKAČKA OBECNÁ. PTÁK ROKU 2010. ČSO PRAHA.
- HUDEC K. (ED.) (2004): FAUNA ČR A SR, SV. 27. PTÁCI – AVES 2/I. A II. – ACADEMIA, PRAHA.
- JANDA J. A ŘEPA P. (1986): METODY KVANTITATIVNÍHO VÝZKUMU V ORNITOLOGII. – SZN PRAHA.
- KOCH U. (1976): DIE VOGELWELT EINES MONTANEN TANNEN-BUCHEN-FICHTEN-WALDES DARGESTELLT AM BEISPIEL DER HOHEN RONE. – SCHWEIZ. Z. FORST. 127: 558–577.
- REIF J, VOŘÍŠEK P, ŠTASTNÝ K. A BEJČEK V. (2006): TRENDY POČETNOSTI PTÁKŮ V ČESKÉ REPUBLICE V LETECH 1982–2005. – SYLVIA 42: 22–37.
- ŘEPA P. (1979): DIE NISTGESELLSCHAFTEN DER VÖGEL IM ZERSTREUTEN GRÜN IN DER SCHUTTZZONE DES NATURSCHUTZGEBIETES ANENSKÉ RYBNÍKY BEI MARIÁNSKÉ LÁZNĚ /MARIENBAD/. 43: 208–219.
- ŘEPA P. (1980): QUALITATIVE UND QUANTITATIVE ZUSAMMENSETZUNG DER VÖGELSYNUSIEN IN DEN NATURSCHUTZGEBIETEN DIANA A PŘIMDA IM ČESKÝ LES GEBIRGE /SÜDWEST BÖHMEN/. – FOLIA MUSEI RERUM NATURALIUM BOHEMIAE OCCIDENTALIS, PLZEŇ, ZOOLOGICA 13: 1–27.
- ŘEPA P. (1981B): QUALITATIVE UND QUANTITATIVE ZUSAMMENSETZUNG VON NISTSYNUSIEN DER VÖGEL IN DER STADT TACHOV (SÜDWESTBÖHMEN). – VĚSTNÍK ČESKOSLOVENSKÉ SPOLEČNOSTI ZOOLOGICKÉ 45: 129–143.
- ŘEPA P. (1985): COMPOSITION OF THE BREEDING BIRD SYNUSIAE IN THE FIELD GROVES WITH HIGH OLD TREES. – FOLIA MUSEI RERUM NATURALIUM BOHEMIAE OCCIDENTALIS, PLZEŇ, ZOOLOGICA 21: 1–27.
- ŘEPA P. (1986): SLOŽENÍ HNÍZDNÍCH PTAČÍCH SYNUZIÍ V PŘÍMĚSTSKÝCH PARCÍCH V BORU A CHODOVÉ PLANÉ (ZÁPADNÍ ČECHY). – ZPR. MUZ. ZÁPADOČES. KR., PLZEŇ, PŘÍRODA 32–33: 75–86.
- ŘEPA P. (1989): SLOŽENÍ HNÍZDNÍCH SYNUZIÍ V POLNÍCH LESÍCH S JEHLIČNATÝMI STROMY. – ZPRÁVY MORAVSKÉ ORNITOLOGICKÉ STANICE 47: 3–17.
- ŘEPA P. (1991): VLIV CHATOVÉ ZÁSTAVBY V ŘÍČNÍCH ÚDOLÍCH NA SLOŽENÍ PTACTVA. – ZPRÁVY MORAVSKÉ ORNITOLOGICKÉ STANICE 49: 21–30.
- ŘEPA P. (1998): PTACTVO DROBNÝCH MOKŘADŮ V ČESKÉM LESE. – SYLVIA 34(1): 53–59.

ZPRÁVY

SPRÁVY

Vysazení památné lípy

Koncem října Správa zajistila dosadbu dvou stromů do skupiny čtyř lip na Grafenriedu (Lučina), z níž jsou dva stromy vyhlášeny za památné. V minulosti tvořilo šest lip vysazených v roce 1765 společně se sochou Sv. Jana Nepomuckého dominantu návsí před kostelem Sv. Jiří. Výsadbou byly nahrazeny dva již dříve uhynulé exempláře. Výsadba byla hrazena z dotačního programu MŽP – Program péče o krajinu – a provedla ji firma Baobab z Únětic. Foto J. Kadera.

VÝSKYTY PTÁKŮ Z ŘÁDU VESLONOHÝCH NA TACHOVSKU

Pavel Řepa

Veslonozí (pelikáni, terejové a kormoráni) jsou vodní ptáci, jejichž výskyt v ČR je velmi sporý. Jediným druhem, který v ČR hnízdí, je kormorán velký, *Phalacrocorax carbo*. Tento druh, původně obývající jen Nový Svět, již před mnoha lety pronikl jako hnízdič do Evropy, kde se dnes jeho počet odhaduje na 31 000 párů. V ČR se první pokusy o hnízdění objevily asi v roce 1938. Teprve od roku 1982 začalo trvalé hnízdění v kolonii na jižní Moravě. V posledních třech desetiletích se kormorán velký jako hnízdič značně rozšířil a v současnosti u nás hnízdí přes 200–300 párů (Šťastný, Bejček, Hudec 2006). Na Tachovsko však jako hnízdič ještě nepronikl.

Od počátku sedmdesátých let jsme jej však zjišťovali jako transmigranta. Zpočátku jsme jej viděli jen na jarním tahu, až v roce 1984 byl zjištěn i v červnu. První pozorování na podzim (v srpnu), byla registrována až v roce 1990. V devadesátých letech se také začal objevovat i v květnu.

Zpočátku šlo jen o nahodilé výskyty. Za celá sedmdesátá léta, kdy rybníky v Tachovské brázdě byly sledovány velmi pravidelně, bylo zjištěno pouze sedm případů pozorování. Ani v osmdesátých letech se jeho frekvence výskytu příliš nezvětšila (11 pozorování). Až v devadesátých letech začaly být výskyty kormoránů častější. My sami jsme zjistili 16 případů výskytu, ovšem naše pozorování byla v té době dosti nepravidelná. Lze tedy počítat, že bylo více výskytů přehlédnuto. Přesto však ani v této době se počet kormoránů nezvyšoval nijak výrazně. Ve větším počtu byl kormorán zjišťován až od roku 2000. Bohužel jsem měl příležitost sledovat Ta-

chovsko pouze do roku 2002, takže skutečně explozivní růst kormoránů jsem již podrobně nezaznamenal. Je však nepopiratelné, že počty vyskytujících se kormoránů prudce vzrostly (na desítky a někdy 100–200 jedinců). Ptáci se objevují již od pozdního léta přes zimu až do pozdního jara. Je tedy zřejmé, že u nás zimují kormoráni hnízdičí v jiných zemích. Již od počátku devadesátých let se zvyšovaly počty kormoránů zimujících v ČR velmi silně (Musil a Janda 1997), takže pro léta po roce 2000 nejstřízlivější odhady mluví o osmi i více tisících jedinců zimujících v ČR.

O početnosti kormoránů v posledním desetiletí se vedou intenzivní diskuze. Kormorán je pták rybožravý, vyznačuje se velkou spotřebou ryb neboť je výborný lovec. Proto škody vznikající na rybách jsou citelné a podnikatelé zabývající se chovem ryb vykazují v důsledku přítomnosti kormoránů nepopiratelné ztráty. Kormorán je u nás chráněným druhem neboť hnízdní populace je nevelká. Stát proto platí podnikatelům náhrady za vzniklou újmu, která se stanovuje podle počtu přítomných kor-

Kormorán velký, Phalacrocorax carbo.
Kresba H. Beránková.

moránů. Ti jsou ovšem velmi pohybliví, přeletují z jedné nádrže na druhou, takže obě strany, chovaletelé ryb i ochránci přírody, manipulují velmi nepřesnými čísly.

Podle mých zjištění z let 2000–2004 se v oblasti přes celou zimu vyskytuje v podstatě stálý počet kormoránů, jejich celková početnost během zimy příliš nekolísá. Obvykle vznikne několik málo nocovišť, která lze při kvalitním sledování zjistit. Na nich přespí drtivá většina přítomných jedinců, kteří se pak ráno rozletují k potulkám za potravou v hejnech obvykle do 20–30 ex., výjimečně až do 50 ex. V sledovaném období jsem znal dvě taková nocoviště, jedno bylo v lese u zadní části rybníka Modrý u Hlinné ve středu Tachovské brázdy, druhé bylo na rybníce Anenský u Plané, tedy v severní části Tachovské brázdy. Když navštívíme nocoviště brzy ráno, nebo pozdě večer, můžeme spočítat vylétující, nebo přiletující ptáky velmi přesně a můžeme počítat, že jsme zjistili aspoň cca 90 % z celkové populace v dané oblasti. V období do roku 2004 na rybníce Modrý býval počet nocujících kormoránů okolo 100 jedinců a ani ve výjimečných případech nepřesáhl 200. Na rybníce Anenský bylo obvykle 50–60 jedinců, výjimečně skoro 100. Protože předpokládám, že ještě nejméně jedno nocoviště muselo být v jižní části Tachovské brázdy, na Borsku, můžeme směle tvrdit, že počet kormoránů přítomných v Tachovské brázdě při zimování v těchto letech byl obvykle do 200 jedinců, ojediněle maximálně 300. Po roce 2004 jsem již bohužel neměl vůbec možnost početnost sledovat, ale protože celostátně se v této době již počet zimujících kormoránů stabilizoval, soudím že ani na Tachovsku nebyl růst početnosti nijak markantní.

Kormoráni se toulají během dne z rybníku na rybník za lovem ryb, takže navštěvují všechny typy nádrží, bez ohledu na jejich velikost, polo-

Pelikán bílý, Pelecanus onocrotalus.
Kresba H. Beránková.

hu v krajině či typ litorálních porostů. To platí jak pro ojedinělé výskyty v minulém století, tak i pro výskyt větších hejn po roce 2000.

V minulém století se kormoráni velcí vyskytovali většinou jen pojednotlivu nebo ve dvojicích (25 případů) méně často v malých skupinách do 5 jedinců (10 případů) a jen jednou jsme viděli hejno 9 ex. pohromadě. Po roce 2000 se začala objevovat hejna o různé velikosti mezi 10–50 ex., jak jsme již uvedli výše.

Zatím nikde na Tachovsku nebylo zjištěno hnízdění kormorána velkého, ani pokus o ně. Dokonce stále zůstává mezera v jejich výskytu zhruba mezi 15. květnem a 15. červencem.

Jediným dalším druhem z veslonohých, který by zjištěn na Tachovsku, byl pelikán bílý, *Pelecanus onocrotalus*. V srpnu roku 1988 byl pozorován 1 ex. na rybníce Suchý nedaleko Lhoty u Tachova ve středu Tachovské brázdy. Vyskytoval se zde po dobu nejméně deseti dní, neboť poprvé byl zjištěn 19. srpna a naposledy byl viděn 31. srpna. Tento druh zalétá do ČR ojediněle, naše pozorování je jedním z 18 případů evidovaných mezi roky 1972 až 1989 (Hudec 1994).

Použitá literatura:

- HUDEC K. (ED.) (1994): FAUNA ČR A SR. PTÁCI 1. – ACADEMIA, PRAHA.
MUSIL P. A JANDA J. (1997): POPULATION DEVELOPMENT OF CORMORANT *PHALACROCORAX CARBO* IN THE CZECH AND SLOVAK REPUBLICS. – EKOL. POL. 45:95–99.
ŠTASTNÝ K., BEJČEK V. A HUDEC K. (2006): ATLAS HNÍZDNÍHO ROZŠÍŘENÍ PTÁKŮ V ČESKÉ REPUBLICE. – AVENTINUM, PRAHA.

PODZIMNÍ PTACTVO na Anenských rybnících

Martin Liška

Anenské rybníky, nejstarší chráněné území na Plánsku, byly vyhlášeny silvestrovským výnosem z roku 1933 pro ochranu vodního ptactva, ale v 90. letech byly zrušeny pro snížení kvality hnízdního společenstva vodních ptáků. Dodnes však hostí řadu našich vzácnějších ptáků, a to některých vzácných i v celé ČR. Loňské podzimní tahové období bylo velmi zajímavé. Měl jsem v tom roce možnost věnovat se této lokalitě velmi intenzivně. V období 1. 10. – 31. 12. 2009 jsem lokalitu navštívil celkem čtrnáctkrát a získal jsem tedy velmi bohaté podklady pro hodnocení podzimní avifauny. Ve zmíněném období jsem na třech rybnících (Labutí, Anenský, Nový velký), v okolní zemědělské krajině s velmi bohatou rozptýlenou nelesní zelení a také v přilehlé části města Planá, pozoroval celkem 61 ptačích druhů v celkové počtu 3 164 jedinců.

Velmi zajímavou skupinou byli zimní hosté, z nich je třeba zmínit hlavně káni rousnou, *Buteo lagopus*. Z transmigrantů bylo jednoznačně nejpřekvapivějším poznatkem doložení výskytu labutě zpěvné, *Cygnus cygnus*, první pozorování tohoto druhu v naší oblasti. Z běžnějších protahujících druhů jmenujme čírku obecnou, *Anas crecca*, čírku modrou, *Anas querquedula*, vodouše kropenatého, *Tringa ochropus*, nebo husu polní, *Anser fabalis*. Přitom obě čírky byly donedávna ještě v této lokalitě pravidelně hnízdicími druhy. Vodouš kropenatý byl již několikrát zaznamenán jako hnízdicí druh v ČR, ale nikoli na Anenských rybnících. Dále jsem zde zastihl také morčáka velkého, *Mergus merganser*, a volavku bílou, *Egretta alba*.

Z druhů, které na Anenských rybnících stále běžně hnízdí, se nejpočetněji vyskytovala kach-

na divoká, *Anas platyrhynchos*, kterých bylo pozorováno 1 026 ex. Na druhém místě v početnosti byla volavka popelavá, *Ardea cinerea*, 89 ex., a na třetím potápka roháč, *Podiceps cristatus*, 41 ex. U zaznamenaných terestrických ptáků mě upoutal poměr mezi výskytem sesterských druhů – sýkory babky, *Parus palustris*, a sýkory lužní, *Parus montanus*. Obvykle se soudí, že v celé ČR, je sýkora lužní podstatně početnější a rozšířenější než sýkora babka. Na Anenských rybnících byl poměr opačný, asi 2 : 1 ve prospěch sýkory babky. Jde samozřejmě jen o jedinou lokalitu, takže z tohoto zjištění nelze vyvozovat žádné obecnější závěry.

Dále bych zmínil druh, který se v současné době těší značné popularitě veřejnosti. Je to kormorán velký, *Phalacrocorax carbo*, považovaný, a to zřejmě právem, za velkého škůdce na chovech ryb. Tento druh na Tachovsku nehnízdí. Objevují se však protahující hejna, která dokážou vylovit rybník v rekordním čase. Na Anenských rybnících se většinou kormoráni vyskytovali v malých skupinkách (1–6 ex.), ale ve třech případech šlo o hejna s 30–70 ex. Proti sezoně 2008 (jen jedno hejno se 70 ex.) jde tedy o značný nárůst početnosti, který je již na pováženou. Dalším ožehavým tématem jsou straky a sojky. Straky, *Pica pica*, které jsem pozoroval poměrně často, by mohly mít vliv na ostatní ptactvo. Zvláště nebezpečné se zdá jejich seskupování do hejn až okolo 10 ex., které může skutečně mít nepříznivý vliv na ostatní ptáky. Sojky, *Garrulus glandarius*, v posledních letech přecházejí hodně z lesa do volné krajiny, vidáme je v polích, remízcích, břehových porostech atd.

Bohatý je v okolí Anenských rybníků výskyt drobného ptactva, např. sýkory koňadry, *Parus major*, sýkory modřinky, *Parus caeruleus*, brhlíka lesního, *Sitta europaea*, a strakapouda velkého, *Dendrocopos major*. Hlavně v souvislejším

Anenské rybníky. Foto M. Prokopová.

dřevinném porostu bývalého parku u kláštera Sv. Anna (dnes nemocnice). Je to způsobeno dostatečnými úkryty v křovinách, dobrou nabídkou potravy v sadu a přikrmováním ptáků pacienti nemocnice a personálem pensionu. Ještě bych dodal, že poměr sýkory koňadry a modřinky, který jsem pozoroval byl 1,3:1. Na krmítkách bylo možno pozorovat i méně běžné druhy jako strakapouda malého, *Dendrocopos minor*, nebo čეტku zimní, *Carduelis flammea*.

Pokud se týká dravců, bylo zjištěno 6 druhů: káně lesní, *Buteo buteo*, poštolka obecná, *Falco tinnunculus*, krahujec obecný, *Accipiter nisus*, orl mořský, *Haliaeetus albicilla*, luňák červený, *Milvus milvus*, a již výše zmíněná káně rousná.

Zvlášť bych upozornil na ptactvo věkovité anenské aleje. Nejběžnějšími druhy, které jsem zde viděl byly: sýkora koňadra, sýkora modřinka, káně lesní, vrána obecná černá, *Corvus corone corone* a straka obecná. Vzácněji jsem tu ale pozoroval

val bažanta obecného, *Phasianus colchicus*, nebo žlunu šedou, *Picus canus*. Z dalších běžně se vyskytujících druhů, které jsem pozoroval ve větších počtech, kromě již jmenovaných, bych uvedl, v pořadí podle počtu pozorovaných jedinců, čížka lesního, *Carduelis spinus*, hýla obecného, *Pyrrhula pyrrhula*, drozda kvíčalu, *Turdus pilaris*, ořešníka kropenatého, *Nucifraga caryocatactes*, vrabce domácího, *Passer domesticus*, a zvonka zeleného, *Carduelis chloris*.

Tolik zhruba o tom, co bylo z ptactva v roce 2009 na podzim viděno na Anenských rybnících a v jejich okolí. Doufám, že tato zpráva vyvolá v milovnících ptactva a jeho pozorování chuť se na tuto lokalitu také podívat.

Použitá literatura:

ŠTASTNÝ K., BEJČEK V., HUDEC K. (2006): ATLAS HNÍZDNÍHO ROZŠÍŘENÍ PTACTVA V ČR 2001–2003. – AVENTINUM, PRAHA.

ZANIKLÁ VELKÁ DŘEVA JEDLOVÁ V ČESKÉM LESE

Jiří Kadera

„Však i dále po hvozdech roztroušeny jsou jednotlivé památky pralesa. Tu prastarý, vydoutnalý buk podpírá mladší jedli, jako bratr sestru; skoro v jedno srostly, ani sekyra jich za živa nerozdělí; onde stojí jedle samotná, ale sama za pět stromů platí, neboť ramena korunního svícnu oddělilo se pět větví dolejšího přeslenu, a rostou do výše podle vršku uschlého, ježž byl hromový klín sklátil. A jinde zase celá skupina jedlí stojí, z nichž nejslabší přes půl sáhu v průměru kmene má; 5–6 takových kmenů zajímá kolo na padesát kroků široké, a pod jejich klenutím věčné je šero. Jeden ze pňů je zdola vyhnílý; a dutinu dřevaři ještě vypálili, tak že jen svrchní dřevo a kůra ostala, v té dutině tři lidé pohodlně směnati se mohou.“ V krátkém úryvku takto poutavě popisoval krásy lesních porostů tachovského panství v druhé polovině 19. století lesník, básník a spisovatel Miloš Červinka v XI. ročníku časopisu Háj v Dopisech z Českého lesa (Červinka 1882).

Mnoho živých dokladů o mohutnosti lesních velikanů, ať už se jedná o smrky nebo jedle, už na území Českého lesa nenalezneme. Spíše se jedná o výjimky, které unikly klasickému lesnickému hospodaření z důvodů nostalgických nebo kvůli horší přístupnosti ve složitějších terénech. O těchto stromech jsme již více napsali

Přeměřování „Dianské jedle“.

v předchozích číslech (Český les 3/2007, 4/2008 a 5/2009).

Dosud jsou známy údaje jen o čtyřech jedlích, a to o dvou z Kolowratského panství z dnešní přírodní rezervace Diana, o jedné ze statku Waldheim (Přední Zahájí) a o jedné jedli z lesů Domažlických z prostoru přírodní rezervace Smrčič.

„Königstanne“ (Allgemeine Forst und Jagdzeitung 1831, Sintzel 1835) rostla do roku 1830 v Dianské oboře na Třískolupském vrchu, kde ji 25. května porazil nápor větru o síle orkánu. Tehdy padlo na panství Velké Dvorce okolo 500 000 m³ dřeva. Samotná jedle byla na zemi změřena a její

výška činila 51 m a průměr kmene v 1,3 m nad zemí činil 158 cm. Objem kmene byl cca 41 m³.

„Dianská jedle“ (Hamperl Wolf-Dieter 2004, Hagner 1983) rostla v téže lokalitě jako předchozí, jen o století později. Její výška byla 56 m. Průměr ve výšce 1,3 m nad zemí není znám. V roce 1947 se ulomil její suchý vrchol. Kdy skončila svoji životní pouť není známo. Na fotografii tuto jedli přeměřují lesní inženýr Kempf a učitel Richard Maier.

V blízkosti vsi Zahájí se ještě na počátku 20. století nacházela přes tři sta let stará jedle, v jejímž kmeni byly zbytky vytesaného znaku, který snad původně určoval průběh hranice panství. Více o této jedli ovšem známo není.

„Fichtenbašská jedle“ rostla do roku 1927 na úbočí hory Smrčí. Její výška byla 36 m a stáří dle letokruhů 356 let. Z dobových zpráv víme, že v té

samé lokalitě rostly ještě minimálně další dvě takto mohutné jedle. Na krajinskou výstavu do Domažlic do dřevařského oddělení byl v červenci 1927 z Fichtenbašské jedle dopraven výřez o délce 30 m se středovým průměrem 92 cm a objemem 19,5 m³. Objem celého kmene byl 20,04 m³. Výřez byl za cenu 8 000,- Kč na výstaviště dopraven Obecním dvorem města Domažlic. Současně s Fichtenbašskou jedlí byly ještě vystaveny výřezy z jedlí z polesí Folmava (výška 32 m, výřez 20 m a středový průměr 70 cm, objem výřezu 7,70 m³ a objem kmene 8,55 m³, stáří 162 let) a z polesí Pasečnice (výška 37 m, výřez 27 m a středový průměr 50 cm, objem výřezu 5,96 m³ a objem kmene 6,31 m³, stáří 135 let).

Samotné vystavení velkého dřeva jedlového doprovázelo mnoho nespokojených vyjádření v dobovém tisku (Nová Doba, Národní

„Fichtenbašská jedle“ a jedle z polesí Pasečnice a polesí Folmava v dřevařském oddělení při Krajinské výstavě v Domažlicích v roce 1927. Archiv Muzea Chodska.

Politika, Krása našeho domova). Na tyto často velmi emotivní články reagoval jak samotný Lesní úřad města Domažlic, tak i Městská rada města Domažlic. Ve svých vyjádřeních uvádějí i důvody k poražení Fichtenbašské jedle. „Jedle, která byla na výstavě domažlické v dřevařském oddělení jako první nejsilnější kmen v dlouhém dříví užitkovém vystavena, byla strom sice 356letý, vzatý ze skupiny tří jedlových výstavků zarostlých v nepřístupném porostu Na Smrčí, – jakých jest v lesích města Domažlic ještě dosti, – a poražen byl pouze proto, že byl v prostřed délky kmene vyhnulý a svým hrozícím pádem ohrožoval okolní porost.“

Po skončení krajinské výstavy byl z kmene Fichtenbašské jedle upraven výřez, který byl uložen v Hanově parku.

Na další významné jedle nás upozorňují místní názvy jako např. „Svícnová jedle“ u Karlových Hutě na Bělsku. O dalších jen letmé zmínky

v historických materiálech. Např. na Chodsku prý byla všeobecně známa jedle „Sedlová“ (Dopisy redakci Národní politiky 1927), která nejspíše zanikla někdy na přelomu 19. a 20. století a po níž se dochoval i místní název Sedlová jedlina nebo také Sedlová jedle v masivu Čerchova. U Trepensteinu (poblíž hraničního přechodu Broumov – Mähring) stávala „Francouzská jedle“ (Soupis 1837-1867). A příkladů by se jistě našlo vícero.

Tímto bych chtěl za obětavou pomoc s dohledáváním archivních materiálů poděkovat Mgr. Radce Kinkorové a Mgr. Marii Schöntag ze Státního okresního archivu Domažlice, paní Marii Hanáčíkové z Muzea Chodska v Domažlicích, nadšenci přes velké jedle panu Františku Kalovi (<http://stromy.cea.cz>) a Mgr. Jitce Hemelíkové z oddělení archivu u LČR s.p.

Vysvětlivky:

Jeden sáh dolnorakouské míry odpovídá cca 189 cm.

Použitá literatura:

ALLGEMEINE FORST UND JAGDZEITUNG 1831, STR. 507.

ČERVINKA MILOŠ (1882): DOPISY „Z ČESKÉHO LESA“, HÁJ – ROČNÍK XI.

DOPISY REDAKCI NÁRODNÍ POLITIKY (1927): DOPIS LESNÍHO ÚŘADU MĚSTA DOMAŽLIC ZE DNE 2. PROSINCE 1927 POD Č. J. 742/LES. A DOPIS MĚSTSKÉ RADY MĚSTA DOMAŽLIC ZE DNE 10. PROSINCE 1927 POD. Č. J. 8437/27, OBA ADRESOVANÉ REDAKCI NÁRODNÍ POLITIKY, AM DOMAŽLICE, Č.K. 9 (1921–1930), 3/20–4/15.

HAGNER J. (1983): NEUDORF – EIN DORF AN DER GRENZE. NEUSTADT/W., SELBSTVERLAG, STR. 66.

HAMPERL WOLF-DIETER (2004): DIE VERSCHWUNDENEN DÖRFER IM EHEMALIGEN BEZIRK TACHAU IM SÜDLICHEN EGERLAND. DOKUMENTATION VON ZERSTÖRUNG UND VERFALL DER EGERLÄNDER KULTURLANDSCHAFT IN DER MITTE EUROPAS NACH 1946, BAND III, ALTENMARKT.

KRÁSA NAŠEHO DOMOVA, ROČ. XXI, 7/1929, STR. 105.

KRÁSA NAŠEHO DOMOVA, ROČ. XXI, 8/1929, STR. 122.

NÁRODNÍ POLITIKA, ČÍSLO 331 ZE DNE 1. PROSINCE 1927, FEUILLETON DR. JANA SV. PROCHÁZKY „SADY A STROMY U NÁS I JINDE“.

NOVÁ DOBA, V DOBĚ KONÁNÍ VÝSTAVY.

SINTZEL J. (1835): BEMERKUNGEN AUF EINER FORST-REISE DURCH BÖHMEN UND SACHSEN: UNTER BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DES VERBANDES DER FORSTWIRTSCHAFT MIT DER LANDWIRTSCHAFT, STR. 33.

SOUPIS (1837-1867): CHRONOLOGICKÝ SOUPIS DŮLEŽITÝCH A POZORUHODNÝCH UDÁLOSTÍ, ZMĚN, NOVOSTAVEB, OPRAV A ÚŘEDNÍKŮ V ŽELEZÁRNĚ HRABĚTE BERCHEN – HEIMHAUSENA V BROUMOVĚ 1837–1867, VS CHODOVÁ PLANÁ, N–31, INV. Č. 235, VI–3–5 ŽELEZÁRNY V BROUMOVĚ, PŘEKLAD RNDR. JIŘÍ HLÁVKA

ČERTŮV KÁMEN u Babylonu

Jiří Hlávka

Tentokrát vás pozveme na nenáročnou procházku do okolí obce Babylon, jejímž cílem je zajímavý geologický výtvar uprostřed stejnojmenného žulového masívu – přírodní viklan. Mezi místními je všeobecně zažité označení „Čertův kámen“. Jak vyplývá z dalšího textu, těší se Čertův kámen v kraji velké popularitě a je samozřejmě opředen řadou pověstí. Na turistických mapách ovšem lokalita vyznačena není a proto snad nebude zbytečné, když tímto příspěvkem na zajímavé místo upozorníme.

Pokud vyrazíte od rozcestníku na hrázi Babylonského rybníka po modré turistické značce na jih, pohodlně dojdete lesní pěšinou po 450 metrech k náhonu Teplé Bystřice a vedle stezky zřejmě nepřehlédnete upravené prostranství s Čertovým kamenem.

Povědomí o existenci žulového viklanu má hluboké historické kořeny, protože podle Ivana Františka Kitzbergera, který o Čertově kameni podrobně pojednává, se o lokalitě zmiňuje již Bohuslav Balbín ve svých Rozmanitostech z historie království českého ve druhé polovině 17. století (Miscellanea..., Dec.I. Mantissa, ad C.X de saxis). Kitzberger napsal o Čertově kameni v časopise Český lid v roce 1904 a z něj vychází řada pozdějších autorů: „V lesíku tom stojí starý omšelý balvan, v okolí zvaný „Čertův kámen“. Jsou to vlastně dva balvany na sobě, na způsob starých domácích ručních mlýnů. Spodní kámen vyrůstá ze země, je kuželovitý a celý

Čertův kámen u Babylonu.

Pěkně udržovaný náhon Teplé Bystřice.

jakoby osoustruhován. Na něm leží druhý velikých rozměrů, okrouhlý a plošký (přibližně 3×4 metry, tloušťky bezmála 1,5 metru). Celek dělá dojem obrovské houby. Na hořejším kameni vespod je patrný kuželovitý vypuklý čep, jenž zasahá do kuželovité vyhloubeného lůžka ve vrcholu kamene spodního.

Jsou pamětníci, že hořejší kámen dal se otáčeti na kameni spodním. Lid říká kameni tomu buď „Čertův kámen“, „Čertův mlýn“ nebo též „Viklan“. Toto jméno pochází bezpochyby z dob, kdy hořejší kámen byl ještě pohyblivý. „Čertův mlýn“ prý tomu říkájí proto, že zde čert kdysi mlel obilí. Též se vypravuje, že čert sem kdysi kámen postavil a odpočíval na něm. Pověst ta bezpochyby zakládá se na tom, že na vrchní straně hořejšího kamene jsou od přírody vtačeny prohluběninny, v nichž fantazie lidu viděla obrisy těla, jakoby tu někdo nznak s roztaženými rukama i nohama ležel. Ba dovedla na jedné noze i kopyto rozeznati! Teprve v letech šedesátých kdy se stavěla česká západní dráha z Prahy do Brodu nad Lesy, dělníci trať upravující (byli prý to „Talijáni“) vyhodili z rozpustilosti hořejší část z lůžka, takže balvan od té doby je nehybný. Dal by se však lehce do původní polohy vpraviti...“

Z bujaré iniciativy nadšenců z místního občanského sdružení byl do věci zasvěcen známý český odborník a experimentátor Pavel Pavel. Ten v červenci roku 2008 vychýleným horním kamenem, který váží nějakých čtyřicet tun, pohnul asi o dvacet centimetrů. Po roce se za pomoci čtyř hydraulických zvedáků a několika pomocníků podařilo ká-

Poloha Čertova kamene.

Použitá literatura:

KITZBERGER I. F. (1904): ČERTŮV KÁMEN U DOMAŽLIC. ČESKÝ LID XIII., PRAHA, s. 148–149.

WWW.BABYLON-OBEC.CZ

men posunout asi o půl metru a usadit jej do původní polohy. V článku, který je k dispozici na internetových stránkách obce Babylon tehdy pisatel poznamenává, že kámen lze pouhou rukou vychýlit z osy až o sedmáct centimetrů. Nevím, zda se s kamenem od té doby něco přihodilo, ale mohu vás ujistit, že s viklanem si zatím nezavikláte.

Přírodní viklany, alespoň nás to tak ve škole učili, vznikají po mnoho milionů let působícími erozními činiteli, v tomto případě činností vody, mrazu, větru a gravitace. Viklan prodělává během svého vývoje několik stádií. V počátku se po nepatrné ploše odlučnosti oddělí od skalního podloží horní blok, který je nadále vystaven výraznějšímu působení zvětrávacích činitelů. Ve stádiu „zralosti“ je horní balvan zaoblen, resp. získá diskovitý tvar, přičemž jeho spodní část přechází do jakési „stopky“, která může být dlouho spojena se skalním podložím. Časem přechází stopka v nezřetelnou vypuklou nerovnost – jakýsi čep – na němž se horní balvan kýve. Ve skalním podloží se zároveň vytvoří drobná prohlubeň. Viklany se někdy pohybují jen poryvy větru a uprostřed pustiny pak vydávají tajemné klapavé zvuky. Ve třetím stádiu se vlivem ztráty těžiště horní část viklanu prostě zřítí někam opodál ze svahu nedařle svého „mateřského lůžka“. Existence těchto útvarů je tedy v geologickém čase pomíjivá a „ortodoxní“ odborník by označení „viklan“ používal jen ve stádiu jeho zralosti. Podobných geologických výtvarů v naší krajině příliš nenajdeme. Proto je dobře, že v člověku vždy vzbuzovaly úctu a obdiv.

Pokud se návštěvníku zdál dnešní výlet příliš krátký, doporučuji procházku po červené nad Babylon, kde je možno spatřit řadu zajímavých skalních výchozů zdejší žuly v podobě opuštěných lůmků, kamenných moří a osamocených bludných balvanů. Lze také navštívit bílé křemenné skalky na „Sokolově vyhlídce“ nebo malebné pozůstatky těžby kamenečných břidlic na „Salce“ u Staré Pasečnice.

PROCHÁZKA PO NAUČNÉ STEZCE V BROUMOVĚ

Jiří Hlávka

Návštěvníkům, kteří se zajímají nejen o přírodu, ale chtějí se též dozvědět něco o historii zdejší končiny můžeme doporučit nenáročný výlet po naučné stezce „Údolím Hamerského potoka“. Letos v létě stezku dokončili představitelé obce Broumov ve spolupráci se Správou CHKO Český les. Vlastní naučná stezka má délku 2,1 km a celkem osm zastávek. Začátek trasy je přibližně jeden kilometr před Broumovem v mělkém údolí Huťského potoka a nelze zde přehlédnout uvítací informační panel při státní silnici z Plané do německého Mähringu.

Nezkušného návštěvníka možná upoutají nedaleké odvaly připomínající historii uranových dolů v Zadním Chodově. Je dobré si připomenout, že při poválečné otvírce ložiska bylo využito bohatých znalostí předků, kteří uranovou rudu těžili u blízkého Cechu Sv. Víta a surovinu využívali již v polovině 19. století k barvení skla a porcelánu. Mezi obcemi Broumov a Zadní Chodov tvoří východní svah vystupující podél Huťského potoka morfologicky výrazný zalesněný hřbet. Pomístně bývala lokalita označována „Bauern-Trott“, nebo také „Lutschowitz“. Teprve v mapách vznikajících po roce 1910 se objevuje označení „Berghäusel“ – Horní domky. Směrem k Zadnímu Chodovu odtud byly raženy páteřní odvodňovací štoly St. Johannes Baptista (sv. Jan Křtitel) a Sv. Antonín Paduánský. Ve směru pohoří pak bylo raženo po rudních žilách s polymetalickým zrudněním Pb-Zn-Cu rud. Na svazích je dodnes patrné množství trychtýřů a propadlin upomínajících na staré dolování. V roce 1852 došlo na dole k průvalu důlních vod, při kterém zahynuli čtyři lidé. Více či méně intenzivní hornic-

Krajina v údolí Hamerského potoka.

ká činnost zde probíhala až do 1. světové války.

Ale vraťme se zpátky na stezku. Po zpevněné komunikaci dorazíme k Hamerskému potoku, jehož samotný název připomíná, že síla vodního toku byla v minulosti využívána k pohonu četných železářských hamrů. Dorazíme k odpočívce pod památným Broumovským jasanem. V roce 1746 byla v těchto místech Janem a Marií Rupertovými, jako díkuvzdání za přestálá nebezpečí válečných událostí, postavena boží muka s archandělem Michaellem. Vedle sochy byly vysazeny dva stromy, lípa za Marií a jasan za Jana. Lípu v roce 1966 vyvrátila větrná smršť. Jasan dosáhl stáří 264 let a je jedním z nejstarších exemplářů tohoto druhu v Plzeňském kraji.

Pod jasanem můžete sníst první svačinu a po pár krocích spatříte vcelku zachovalé ruiny broumovského obilního mlýna. V roce 1821 zde nechal mlynář Glasauer postavit pomníček se sv. Janem Nepomuckým.

Pozůstatky Dolního hamru.

Dne 21. prosince roku 1861 ve 4 hodiny ráno zachvátil z neznámého důvodu broumovský mlýn požár. Oheň se šířil tak prudce, že se podařilo zachránit jen velmi málo vnitřního zařízení. Během 3 hodin vyhořela do základů budova mlýna i s obytným stavením a sousední pilou.

Pokračujeme po cestě k západu a obklopení památnou alejí mohutných dubů se můžeme v duchu přenést do poloviny 19. století, kdy tudy putovaly kolony volských potahů, přivázející náklady železné rudy a dřevěného uhlí pro potřeby nedaleké železárny hraběte Kajetána z Berchem-Haimhausenu. Dne 16. srpna 1844 tudy projížděla i družina Jeho královské výsosti arcivévodý Štěpána Rakouského a v roce 1864 se zde zastavil při své cestě z Karlových Varů dne 21. července pruský král Vilém I. s doprovodem.

Dubová alej nás přivede k malému rybníčku, který sloužil jako zásoba vody pro Dolní hamr, jehož zřícenina se skrývá pár kroků zpět a dovede nás k ní zasutý vodní náhon. Romantická zřícenina Dolního hamru dnes představuje, vedle přestavěné budovy hutního ředitelství, zřejmě nejzachovalější pozůstatek broumovských železáren a drátoven. První zmínky o zpracování železa v tzv. „Hamerském údolí“ pochází z roku 1744, kdy zdejší průmyslové podniky založil hrabě Zikmund z Haimhausenu. Hamry v údolí pod Broumovem stály patrně mnohem dříve, než byla v Broumově postavena vysoká pec. Větší část Broumova se ovšem

nazývala Nový Haimhausen. V roce 1845 byl Dolní hamr přebudován na pomocný provoz drátovny. Zařízení sestávalo ze čtyř tažných lavic. Nákladnou záležitostí celého projektu bylo položení dřevěného náhonu od Hamerského rybníku až k vodnímu kolu nové pomocné drátovny. Po třech letech se do hamru navrátil původní provoz. Dolní hamr byl jako první z celého komplexu broumovské železárny v roce 1868 zlikvidován.

Podle přibývajících stop černé zeminy se zbytky dřevěného uhlí a vysokopecní strusky neomylně poznáme, že jsme dorazili do míst kde v minulosti stávala vysoká pec s řadou pomocných objektů.

Provoz železárny sem byl po roce 1784 přemístěn z nedalekého „Šmelctálu“ (Chodovoplánské Huti). Předtím zde od poloviny 18. století pracovala hraběcí továrna na výrobu šmolky. V předjaří na tomto místě můžete nalézt úlomky modré kobaltové skloviny.

Pomalou opustíte údolí Hamerského potoka. Ještě si prohlédnete majestátný „Broumovský smrk“, který má obvod kmene 4,3 metru, výšku asi 40 metrů a jeho stáří se odhaduje na 200 let.

U pomníku sv. Víta, který je datován letopočtem 1749, kdy je poprvé písemně zmiňována panská železárna, můžete sníst druhou svačinu. Zájemci o třetí svačinu naleznou občerstvení v příjemném prostředí „Zámečku u sv. Víta“. Zde fungovalo do roku 1874 hutní ředitelství nebo též „Šichtamt“. Později sem byla přemístěna lesní správa.

Výústění náhonu u Horního hamru.

Trasa naučné stezky v Broumově.

Pokud vás při třetí svačině nezastihne soumrak, můžete procházkou pokračovat dál proti proudu Hamerského potoka, kam se možná v budoucnu podaří hezkou naučnou stezku prodlou-

žit. Pod hrází Farského rybníka spatříte zanikající zbytky Horního hamru. U rybářských sádek přejdete přes červenou turistickou značku a stanete v místech, kde stávala hraběcí drátovna, která v 19. století šířila dobrý zvuk Broumova po celé monarchii. Drátovnu založil roku 1841 hrabě Kajetán Berchem Haimhausen s třetinovým podílem bavorského podnikatele J. M. Reichenbergera z Grötschenreuthu. Objekty drátovny stály na levém břehu Hamerského potoka ještě 600 metrů proti proudu. Zde nechal v roce 1855 mladý pan hrabě Jan Arnošt přebudovat bývalý sklad drátu na pěkný lovecký zámeček, který zde v minimálně změněné podobě stojí dodnes. Mohli bychom pokračovat dál na západ, navštívit přírodní rezervaci Broumovská bučina,

podívat se do míst, kde kdysi býval romantický Joštův rybník, vzpomenout zde významný provoz Vilémovy pily a jiné příběhy. To si však už necháme na příště.

ZPRÁVY

SPRÁVY

Baráňnická rychta v Tachově – geologický parčík a arboretum

Dne 1. dubna 2010 byl pro veřejnost slavnostně otevřen areál novostavby „Baráňnické rychty“ v Po březní ulici v Tachově. Objekt slouží jako zázemí pro cykloturistiku, sportovní střelbu a další pohybově rekreační aktivity. Projekt byl realizován za podpory evropských fondů v rámci Programu přeshraniční spolupráce mezi Českou republikou a Bavorskem Cíl 3. Nositelem projektu a investorem bylo Město Tachov, partnery byli bavorský Förderkreis Skilanglaufzentrum Silberhütte e.V., Město Bärnau a Správa CHKO Český les. Pracovníci Správy CHKO byli u samotného zrodu projektu a měli za úkol, pro veřejnost přínosným způsobem, esteticky dotvořit vnější areál vlastní stavby Baráňnické rychty. Podařilo se tak, za pomoci Hornicko historického spolku Planá, vytvořit „Geologický parčík“ – v tachovském regionu unikátní a hodnotnou kolekci významných hornin západního pohraničí – zasazený do zeleně nově založeného arboreta. Foto J. Hlávka.

Pomáháme Vašemu okolí. NET4GAS. Blíž přírodě.

Podílíme se na obnově původních ekosystémů na rašeliništích Cínovecký hřbet, Velké tetřeví tokaniště a rašeliniště U jezera ■ Usilujeme o vytvoření přirozeného prostředí pro tetřívka obecného na Krušnohorsku ■ Rozvíjíme environmentální výchovu a povědomí o ochraně životního prostředí mezi děti a mládež ■ Jsme generálním partnerem Českého svazu ochránců přírody a projektu Revitalizace rašelinišť v Krušných horách

CHCETE VIDĚT BOBRY?

MÁTE ŠANCI NA NOVÉ NAUČNÉ STEZCE V ČESKÉM LESE!

V neděli 3. října byla totiž v Českém lese slavnostně otevřena naučná stezka Vodní svět, jejíž součástí je bobří pozorovatelná. Pokud máte dostatek trpělivosti a trochu štěstí, můžete z ní pozorovat bobří rodinu, která osídlila bývalé chovné rybníky Na Kolmu nedaleko Lesné u Tachova.

Naučná stezka Vodní svět rozšiřuje stávající naučnou stezku Lesů ČR, která provádí od roku 2004 po historických a přírodních zajímavostech okolo Lesné. Do „vodního světa“ Vás dovede právě tato stezka. Z Lesné nejprve půjdete asi kilometr po silnici, poté tři kilometry po lesních cestách vhodných pro pěší i cyklisty.

Pokud máte dostatek času, můžete si cestu prodloužit o dva kilometry a podívat se na naučnou stezku Podkovák, která byla otevřena na podzim minulého roku. Zavede Vás pobalový chodník naučné stezky do nitra rašeliniště, kde spatříte řadu zajímavých rostlin, například masožravou rosnatku okrouhlostou nebo rojovník bahenní (více se o Podkováku dozvíte v minulém čísle našeho časopisu - Český les 6/2009).

Ale vraťme se do Vodního světa. Na dvoukilometrové trase okolo bývalých chovných rybníků Na Kolmu nalezne-

te sedm tabulí se zajímavostmi o tom, jak se zde žilo dříve a jak je tomu dnes. Po celé stezce uvidíte po-
bytové známky bobra, například okusy nebo skluzavky, které si staví, aby se mohl pohodlně dostat ze souše do vody. Ze speciální pozorovatelné lze bobra v akci také spatřit. Protože je bobra noční a také velmi plachý živočich, vydejte se jej co nejtíšeji pozorovat před setměním.

Na Kolmu nežijí bobří sami, ale společně se spoustou dalších zajímavých živočichů. Vzniklo tu speciální molo, po kterém můžete vstoupit až nad vodní hladinu a pozorovat drobné vodní živočichy z maximální blízkosti. Žijí tu vzácní obojživelníci, jako je čolek horský nebo obecný, ale i běžní bezobratlí, např. vodoměrka nebo znakoplavka. Na naučné stezce se nachází také takzvaná ptačí pozorovatelná, kde se dá sledovat vodní ptactvo na hladině rybníka. Je doplněná o interaktivní tabuli, kde si

můžete pustit zvuky zde žijících živočichů. Uslyšíte například zpěv sýkory koňadry nebo „vrčení“ skokana hnědého.

Naučná stezka Vodní svět vznikla díky spolupráci Správy CHKO Český les, ZO ČSOP Sylva Lunae, Lesů ČR a NET4GAS.

ZAOSTŘENO NA BOBRA

Prizpůsobuje okolní prostředí svým potřebám. Potraviny uchovává v chladu, aby vydržely čerstvé. Vypouští a napouští rybníky. Řeč není o člověku, ale o bobrovi.

Pokud se chcete dozvědět o životě našeho největšího hlodavce, bobra evropského, více, navštivte výstavu „Zaostřeno na bobra“. Výstava je putovní, na jaře příštího roku bude k vidění například v muzeu v Chebu. V letošním roce ji mohli shlédnout návštěvníci Muzea Českého lesa v Tachově a Městského muzea v Mariánských Lázních. Vznikla díky spolupráci Správy CHKO Český les a ZO ČSOP Sylva Lunae a za finančního přispění Plzeňského a Karlovarského kraje, Města Tachov a Českého svazu ochránců přírody. Kromě panelů se zajímavými informacemi o bobrovi a krásnými fotografiemi pana Ladislava Vogeltanze je na výstavě k vidění také bobří biotop s jeho typickými obyvateli nebo živočichové, se kterými byste si bobra mohli splést. Pro soutěživé návštěvníky je připraven znalostní kvíz o ceny, pro školy brožurka se spoustou úkolů.

Nahoře:

Historie těžby živců na Pobežovicko.

Foto M. Korba.

Dole:

Plavuníky – „pravěká“ novinka Českého lesa. Foto K. Dvořáková.

Na titulní straně:

Naučná stezka „Vodní svět“ a Bobr evropský. Foto L. Vogeltanz.

Na třetí straně obálky:

Jak houby osídlují dřevo buku lesního?
Houževnatec hlemýžďovitý (*Lentinellus cochleatus*) – nahoře, kosmatka štítovitá (*Scutellinia scutellata*) – dole.

Foto A. Lepšová.

